

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНО-НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЇ, БЕЗПЕКИ І ПРАВА НАПРН УКРАЇНИ»
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ФЕМІДА»
ЦЕНТР ПРАВОВОЇ ОСВІТИ І НАУКИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ЦЕНТР З ПРАВ ЛЮДИНИ

ВІСІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

**Людина, закон і право
у державно-владній парадигмі**

*Матеріали
міжнародної наукової конференції
24 травня 2023 р.*

**Київ
Вид-во УДУ імені М. П. Драгоманова
2023**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНО-НАУКОВА УСТАНОВА “ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЇ,
БЕЗПЕКИ І ПРАВА НАПРН УКРАЇНИ”
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ “ФЕМІДА”
ЦЕНТР ПРАВОВОЇ ОСВІТИ І НАУКИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ЦЕНТР З ПРАВ ЛЮДИНИ

ВІСІМНАДЦЯТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

Людина, закон і право у державно-владній парадигмі

Матеріали міжнародної наукової конференції

24 травня 2023 року

КИЇВ

Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова

2023

Редакційна колегія:

- В. П. Андрущенко**, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор УДУ імені Михайла Драгоманова (*співголова Редакційної колегії*);
- Р. Г. Драпушко**, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики, проректор з науково-педагогічної роботи (адміністративно-господарська діяльність) УДУ імені Михайла Драгоманова;
- О. В. Скрипнюк**, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (*співголова Редакційної колегії*);
- В. Г. Пилипчук**, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік АН ВШ України, професор кафедри теорії та історії держави і права УДУ імені Михайла Драгоманова, директор Державно-наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України” (*співголова Редакційної колегії*);
- О. В. Бучма**, кандидат філософських наук, доцент, вчений секретар щорічної міжнародної наукової конференції “Юридичні читання”, член правління ГО “Феміда”, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (*вчений секретар*);
- Б. І. Андрусиниш**, доктор історичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, керівник Навчально-наукового центру прав і безпеки людини в інформаційному суспільстві;
- О. В. Бабкіна**, доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, завідувач кафедри політичних наук Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова;
- П. В. Горінов**, кандидат філософських наук, доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін УДУ імені Михайла Драгоманова, директор Навчально-наукового інституту права та політології;
- Н. О. Деркачова**, старший викладач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, заступник директора по роботі зі студентами Навчально-наукового інституту права та політології Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова;
- А. А. Карнаух**, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук, заступник директора з наукової роботи та міжнародного співробітництва Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова;
- О. В. Макарова**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, заступник директора з навчально-методичної роботи Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова;
- Н. М. Оніщенко**, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;
- Н. М. Пархоменко**, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;
- В. Ю. Стеценко**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова;
- О. В. Токарчук**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, керівник Інформаційно-просвітницького центру з прав людини УДУ імені Михайла Драгоманова;
- Г. М. Торбін**, доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри математичного аналізу та диференціальних рівнянь, проректор з наукової роботи УДУ імені Михайла Драгоманова;
- Ю. С. Шемшученко**, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПрН України, радник при дирекції Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;
- С. І. Шитий**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, модератор сайту Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова.

Ч 75 ВІСІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. Людина, закон і право у державно-владній парадигмі: матеріали міжнародної наукової конференції, 24 травня 2023 року / за заг. ред. доц. П. В. Горінова. – Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 122 с.

У збірнику вміщені матеріали, в яких розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів освіти та наукових установ України та зарубіжжя, які працюють у галузі юридичних, політичних наук тощо.

Електронна адреса: www.udu.edu.ua

УДК 341.24:005.745[(4-6ЄС)+(477)]

© Редакційна колегія, 2023
© Автори статей, 2023
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Вітальне слово до учасників конференції

Ректора Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, член-кореспондента НАН України, академіка НАПН України, доктора філософських наук, професора Андрущенка Віктора Петровича

**Шановні учасники та організатори
Міжнародної наукової конференції
“Вісімнадцяті юридичні читання
“Людина, закон і право у державно-владній парадигмі”!**

З радістю та глибокою повагою вітаю вас з нагоди початку Міжнародної наукової конференції “Вісімнадцяті юридичні читання “Людина, закон і право у державно-владній парадигмі”. Під час, коли наша країна, Україна, стикається зі складною ситуацією російської збройної агресії, ця конференція набуває особливої важливості. Вона стає не лише місцем обговорення наукових питань, але й платформою для об’єднання та підтримки заради боротьби з випробуваннями, що стоять перед нашою державою.

Протягом століть відносини між людиною та державою, законом і правом постійно еволюціонували, відображаючи зміни у потребах та цінностях суспільства. Під час цієї конференції, ми маємо можливість спільно дослідити та висвітлити ці складні взаємозв’язки в новому контексті сучасності.

Ваші дослідження, що базуються на історичних, правових політологічних дослідженнях, мають надзвичайно важливе значення для розвитку сучасної правової теорії та практики. Вони не лише розширюють наше розуміння складних відносин між людиною, законом та державою, але й сприяють зміцненню наших цінностей та ідентичності в умовах складного геополітичного середовища.

Теоретичний, історичний, філософський, правовий та політологічний аналіз, який ви проводите у своїх дослідженнях, є

ключовим фундаментом для розуміння цих важливих відносин. Ваші ідеї та висновки, отримані на основі глибокого наукового пізнання, сприятимуть подальшому розвитку правової теорії та практики у сучасному світі й мають потенціал впливу на розвиток галузі права в цілому.

Нехай ця конференція стане важливим етапом у формуванні нових підходів та стратегій у галузі правознавства, що ведуть до створення більш справедливого та ефективного правового простору. Бажаю вам плідних дебатів, конструктивних дискусій та вдалих наукових відкриттів.

Копиленко О. Л.

Вітальне слово

Шановні учасники конференції, мені приємно вже вкотре вітати вас з подією великої наукової і освітянської ваги – щорічною Міжнародною науковою конференцією “ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ”. Тема нинішньої конференції “Вісімнадцяті юридичні читання. Людина, закон і право у державно-владній парадигмі” є вкрай актуальною, особливо, в умовах нових викликів і загроз українській державі та праву, людині і суспільству, що зумовлені російською агресією.

На превеликий жаль, наша конференція відбувається в умовах жорстокої, загарбницької, повномасштабної російської війни проти України. Відтак, на цьому етапі, важливо підвести підсумки процесу державно-правового будівництва, визначити здобутки і прорахунки та окреслити наступні кроки на шляху до перемоги і утвердження соціальної правової держави та реального громадянського суспільства в Україні у повоєнний період.

Сподіваюся, що результати вашої роботи сприятимуть реалізації національної ідеї в державотворчому процесі, забезпеченню духовного, мовного, культурного розвитку українців, втіленню в життя принципів верховенства права і законності, захисту і гарантій прав і свобод людини та громадянина, утвердженню і впровадженню ідейних засад Конституції України, перемоги у війні та інтеграції України в європейський і цивілізований світовий політико-правовий простір. Однак, важливо пам’ятати, що без виконання двох основних принципів:

рівності громадян перед законом та беззастережного виконання чинного українського законодавства вище окреслені перспективи можуть залишитися недосяжними.

Повоєнне майбутнє України неможливе без освіти і науки. Тому не випадково “Юридичні читання” були започатковані в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (їх натхненником став Факультет політології та права (нині Навчально-науковий інститут права та політології) й відбуваються у спадкоємці його славетних справ – Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова.

Бажаю творчої співпраці, успіхів і міцного здоров’я! Перемоги і Миру!

ПРАВО І ЛЮДИНА: КОНТЕКСТ СЬОГОДЕННЯ

Проблематика присвячена взаємозв'язку “Людина – Право” завжди знаходиться в центрі уваги представників юридичної, політичної, філософської, соціологічної думки.

Право, безперечно, розглядається, як інститут справедливості, істинності відображення різних інтересів соціальних спільнот, в тому числі, як фактор партнерства або протистояння держави і громадянського суспільства, а також як “захисник” прав, свобод і законних інтересів людини.

Хочемо підкреслити, що право неодноразово характеризується як фактор прогресивних суспільних змін. В цьому зв'язку спробуємо це пояснити: сьогодні наші вимоги до права вкладаються в досить прості формули: “Право – вмістилище прав, свобод і законних інтересів людини”; “Право – захисник від сваволі чиновника”; “Право – провідник у простір свободи, безпеки і правосуддя”. Якщо перші дві позиції вкладаються у функціональну здатність права, тобто належне відповідне виконання функцій, то третя – це якість, яка має втілюватися в правову тканину, з огляду на магістральний курс державо-змін сьогодення. Втім, зазначені характеристики вглядаються в поняття мирного співіснування та співробітництва держав. Про що мова піде згодом.

Отже, просто кажучи критеріями (факторами) прогресу у праві є: максимальне наближення до стану свободи, справедливості у суспільстві; найповніше задоволення широких потреб, в тому числі на самореалізацію кожної людини; не тільки проголошення, декларування, широкого спектра прав, свобод і законних інтересів, а й їх реальне гарантування, тобто забезпечення і охорона на всіх рівнях; стабільний правопорядок, неухильне впровадження правозаконності в усіх сферах людської життєдіяльності; це неухильний і стабільний економічний поступ; забезпечення і найповніша реалізація цивілізаційних канонів людської гідності; усвідомлення кожним своєї причетності (приналежності) до активного, зрілого громадянського суспільства, що розвивається у партнерстві, а не протиборстві з державою; відповідний рівень інноваційних процесів в усіх наукових спрямуваннях (в даному контексті щодо юридичної науки). І це далеко не повний перелік прогресивних демонстрацій та прогнозування сучасного права.

Таким чином, однією з цікавих і малодосліджених тем загального юридичного вжитку ми визначили б тему актуальності права як регулятора суспільних відносин (його впливу на людину) в контексті здатності останнього до позитивних змін (відповідно навівши певні детермінанти такого визначення або, якщо хочете, коефіцієнт корисної дії права з урахуванням відповідних чинників). Відразу наголосимо: ні в якому разі дана публікація не має на меті запропонувати сумніви в загальнообов'язковості правових норм, а скоріше, навпаки, наголосити: що має сьогодні демонструвати сучасне право, щоб такі сумніви не виникали. На жаль, проблематики правового нігілізму, правового песимізму, правового невігластва, зазвичай, не полишають правових дискусійних площадок. Втім, сьогодні зрозуміло, чому ці явища не тільки не зникають, а стають все більш розповсюдженими і поширеними.

Тож, наскільки право демонструє свою актуальність в житті пересічної людини, громадянського суспільства для вирішення тих чи інших проблемних питань?

Отже, під актуальністю права як соціального регулятора, ми пропонуємо розуміти, в першу чергу, його здатність ефективно здійснювати регулятивну та охоронну функції. Головним же “мірилом” актуальності права для кожного діючого масиву правових норм є ефективне забезпечення, охорона та захист прав, свобод і законних інтересів пересічної людини.

У кожному правовому середовищі право виконує відповідні функції. Втім, як неодноразово підкреслювалося, їх “регулююча”, або “охоронна” дія є різною в різних суспільствах та різних хронологічних межах. Тобто право, як найбільш дієвий регулятор суспільних відносин проявляє в різних суспільствах різне функціональне “навантаження” щодо регулятивного або охоронного процесу. Однак більшість сучасних учених в своїх констатаціях надають перевагу саме регулятивній функції права. Проте хочемо зазначити, що необхідність в охороні суспільних відносин зберігатиметься доти, поки існуватиме суспільство і ці відносини.

Віддаючи належне зазначеним функціям і їх ролі, хочемо декілька слів сказати про ту роль, яку сьогодні повинно відігравати право з огляду на пересічну людину.

1) насамперед, право повинно бути дієвим інструментом агресивних проявів з боку інших держав;

2) величезна роль сьогодні покладається на ревізію міжнародного права, яке не стало дієвим запобіжником захисту прав, свобод і законних інтересів людини в період вторгнення рф в Україну;

3) право повинно демонструвати розвиток і активне функціонування міжнародних інституцій, які покликані гарантувати суверенність незалежних держав;

4) одним з функціональних призначень права сьогодні вбачається гарантування права людини на мир. З огляду на це, пропонуємо переглянути “архітектоніку” національного права, вважаючи, що “на чолі” цієї архітектоніки повинно знаходитися саме право людини на мир, без якого забезпечити право людини на життя та інші права і свободи не уявляється можливим;

5) суттєвою роллю сучасного права є протидія явища “геноциду” (вимищення певних груп населення та народів за расовими, національними або релігійними мотивами);

6) окремий вектор правової насиченості, на наш погляд, повинна складати сьогодні взаємодія Збройних Сил України та громадянського суспільства.

Пилипчук В. Г.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття з набуттям незалежності України було визначено основні складові системи забезпечення національної безпеки, сформовано Збройні Сили та інші військові формування, суб’єкти сил безпеки та конституційно-правові засади їх діяльності.

Відповідно до ст. 17 Конституції України [1] до ключових сфер забезпечення національної безпеки віднесено: захист суверенітету і територіальної цілісності України; забезпечення економічної, інформаційної та державної безпеки; захист державного кордону та оборону України.

З початком розв’язаної рф широкомасштабної війни проти України на розгляд Верховної Ради України було винесено багато законопроектів з питань національної безпеки і оборони, у тому числі щодо правового забезпечення у військовій сфері та відновлення системи військової юстиції.

Проведений історико-правовий аналіз [2-8] дає можливість виокремити низку основних подій та етапів становлення правового забезпечення у військовій сфері, зокрема:

– протягом 1991 – 2006 рр. було сформовано конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки і оборони, організації та діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України;

– наприкінці ХХ ст. було сформовано розгорнуту систему військової юстиції, яка включала: військові суди регіонів і гарнізонів; військові прокуратури регіонів та гарнізонів; юридичні підрозділи військових формувань; військово-юридичні навчальні підрозділи у складі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Крім цього, було запроваджено навчальну і наукову спеціальність “військове право”;

– протягом 2001 – 2012 років в умовах реалізації т. зв. політики демілітаризації і кардинального скорочення військових формувань система військової юстиції була повністю ліквідована;

– у 2014 році після окупації РФ Автономної республіки Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей було відновлено систему органів військової прокуратури, яка з початком реформування прокуратури у 2019 році була знову ліквідована.

Зазначені та інші процеси, як засвідчив аналіз, вкрай негативно позначилися на підтриманні обороноздатності держави, забезпеченні правопорядку у військових формуваннях, додержанні базових принципів правосуддя у військовій сфері та призвели до виникнення у 2014 – 2021 рр. прецедентів не завжди обґрунтованого притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності. Передусім це стосувалося таких ключових проблем:

– належного захисту конституційних прав і свобод та реалізації державно-правових гарантій соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

– організації належного розслідування і судового розгляду злочинів та інших правопорушень, скоєних в умовах воєнних та бойових дій;

– фактів непрофесійної оцінки матеріалів кримінальних проваджень слідчими та суддями із числа цивільних осіб, які не володіють необхідними знаннями щодо воєнної проблематики та відповідних норм міжнародного гуманітарного права;

– відсутності інституту військових адвокатів (по аналогії з низкою країн-членів ЄС і НАТО) та принципу бойового імунітету в ході здійснення правосуддя тощо.

З початком широкомасштабної війни вказані та інші проблеми набули ще більшої актуальності. Передусім це стосується виявлення, документування і розслідування скоєних рф воєнних злочинів.

Як приклад, згідно з чинним законодавством розслідування військових злочинів віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань. При цьому, відповідні підрозділи ДБР були організовані згідно з адміністративно-територіальним поділом України без урахування структури Збройних Сил та інших військових формувань, які дислокуються на теренах України за екстериторіальним принципом. Як наслідок, слідчі ДБР досить часто перебувають на відстані у десятки й сотні кілометрів від військових частин, що не дозволяє їм вчасно та ефективно організовувати роботу у кримінальних провадженнях. Подібна ситуація нині також склалася у діяльності підрозділів прокуратури у сфері оборони. Проблемним також залишається доступ цивільних працівників ДБР та прокуратури в райони ведення воєнних і бойових дій для документування воєнних та інших злочинів рф.

Щодо принципу “бойового імунітету” слід зауважити, що незважаючи на попередню наукову дискусію з цього питання, організовану Управлінням правового забезпечення Збройних Сил України та Державною науковою установою “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України” за участі народних депутатів України, цей термін був запроваджений до ст. 1 Закону України “Про оборону України” та Кримінального кодексу України лише в березні 2022 р. з початком широкомасштабної війни РФ проти України та одержав таке юридичне визначення:

“Бойовий імунітет – звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та використанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення правил ведення війни або збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода та обов’язковість яких надана Верховною Радою України” [9].

Водночас, відсутність інституту військових адвокатів (з урахуванням досвіду США та інших країн-членів НАТО) або підготовлених у військовому

відношенні цивільних адвокатів, як свідчить аналіз, не завжди сприяло належному захисту прав військовослужбовців у судах.

Поширеною також залишається практика неналежного захисту законних прав військових пенсіонерів та деяких інших категорій осіб, які в умовах воєнного стану активно долучилися до формування підрозділів територіальної оборони. Зокрема, це стосується систематичного невиконання пенсійним фондом відповідних рішень адміністративних судів, що сприяє демотивації діючих військовослужбовців до подальшої служби.

Поряд з цим, в контексті наукового забезпечення розвитку правосуддя і національного законодавства у військовій сфері слід звернути увагу на необхідність подальшого розгляду питання щодо впровадження та юридичного закріплення нової галузі юридичної науки – “право національної безпеки; військове право”.

З цього приводу слід зауважити, що у 2018 р. на основі пропозицій, підготовлених вченими Секції права національної безпеки та військового права НАПрН України, ДНУ ІБП НАПрН України та Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, було підготовлено, погоджено з керівництвом Міністерства оборони України і наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477 [10] затверджено перелік предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 – “Право”, яким запроваджено новий напрям освітньої діяльності – “право національної безпеки; військове право”. У 2019 р. розпочато запровадження відповідних навчальних спеціалізацій у закладах вищої освіти.

Водночас, у 2020-2022 рр. Національною академією правових наук України за підтримки Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України неодноразово надавалися до Міністерства освіти і науки України пропозиції щодо внесення змін до переліку наукових спеціальностей в галузі юридичних наук (в частині запровадження нової наукової спеціальності “право національної безпеки; військове право”), які так і залишилися не реалізованими. Як видається, в умовах воєнного стану МОН України має терміново внести відповідні зміни до чинних нормативно-правових актів.

Загалом, з урахуванням розв’язаної рф війни проти України, запровадженого воєнного стану, результатів проведених у 2017 – 2022 рр. наукових досліджень та низки міжнародних заходів за участі народних депутатів України, Офісу Генерального прокурора, НАПрН України, провідних наукових установ і навчальних закладів України, представників органів військової юстиції США, Канади, Туреччини, Румунії та низки інших держав, в ході яких розглянуто відповідний міжнародний досвід, видається за

необхідне вжити комплекс заходів щодо розбудови сучасної моделі військової юстиції та підвищення ефективності правосуддя у військовій сфері, зокрема:

1) формування ефективної системи захисту конституційних прав і свобод військовослужбовців та деяких інших категорій осіб, а також мирного населення в зоні воєнних і бойових дій;

2) реорганізації шляхом перетворення Військової служби правопорядку Збройних Сил України у правоохоронний орган спеціального призначення – Військову поліцію, діяльність якої може скеровуватися через міністра оборони України та координуватися в ході воєнних і бойових дій через Головнокомандувача Збройних Сил України;

3) створення Спеціалізованої військової прокуратури шляхом перетворення відповідних підрозділів прокуратури, з урахуванням організаційної побудови Збройних Сил та інших військових формувань України, і надання працівникам військової прокуратури статусу військовослужбовців. При цьому, військова прокуратура має виконувати функції, визначені для органів прокуратури Конституцією України та чинним законодавством;

4) створення військових судів;

5) запровадження інституту адвокатів у військовій сфері (з урахуванням досвіду країн-членів НАТО), для чого Міністерству юстиції України та Національній асоціації адвокатів України необхідно опрацювати та вирішити питання щодо відповідних напрямів розвитку адвокатури;

6) оптимізації завдань і функцій юридичних підрозділів Збройних Сил та інших військових формувань;

7) подальшого розгортання наукового і правового забезпечення у сфері національної безпеки і оборони та запровадження МОН України нової наукової спеціальності “право національної безпеки; військове право”.

Також варто зауважити, що відновлення системи військової юстиції сприятиме більш ефективному виявленню, документуванню та розслідуванню воєнних злочинів, злочину геноциду та злочинів проти людяності, скоєних рф в Україні. Цей висновок набув офіційного підтвердження в ході проведених у 2022 р. низки міжнародних та інших науково-практичних заходів.

Для реалізації вказаних та інших можливих пропозицій видається за доцільне профільним комітетами Верховної Ради України (з питань правової політики; з питань правоохоронної діяльності; з питань національної безпеки, оборони та розвідки) у взаємодії з Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством юстиції України, Офісом Генерального прокурора, Національною академією правових наук України, Національною асоціацією адвокатів України

прискорити розгляд вже підготовлених та поданих до Верховної Ради проектів законів України щодо формування системи військової юстиції, а також забезпечити подальший розвиток законодавства з питань правосуддя, національної безпеки і оборони України.

Література:

1. Конституція України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Доронін І. М. Теоретичні основи та пріоритети розвитку права національної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 2. С. 66-75. (Scopus)
3. Пилипчук В. Г., Гребенюк В. М., Доронін І. М. та ін. Розділ 3. Проблеми правового забезпечення національної безпеки і оборони в контексті глобалізації та цифрової трансформації / *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія // редкол. : О. В. Петришин, В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України. Харків : Право, 2021. 680 с. С. 231-322.*
4. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн : монографія / авт. кол. : В. Куйбіда, В. Бебик, М. Дмитренко, В. Пилипчук та ін. ; за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бобика. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
5. Пилипчук В. Г., Доронін І. М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. К., 2018. № 2 (25). С. 62-72.
6. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П., Настюк В. Я. Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України : монографія. Х. : Право, 2009. 196 с.
7. Пилипчук В. Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. К. : НКЦ СБ України, 2008. 256 с.
8. Пилипчук В. Г. Пріоритети розвитку правової науки в галузі національної безпеки. *Стратегічна панорама*. К. : НІСД., 2009. № 2. С. 36-40; *Вісник НАН України*. 2009. № 5. С. 30-35.
9. Закон України “Про оборону України”. *Відомості Верховної Ради (ВВР) України*. 1992. № 9. Ст. 106.
10. Наказ МОН України від 28 грудня 2018 р. № 1477. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo>

Андрусишин Б. І.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМИН ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ

Релігійно-суспільні процеси в Україні в умовах війни набули нового звучання. Під час суспільних криз зазнають змін і державно-церковні відносини. Все більшого значення набуває не їх морально-етичні

регулювання, а законодавчі, нормативно-правове. Дослідники релігійної, філософської, правової сфер вважають, що закони, які регулюють державно-церковні відносини, тобто зовнішнє церковне право є досить розвиненим і демократичним, іноді не гіршим, а кращим ніж в інших країнах. Але все воно приймалося у розрахунку на умови мирного часу, хоч агресія РФ проти України почалась у 2014 року із анексії Криму і захоплення частини Донбасу. Тоді соціологічні дані показували значний рівень зростання релігійності населення. На практиці листопада 2022 року. Центр Розумнікова разом з фондом Конрада Аденауера провів презентацію результатів соціологічного дослідження “Війна і церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2022”.

Було опитано 2018 респондентів старших від 18 років. Похибка становила 2,8 %. Згідно даних опитування релігійність населення з початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року зростає з 60% до 74% і досягла рівня, як було і у 2014 року. Знову спрацювала, чи була верифікована народна мудрість: “Як тривога – то до Бога”. Найбільший ріст релігійності спостерігається на Заході країни – 84%; на Сході – 63%; на Півдні – 63,5%. Значне зростання зафіксовано у Центрі України – з 63,5% до 76%. Більше стали вірити з початку війни 26,7%, менше 4%, а 66,2% залишилися без змін.

Право на свободу світогляду та віросповідання закріплене у ст. 35 Конституції України. 8 вересня 2016 р. Конституційний Суд України розглянув питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 5 ст. 21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”. КСУ розкрив зміст права на свободу світогляду і віросповідання, яке, на його думку “включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособове чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (частина перша статті 15, стаття 21, частина друга статті 22, частина перша статті 35 Основного Закону України)” [1, с. 317].

Право на свободу світогляду і віросповідання суд бачить як одну з фундаментальних основ “створення та функціонування демократичного суспільства”, а всебічне утвердження й забезпечення цих прав і свобод – головний обов’язок України як демократичної, правової держави” [1, с. 317].

Рішення Конституційного Суду приймалося в умовах воєнної агресії РФ на Донбас і після анексії Криму. Чи вплинули ці обставини на розкриття змісту права на свободу світогляду і віросповідання чи ні, сказати важко. Але КСУ зазначив у своєму рішенні, що “у законах України допускається встановлення відповідних обмежень щодо здійснення релігійної діяльності, у тому числі у публічному місці”, “тобто суд відповідно до закону може встановити обмеження щодо реалізації права на свободу світогляду та віросповідання цих осіб у публічному місці в інтересах національної безпеки

та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей” [2, с. 140].

У час перебування України в умовах воєнного стану змін зазнали і продовжують зазнавати практично всі галузі права. Релігійно-суспільні процеси в Україні під час російсько-української війни 2014 – 2021 рр. поляризували багато оцінок і поглядів, зокрема і на державно-церковні стосунки, роль церкви у життя суспільства загалом. Багато українських віруючих продовжує перебувати у лоні церков московського патріархату, який у рф виконує по суті функцію колишнього цк компартії. За даними опитувань 85 % росіян підтримує політику свого керівництва, зокрема, політику президента в. путіна, а ще 60 % жителів рф прагнуть війни з Україною. “А для тих, хто хоче воювати, – пише політичний оглядач газети “Голос України” Богдан Кушнір, – міністерство внутрішніх справ рф замовило... броньовані ікони із зображенням “Архангела Михаїла” та “Казанської Божої Матері”” [3].

Як засіб заохочення до війни в Україні московська церква широко використовує пропаганду воєнної агресії як вплив м'якої зовнішньої сили на українців. 25 травня 2023 р. інфоресурс ТСН “Світ” повідомив, що патріарх кирило розпочав “всеросійський молебень про перемогу над Україною”. Також він благословив десантників, які ідуть вбивати українців... У зв'язку з такою позицією керівного для УПЦ мп центру, що знаходиться на території держави-агресора, щодо нашої держави, Синод УПЦ мп знову не засідав Z-патріота кирила. Тим більше, що кирило незаконно анексував собі Бердянську єпархію УПЦ мп. Зазначається, що “хоч УПЦ МП є складовою частиною російської православної церкви (ієрархи УПЦ МП це заперечують), керівників церковно-адміністративних одиниць – єпархій на території України призначав голова УПЦ МП митрополит Онуфрій і його Синод. Відповідно, українські єпархії, за згодою Москви, підпорядковувалися Онуфрію. Проте Кирило в обхід Онуфрія забрав Бердянську єпархію, а ще раніше – кримські єпархії та Ровеньківську єпархію на Донбасі” [4].

Наведені факти про підпорядкування окремих єпархій на території України безпосередньо московському патріархові відносяться до проблем, які регулюються внутрішнім правом церкви. Проте є цілий блок державно-церковних проблем, які повинні врегульовуватися зовнішнім церковним правом. Звернемося до практики законотворчості Верховної Ради України з питань державно-церковних стосунків. Так, 20 грудня 2018 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 5309 “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації””, який зобов'язує

релігійні організації, чий центр управління знаходиться в країні, що визнана парламентом України країною агресором, вказувати це в офіційній назві. Міністерство культури провело релігієзнавчу експертизу, яка визначила, що під дію Закону підпадають п'ять релігійних організацій, серед них УПЦ мп. Київська митрополія УПЦ мп звернулася по захист своїх прав до Окружного адміністративного суду міста Києва (далі – КОАС). 15 травня 2023 року КОАС ухвалив рішення по суті справи, яким відмовив у задоволенні позову Київської митрополії УПЦ мп до Міністерства культури України про визнання протиправними та скасування наказу про перейменування релігійних організацій. Водночас суд скасував заходи забезпечення позову, вжиті ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 22 квітня 2019 року, якими заборонялося вносити зміни до єдиного державного реєстру та перейменовувати релігійні організації УПЦ мп.

На тому ж засіданні 15 травня КОАС визнав приналежність Української православної церкви (московського патріархату) до складу російської православної церкви. Юридичний відділ УПЦ мп у своєму коментарі зазначив, що “на сьогодні відсутня жодна підстава для зміни назви для зміни релігійних організацій, що належать до УПЦ”, тому “УПЦ МП оскаржуватиме рішення Київського окружного адміністративного суду щодо перейменування їхньої конфесії, доки, доки воно не набуло законної сили” [5].

Державного вирішення потребує питання повернення УПЦ, що, за словами міністра культури та інформаційної політики Олександра Ткаченка, “зберігає церковно-канонічний зв’язок з рпц і, за висновками релігієзнавчої експертизи, є її структурним підрозділом”, майна державі і звільнення ще 29 березня 2023 року усіх приміщень Києво-Печерської лаври, що внесена до списку ЮНЕСКО.

Господарський суд Києва розглянув позов УПЦ до Національного заповідника “Києво-Печерська лавра” “про усунення перешкод у користуванні майном – доступі та проведенні Богослужінь” і відхилив його. Позов було зареєстровано 5 січня цього року після того, як в УПЦ закінчився термін оренди Успенського собору і Трапезної церкви на території Верхньої лаври [6]. Таким чином поставлено крапку у судовій тяганині довкола Києво-Печерської лаври. У задоволенні вимог церковників суд відмовив.

Повний текст рішення по справі 910/423/23 буде оприлюднено 27 червня 2023 року повідомила “Українська правда” з посиланням на пресслужбу Міністерства культури та інформаційної політики.

Ситуація з Києво-Печерською лаврою є окремим прикладом необхідності вирішення державно-церковних відносин на широкому законодавчому рівні. Зокрема, народний депутат Микола Княжицький бачить

розв'язання проблеми через ухвалення поданого ним закону України про заборону УПЦ мп в Україні, у чому його підтримують більшість “слуг народу”. М. Княжицький переконаний, що проголосований у парламенті представниками всіх регіонів, всіх політичних сил закон створив би ситуацію “коли не було би питань ні до Мінкульту, ні до інших органів, судів, а це було б консенсусне рішення”. У інтерв'ю радіо NV 4 квітня 2023 року нардеп пояснив, що рішення має стосуватися не одного об'єкта (мова йшла про Києво-Печерську лавру – А.Б.), а “всієї структури, яка перебуває у підпорядкуванні злочинної організації”, “бенефіціаром якої є путін і гундяєв” [7].

Про посилення державного механізму як на центральному так і на регіональному рівнях, впорядкування законодавчого поля, посилення ролі держави у цьому сегменті внутрішньої політики лише зміцнить наш вплив на міжнародній арені, релігійний фактор є визначальним, переконаний Надзвичайний і Повноважний Посол України у Ватикані Андрій Юраш.

Останнім часом СБУ, інші правоохоронні органи показали як живе УПЦ мп.

“Так лише з початку травня управління Служби безпеки України у Вінницькій області виявлено 12 прихильників так званого “руського міра”, ще 15 було встановлено у 2022-му, – пише у газеті “Голос України” Віктор Скрипник. – До речі, вже відбулося перше судове засідання у справі керівника однієї з єпархій московського патріархату, який схвалював агресію РФ і в котрого виявили літературу й газети з наративами російської пропаганди” [8].

Ще однією важливою проблемою законодавчого врегулювання державно-церковних відносин є правовий статус монастирів.

Асоційований науковий співробітник Королівського Об'єднаного інституту оборонних досліджень (RUSI), дослідник російських принципів гібридної війни Олександр Данилюк в інтерв'ю радіо NV 3 квітня 2023 року розповів, що російські спецслужби використовують монастирі та церкви московського патріархату як safe house – “квартири і склади, де можна було зберігати не лише якусь підривну літературу і гроші, а і безпосередньо виконавців, тобто представників російських спецслужб, і військових формувань, і зберігати зброю”. За одним з таких виявлених фактів прокуратура направила до суду обвинувальний акт щодо проросійського блогера Дмитра Скворцова, який ховався у монастирі УПЦ мп в Києві. Київська міська прокуратура висунула йому звинувачення у державній зраді за ведення інформаційної підривної діяльності проти України (ч. 1 ст. 111 КК України). Обвинувачення йому висунули заочно у серпні 2022 року. Але він переховувався на території Свято-Благовіщенського чоловічого монастиря

УПЦ мп у Києві, де й був затриманий у лютому 2023 року. Санкція статті блогера передбачає від 12 до 15 років позбавлення волі.

Тепер, коли війна, не створивши нових тенденцій, а загостривши наявні, коли після жахливих вбивств, руйнувань будинків, інфраструктури є ті, хто виправдовує варварські злочини росіян в Україні, коли церква за рівнем суспільної довіри з першого місця, яке вона двадцять років тому ділила із ЗСУ, опустилася на дванадцяте, державно-церковні відносини потребують радикальних змін. Потрібно вибудовувати нову концепцію державно-церковних стосунків, першим кроком до побудови якої має стати систематизація церковного права.

Література:

1. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія : у 3 т. / за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка та акад. НАПрН України О. В. Скрипнюка / Т. 3: Громадянське суспільство і держава: правові проблеми взаємодії в умовах модернізації та євроінтеграції України. Львів : Вид-во Друкарня "Папуга", 2021. 548 с. С. 317.
2. Вісник Конституційного Суду України. 2016. № 6. С. 140.
3. Кушнір Богдан. Антивоєнний кліп і броньовані ікони. *Голос України*. 2023. 21 лютого. С. 5.
4. ТСН. "Київ". 2023. 23 травня.
5. Сіпратов Роман. Церква московського патріархату має намір оскаржити рішення суду про перейменування їхньої конфесії. *Патріот Донбасу*. 21 травня 2023 р. [http : //dempatriot. news...](http://dempatriot.news...)
6. Чорна Світлана. Києво-Печерську лавру доведеться залишити – УПЦ прогала в суді. *Голос України*. 2023. 15 червня. С. 8.
7. Микола Княжицький. Чому в Україні не заборонили російську церкву. *Радіо NV*. 2023. 4 квітня.
8. Скрипник В. Вони чекали на приход ворога і допомагали йому в цьому. *Голос України*. 2023. 13 червня. С. 11.

Бабкіна О. В.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР

Складний і суперечливий процес трансформації всіх сторін суспільного життя, який нині відбувається в Україні, викликає потребу його теоретичної рефлексії, дослідження політичного життя та його складових, що детермінує інноваційні цілі та завдання у сфері демократичного розвитку України.

В обґрунтуванні цих процесів, а також у розробці їх теоретичної платформи, активну роль покликана відігравати політична наука. До її першочергових проблем належить: аналіз соціально-політичної ситуації в Україні; пошук консолідуючих ідей та реальної програми дій, зрозумілих для всіх верств українського суспільства; проблеми легітимності владних структур; необхідність поглибленого аналізу політичних інститутів та процесів, в їх генезисі; розробка концептуального забезпечення регулювання соціально-гуманітарної освіти в Україні; обґрунтування пріоритетів розвитку процесів науки та освіти та ін.

Стратегія, тобто напрями наукових досліджень в цій галузі науки, пов'язана насамперед зі створенням якісно нових методологічної та теоретичної основ державотворення; виявленням загальних закономірностей розвитку; дослідженням функціонування структури політичних інститутів та процесів; особливостей політичного розвитку України; формуванням української соціально-правової державності; аналізом теоретичних проблем становлення громадянського суспільства, його взаємодії з владою; формуванням демократичних гуманістичних цінностей свободи, гідності і громадянської відповідальності, цивілізованої політичної поведінки та культури [1].

Успіх процесу модернізації України прямо пов'язаний з розвитком сучасної політичної теорії, її інформаційних, аналітичних, прогностичних та проектних можливостей на базі методів політичної інженерії, освоєння світового досвіду суспільного управління. Наука повинна випереджати в своєму розвитку політичні рішення, що може бути забезпечено тільки науковим станом соціально-економічного прогнозування. Наука потребує раціональної політики. Водночас вона повинна переконати політиків в тому, що їх потреба в науці є не меншою. Владні інститути та їх лідери не зможуть утримати владу, якщо вони і надалі будуть використовувати “метод спроб і помилок” замість дійсно наукового аналізу та прогнозу. Політика і державне управління теж є наукою. Особливої уваги потребує організація незалежної та обов'язкової наукової експертизи всіх важливих державних і політичних рішень, така експертиза вже зараз стає імперативом для будь-якої розумної влади. При цьому нагальною є морально-правова відповідальність експертів як з точки зору їх кваліфікації, так і глибокої принциповості, тому що результати експертизи можуть відобразитися на долі країни та її народу.

Динаміка соціально-політичних змін зумовлює зростання ролі гуманітарної освіти людини, розробку і поширення неконфронтаційної концепції політики, яка завжди було притаманна суспільно-політичній думці України, насамперед таким мислителям як М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Старосольський, І. Лисяк-Рудницький,

Б. Гаврилишин. Вона конче необхідна й сьогодні, в період зростання суспільної напруженості, соціальних протиріч, військової агресії з боку Росії. До змісту відповідної концепції демократичної політики, яка поширюється в сучасному світі, входять, зокрема, такі положення: стабільність суспільства можлива тільки як співіснування різних за інтересами соціальних груп; політика означає не тільки науку перемагати, а ще й мистецтво жити разом; звернення до насильства є проявом внутрішньої слабкості; справжні громадянські чесноти полягають не в політичній затятості, а в шануванні та захисті громадянського суспільства [2, с. 8-9].

В умовах сучасного суспільно-політичного розвитку розвивається тенденція до максимального використання наукових досягнень і до значного підвищення рівня освіти. Виходячи з цього, в розробці стратегії розвитку держави, створенні моделі модернізації суспільства слід звертати особливу увагу на систему освіти, як на можливість прискореного розвитку гуманістичного потенціалу. Така позиція означає відмову від спроб звести модернізацію до суто техніко-економічних нововведень. У нинішніх умовах теоретичні знання і рівень освіти повинні розглядатися як джерело інновацій, як засіб удосконалення соціального та політико-правового простору. Все це пов'язано не тільки зі зміною характеру виробництва, а й зі зростанням ступеня залежності суспільства від фундаментальних соціально-гуманітарних наукових досліджень і політики їх реалізації.

Входження України в освітній простір Європи включає модернізацію діяльності в контексті євровимог, приєднання до вироблення загальних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це, перш за все, програми приведені національного законодавства в сфері освіти до норм, що вже набрані країнами Європи, розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів і їх мобільності на ринку праці.

Цей рух, безумовно об'єктивний, зумовлений становленням інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринку праці, а головне – об'єктивно сформованої потреби навчитися жити разом, зберігаючи власну етнічну, культурну, релігійну різноманітність, водночас поважаючи і розуміючи один одного. Важливою складовою євроінтеграційної освітньої політики можна вважати гуманітаризацію та гуманізацію освіти, як культури вибору, зростання діалогу культур на основі унікально всесвітніх особистостей, принципів рівноправ'я та діалогу. Отже, європейська освітня політика є добровільною, полісуб'єктною, багатоваріантною, відкритою та поступовою.

Усебічний системний розвиток соціально-гуманітарної освіти дозволяє сформуванню в суспільстві філософію випереджаючого просвітництва, смак до

народження нових смислів, повернути суспільству втрачений інтерес до проблематики майбутнього. Система соціально-гуманітарної освіти, підтримувана державою та її інститутами, здатна не тільки сформувати демократичні механізми, захистити права людини, але й володіє потенційними можливостями повернути суспільству відчуття еволюційного ритму, безперервності буття. Тільки соціально-гуманітарні дисципліни здатні забезпечувати процес самосвідомості суспільства, наслідки вибору того чи іншого політичного ладу держави, всебічне розуміння складнощів політичного життя, вміння розрізняти і долати негативні тенденції соціального розвитку, формування розвинутої системи політичної соціалізації особистості, включення індивіда в складний і суперечливий світ політичних відносин, створення системи гуманістичних цінностей, таких як свобода, справедливість, честь, громадянська відповідальність та ін.

Об'єктивний аналіз європейського досвіду розвитку вищої школи дозволяє зробити висновок про пріоритет соціально-культурних функцій по відношенню до професійних, коли головна функція освіти вбачається у формуванні певної інтелектуальної та моральної основи для відповідної майбутньої професійної діяльності. Розвиток демократичної самосвідомості студентів і викладачів є результатом “впровадження ... особливого циклу гуманітарних дисциплін, які називаються демократичною а бо громадянською освітою” [3]. Протилежна тенденція спостерігається зараз в системі освіти України, насамперед занепокоєння викликає явна недооцінка ролі місця соціально-гуманітарних дисциплін, знецінення інтелектуальної праці, зниження державних асигнувань на розвиток науки, процес деінтелектуалізації суспільного життя, результатом чого є криза керованості суспільством, основною причиною якої можна вважати розрив між якістю та організованістю суспільного інтелекту та рівнем складності проблем, які йому потрібно вирішувати. Про стан суспільного інтелекту в Україні свідчить відсутність глибоких обґрунтованих концептуальних проєктів реформування суспільства, неякісне і несвоєчасне законодавство, слабка ефективність діяльності органів влади.

Наші пропозиції виходять з необхідності піднесення політичної освіти до сучасного рівня політичної науки, запровадження до навчального процесу вітчизняного і зарубіжного досвіду, ефективного використання науково-педагогічного персоналу відповідних кафедр, наукових установ НАН України, запрошення зарубіжних фахівців, органічного поєднання навчальної і наукової роботи викладачів, їх спрямування на подальший розвиток політичної науки, національної школи політології, підвищення наукового та виховного рівня навчального процесу.

Література:

1. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. Досліджень ім. І. Ф. Кураса; редкол.: чл.-кор. НАН України О. Рафальський (голова), д-р політ. наук М. Кармазіна, д-р іст. наук О. Майборода; від. рек. і упоряд. О. Майборода. Київ: Парлам. вид-во, 2016. 704 с.
2. Бабкіна О. В. Демократична політика як імператив сучасного глобального розвитку. Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. Київ: Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. Спецвипуск. С. 8-15.
3. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ: Знання України, 2011. С. 228.

Пархоменко Н. М.

ЦІННОСТІ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС В УМОВАХ ВІЙНИ

За умов воєнного стану відбувається трансформація переліку та пріоритетності або ієрархії цінностей права. Пріоритетність в даному випадку означає перевагу одних інтересів і цінностей над іншими під час корегування мети і напрямів діяльності держави загалом та правотворчої діяльності зокрема, в умовах війни. “Реалізація пріоритетності у правотворчій діяльності передбачає з’ясування потреб та інтересів суспільства, держави, окремих особистостей, в тому числі їх прав і свобод як правових цінностей та визначення переваги, послідовності, обсягів їх реалізації, адже “система цінностей змінюється лише в кризові періоди, до того ж ці зміни стосуються переважно структури цінностей, внаслідок чого одні цінності стають більш значущими, інші відсуваються на другий план” [1].

Тобто у суспільстві відбувається швидка ціннісна переорієнтація, воно абсолютизує ті блага, які найбільш важливі під час воєнного стану, відповідають його інтересам і потребам. Ці процеси об’єктивуються в ході правового розвитку шляхом з’ясування співвідношення особистого і публічного, визначення ціннісних пріоритетів та їх нормативізації шляхом надзвичайної правотворчості.

Таким чином особливої гостроти набула проблема відповідності пріоритетності в ієрархії цінностей права, побудованій на первинній цінності людини, закріпленій у конституційних принципах та чинному законодавстві, новим, об’єктивно існуючим відносинам воєнного стану.

Першочергово це передбачає визначення мети держави, яка б відповідала суспільному розвитку за конкретних обставин. Зазначена мета, будучи складною та неоднорідною за змістом, може бути політичною, економічною, соціальною та реалізовуватися у внутрішній та зовнішній політиці, маючи тим самим відмінності. Наразі в теорії права та теорії державного управління мета діяльності держави переважно асоціюється з її функціями та завданнями. В демократичній державі мету її діяльності, сферу державного інтересу, формулює глава держави та парламент як представницькі інституції публічної влади, які здійснюють пошук сфер та визначення меж правового впливу, його ціннісного навантаження.

Реалізація державного інтересу залежить від: політично правильного усвідомлення необхідності конкретних державних потреб; науково обґрунтованого встановлення напрямів пошуку можливостей забезпечення цих потреб; застосування комплексу конкретних організаційно-правових заходів реалізації даних можливостей; ступеню охоплення організаційно-правовими засобами всіх можливостей задоволення необхідних загальнодержавних потреб; ступеню неухильного проведення в життя організаційно-правових заходів [2; 54].

Відповідно до поняття воєнного режиму, визначеного у Законі України “Про правовий режим воєнного стану”, стратегічною метою відповідних органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, які загалом визначають державну, в т.ч. правову, політику в умовах воєнного стану є “відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності”.

Для реалізації цієї мети органи державної влади наділяються необхідними повноваженнями щодо нормативно-правової організації відносин в державі, в тому числі на тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Відповідно існування загальнонаціональної та загальнодержавної загрози дає підставу застосування обмежень.

Цілком підтримуючи те, що “утвердження прав людини виступає основним завданням сучасних держав, які проголосили людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю та взяли на себе юридичні зобов'язання запровадити ефективні засоби її убезпечення від свавілля публічної влади та, відомою мірою, посягань з боку приватних осіб” [3; 6], в умовах воєнного стану інтереси окремої особистості або певних соціальних груп, в т.ч. цінність життя

окремої людини як цінності права, поступилися першістю цінності збереження суспільства і держави. Саме на забезпечення інтересів і благ держави та нації, їх захист і збереження, спрямовані всі організаційно-правові зусилля держави у надзвичайний період воєнного стану. Реалізація цих завдань у підсумку дасть змогу державі забезпечити добробут та безпеку кожної людини, громадянина, що є її основним завданням.

Таким чином визначається співвідношення публічного і приватного інтересів та відповідних цінностей. Втім неприпустимим є протиставлення “публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку, як це нерідко бувало в мирні часи. Під час війни найбільше має виявлятися сприйняття того, що у публічному інтересу (наприклад, оборона, національна безпека), в якому акумулюються індивідуальні права і свободи людини. Наприклад, обмеження пересування громадян (комендантська година, блокпости) чи навіть вилучення для потреб оборони майна громадян спрямоване на захист найбільш засадничих прав і свобод людини – права на життя, їх гідності і свободи (наприклад, захист від діяльності диверсійно-підривних груп ворога). Обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму – воєнного стану – підстави для його виправдання є іншими, ніж у мирний час” [4].

З огляду на це, запровадження в Україні з 24 лютого 2022 року обмежень окремих, конституційно закріплених прав людини було зумовлене потребою першочергового забезпечення публічного інтересу в умовах уведення воєнного стану в Україні та спричинило гостру необхідність переосмислення та удосконалення традиційних засобів підтримання правопорядку, забезпечення законності як загальносуспільних цінностей. Першочергове забезпечення публічного інтересу, що уособлює потреби суспільства і держави, в даному випадку охоплюючи всі життєво важливі напрямки національної безпеки і оборони, створює необхідні можливості для забезпечення інтересів, прав і свобод окремих громадян, є умовою їх реалізації. Останні безпосередньо залежать від економічних, фінансових, політичних та правових можливостей держави. Відповідно до задоволення публічних потреб і цінностей, забезпечення інтересів суспільства і держави, такі індивідуально визначені цінності права як свобода, рівність та гідність, права людини, власність, освіта, культура та ін. не отримують повного забезпечення.

Я. Грицак звертає увагу на здатність українського народу до максимальної концентрації зусиль для відсічі/подолання смертельної загрози для свого існування. Цю здатність вчений називає “фактором Х” –

самоорганізацією українського суспільства, за якою стоїть потужна історична традиція. Йдеться, по суті справи, про інтуїтивне відчуття наближення до тієї межі, за якою втрачається сутнісна якість самої системи, тобто українського етносу. Потужна стороння біфуркація виступає як своєрідний каталізатор концентрації внутрішніх потенцій народу, спрямованих на усунення дії такого чинника [5; 44]. Таким каталізатором наразі стала нав'язана Україні війна, яка консолідувала народ навколо ідеї здобуття перемоги

Зазначене стало можливим завдяки “позитивним змінам в ціннісних трендах особливо серед представників середнього і молодшого поколінь українців в новітній час, які пов’язані з усвідомленням значення загальнодержавних цінностей (суверенітету, територіальної цілісності, безпеки), взаємнісних аксіологем та атитюдів (толерантності, солідаризму, відповідальності, справедливості), культурних ідентифікаторів нації (мови, культури, релігії та ін.) та ін.” [6; 31].

Відновлення довоєнного обсягу цих цінностей не можливе без збереження миру, а наразі в умовах війни – без здобуття перемоги і встановлення або відновлення миру. Саме досягнення миру як цінності в національному масштабі є основним завданням держави Україна на сучасному етапі, співпадає з особистими інтересами громадян України, що сприятиме розв’язанню проблеми збереження миру в міжнародному, глобальному аспекті, що мають на меті більшість країн цивілізованого світу. Відповідно до цього завдання формується і здійснюється правотворча політика держави в умовах воєнного стану.

Література:

1. Злобіна О., Тихонович В. Модернізація ціннісної системи та засобів до життя. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. Київ : Стилос, 2001. С. 59. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77240711.pdf>
2. Сиренко Ф. В. Интересы и власть. К. : Орияны, 2006. 536 с.
3. Христова Г. Позитивні зобов’язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики : монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.
4. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf
5. Цитується за: Крисаченко В. Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідований потенціал. *Українознавство*. № 1 (82). 2022. С. 28-50.
6. Крисаченко В. Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідований потенціал. *Українознавство*. № 1 (82). 2022. С. 28-50.

ФУНКЦІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Самостійним різновидом юридичної діяльності є законотворчість. Саме вона забезпечує створення нормативної основи функціонування суспільства на різних етапах його розвитку. Законотворчість є динамічним явищем, що певним чином реагує на зміни у різноманітних умовах. Її особливості полягають у наявності спеціальних суб'єктів здійснення, наявності особливої процесуальної форми, що закріплена нормативно; результативному характері, що забезпечує створення юридичного документу, який складає основу законодавства; потребі у конкретизації підзаконними та індивідуальними актами, забезпечує системність правової дійсності. Порушення нормативних умов здійснення законотворчості передбачає необхідність її стабілізації в нових умовах функціонування держави та впливає на якість і ефективність нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

Особливого значення в сучасних умовах має надзвичайна законотворчість, що визначається як система нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини в умовах уведення надзвичайного адміністративно-правового режиму [1, с. 246]. Закони, що регулюють процес життєдіяльності суспільства в умовах військового стану мають комплексний характер, належать до різних галузей права та повинні мати системний характер. Необхідно зазначити, що надзвичайне законодавство, що встановлює правовий режим воєнного стану, функціонує поряд із законодавством, що регулює процес життєдіяльності суспільства, не пов'язаний із надзвичайною ситуацією. Так, з 24 лютого 2022 р. Верховна Рада України прийняла 384 закони, 100 з яких безпосередньо спрямовані на забезпечення протидії збройній агресії росії. Було прийнято 9 заяв та 24 звернення до міжнародної спільноти з цього приводу [2]. Не всі з прийнятих актів з надзвичайними, адже під час воєнного стану не всі сфери суспільної дійсності зазнають суттєвого впливу наслідків воєнної агресії; існує потреба запровадження особливого режиму правового регулювання тих сфер, які в екстремальних умовах неможливо регулювати уже наявними засобами; не дивлячись на наявність особливих повноважень парламенту у сфері забезпечення національної безпеки, його діяльність не зводиться лише до вирішення воєнних проблем.

Таким чином, надзвичайне законодавство являє собою комплексну категорію, що вирізняється наявністю особливих ознак, пов'язаних із діяльністю представницького органу держави в особливих умовах;

необхідністю забезпечення правового регулювання в умовах надзвичайного стану чи воєнної агресії; особливою юридичною силою актів, що приймаються; особливою процедурою їх прийняття; важливим значенням для забезпечення життєдіяльності суспільства; особливим місцем у правовій системі України.

Важливого значення для характеристики надзвичайного законодавства має з'ясування його функціонального призначення як системи функцій, що ним реалізуються. Функції надзвичайного законодавства можуть бути визначені як напрямки його впливу на процес функціонування суспільства в особливих умовах. Саме функції надзвичайного законодавства:

- визначають його місце в системі законодавства держави;
- конкретизують діяльність держави в особливих умовах;
- забезпечують реалізацію, охорону та відновлення прав людини в умовах воєнного стану чи надзвичайної ситуації;
- формують уявлення про правове регулювання в особливих правових режимах;
- забезпечують ефективність реалізації завдань держави по забезпеченню системності суспільства;
- створюють належні правові умови відсічі збройної агресії росії;
- визначають можливості запровадження вимушеного та тимчасового обмеження прав особи з метою забезпечення національної безпеки України;
- встановлюють цінність надзвичайного законодавства для сучасного суспільства;
- забезпечують взаємодію політичних, правових та соціальних складників функціонування суспільства в умовах воєнної агресії;
- забезпечують пізнання надзвичайного законодавства в аспекті його характерних властивостей та проявів як прикладної правової категорії;
- визначають вплив екстраординарного законодавства на воєнне й повоєнне суспільство.

Сутність функцій надзвичайного законодавства полягає у їх комплексній характеристиці як напрямків правового впливу на суспільство, що визначають соціальну роль надзвичайного законодавства та його вплив на соціальну дійсність в умовах надзвичайних ситуацій. Беззаперечно функції надзвичайного законодавства пов'язані із функціями права, на реалізацію яких націлені акти, що є її результатом надзвичайної законотворчості. Найбільш поширеними доктринальними підходами до виокремлення функцій права є обґрунтування науково-пізнавального, пріоритетно-формуючого, рекомендуючого та владно профілактичного напрямків впливу права на суспільство [3]. Є. Бурлай доповнює цей перелік функціями компромісу, організації, соціальної стабілізації, конфліктно-розв'язувальною,

відновлювально-компенсаційною [4, с. 39-40]. Саме ці функції мають загальний характер і поширюються на надзвичайне законодавство, оскільки є характерними для надзвичайних законів. Однак самостійний характер цього виду законодавства обумовлює наявність особливих його функцій.

Визначимо особливості прояву в межах надзвичайного законодавства таких загальних функцій як регулятивна, охоронна, ідеологічна, виховна, соціальна. Регулятивна функція надзвичайного законодавства має подвійну природу. З одного боку вона націлена на закріплення загальних моделей поведінки з метою недопущення хаосу, а з іншого – на стимулювання активної поведінки в екстремальних ситуаціях. Попередження та усунення негативних наслідків таких ситуацій потребує запровадження особливого правового регулювання. Основним призначенням надзвичайних законів є первинне регулювання в особливих умовах, що здійснюються шляхом призупинення дії усталених для суспільства механізмів регулювання відносин, оперативного регулювання відносин, оперативного запровадження на тимчасовій основі нових норм, що відображають особливості ситуації, що склалася. Прикладом може бути встановлення Законом “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” [5], нового правила щодо випробування при прийнятті на роботу, поширивши його дію на будь-яку категорію працівників у період дії воєнного стану.

Таким чином сутність регулятивної функції надзвичайного законодавства в умовах воєнного стану полягає у вимушеній тимчасовій зміні правового статусу суб’єктів права з метою забезпечення ефективного регулювання окремих сфер життєдіяльності суспільства до моменту повернення до нормальних умов. Реалізація регулятивної функції обумовлюється необхідністю забезпечення правового регулювання життєдіяльності суспільства в умовах воєнного стану чи надзвичайних умов.

Охоронна функція надзвичайного законодавства обумовлюється тимчасовим послабленням державного впливу, оскільки частина повноважень органів держави націлені на відсіч збройної агресії не лише на фронті, а і в економічній, політичній, соціальній та інформаційній сферах. Особливе значення цієї функції обумовлюється також певним зростанням конфліктності в суспільстві внаслідок психологічного впливу активних бойових дій на населення, а також криміналізацію певних моделей поведінки, суспільна небезпека яких пов’язується із запровадженням воєнного стану в державі. Прикладом може слугувати Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність” [6].

Таким чином, сутність охоронної функції надзвичайного законодавства в умовах воєнного стану полягає у максимальному забезпеченні охорони та

захисту суспільних інтересів та національної безпеки від протиправних посягань шляхом розробки та прийняття нових правових механізмів, що здатні забезпечити не лише їх охорону, а і відновлення.

Ідеологічна функція надзвичайного законодавства націлена на формування правових цінностей, орієнтирів та ідеалів. В цьому аспекті важливо наголосити на важливості правової політики держави, метою якої є наукове, політичне та ідеологічне обґрунтування процесу законотворчості, у тому числі і екстраординарної. Виклики ідеологічного характеру, що постають перед надзвичайним законодавством в сучасних умовах пов'язуються з наявністю тимчасово окупованих територій та зонах ведення бойових дій, що суттєво послаблює вплив державної влади; певною деформацією правосвідомості населення на фоні війни, що виявляється у маргінальності поведінки та поширенні правового нігілізму. Саме на виховання патріотизму, формування чіткої громадянської позиції, необхідності виконання обов'язків та формування поваги до діяльності держави націлена ідеологічна функція надзвичайного законодавства.

Сутність цієї функції полягає у забезпеченні консолідації суспільства в умовах збройної агресії, створенні правової основи реалізації політики держави, акумулюванні суспільних цінностей для подолання кризових ситуацій та створенні і усвідомленні цінностей, що забезпечують функціонування держави у особливих умовах.

Окрім загальних, надзвичайне законодавство реалізує і спеціальні функції, які розкривають його сутність та правову природу як важливого джерела права в умовах воєнного стану в Україні. Мова іде про стабілізаційну, превентивну та компенсаційну функції. Сутність превентивної функції полягає у попередженні та мінімізації негативних наслідків збройної агресії для суспільства і держави. Сутність стабілізуючої функції полягає у максимально можливому забезпеченні правового регулювання в надзвичайних умовах та оперативному відновленні правопорядку з метою недопущення негативних наслідків збройної агресії. Надзвичайні закони покликані відновити порушений порядок усунути перешкоди реалізації прав та свобод громадян, порушених внаслідок війни, забезпечити правову регламентацію відшкодування матеріальних збитків, завданих російською федерацією.

Сутність обмежувальної функції надзвичайного законодавства полягає у вимушеному обмеженні прав і свобод на території поширення воєнної агресії до моменту стабілізації життєдіяльності суспільства та призупиненні діяльності підприємств чи організацій, які своєю діяльністю можуть завдати доповнюючих збитків суспільній організації. Компенсаційна функція надзвичайних законів передбачає відновлення існуючого правопорядку та

суспільного ладу, забезпечення умов щодо діяльності органів державної влади, гарантування відновлення порушених в умовах воєнної агресії прав і свобод та формування умов щодо відновлення суспільних інтересів та цінностей, яким завдано шкоди воєнною агресією та воєнними діями.

Таким чином, надзвичайне законодавство є важливим засобом регулювання відносин в умовах воєнного стану та правовою основою повернення суспільства до мирного життя.

Література:

1. Кузьніченко С. О. Надзвичайне законодавство України: теоретичні засади формування і розвитку. *Форум права*. 2008. № 1. С. 245-249.
2. Рік роботи Верховної Ради в умовах війни. Офіційний портал Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/neus/top-novyna/233494.htm/>
3. Ситар І. М. Онтологічні функції права : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 240 с.
4. Бурлай Є. До питання про функції права. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2005. № 3 (42). С. 31-42.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

Сергійчук В. І.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА ВСТАНОВЛЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

Питання про встановлення остаточної цифри втрат від Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років досі не розв'язане, бо до недавнього часу ця проблема була віддана на відкуп тим дослідникам, котрі ще з радянських часів сприйняли до безумовного виконання вимушене ідеологічне завдання москви через правові розслідування цього злочину за океаном.

Коли йдеться про діяльність Міжнародної комісії юристів, яка ініціювалася 1983 року торонтським адвокатом Володимиром-Юрієм Данилівим спочатку як своєрідний трибунал на кшталт Нюрнберзького, то вона засідала в травні 1988 року в Брюсселі, а в листопаді – в Нью-Йорку. У підготовці цього міжнародного процесу над організаторами Голодомору – геноциду в Україні важлива роль належить і таким відомим правникам

української діаспори в Північній Америці, як Богдан Футей, Аскольд Лозинський. Мирослав Смородський, Володимир Атанас, Іван Сопінка, Павло Чумак, а також Симону Кальбі, який був протокольним секретарем Комісії.

З огляду на відмову уряду СРСР надати документи, Комісія змушена була для визначення втрат населення звернутися до матеріалів переписів, що відбувалися у Радянському Союзі в 1926 і 1939 роках. Картина навіть відкритих більшовиками статистичних матеріалів виявилася вражаючою: за вказаний період населення СРСР збільшилося на 16 відсотків, РРФСР – на 28, БРСР – на 11,2, а в УРСР за цей період кількість жителів зменшилася на 9,9 % (Душею завжди з Україною. Пропам'ятний збірник на пошану українського правника та політолога Володимира-Юрія Даниліва. Київ–Торонто, 2003. С. 182. С. 179).

Відтак документ Комісії, який було невдовзі оприлюднено, засвідчив висновки беззастережних правників з усього світу, “що голод в Україні панував від серпня-вересня 1932 до липня 1933 р. Щодо кількості жертв голоду, Комісії було важко рішатись на одну з різних оцінок поданих знавцями, тому Комісія прийшла до заключення, що число жертв голоду в Україні виносило мінімально 4,5 мільйона. До цього числа слід додати жертви голоду поза Україною, загальноприйняті на 3 мільйони, з яких по одному мільйонові для районів Казакстану, Долішньої Волги і Північного Кавказу. Таким чином, Комісія дійшла висновку, що голод 1932-33 років у цілому завдав 7,5 мільйона жертв” (там само. С. 182).

Однак в Україні навіть і після проголошення незалежності не поспішали аналізувати власні архіви на предмет підрахунку жертв Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років. Влада покладалася на думку професора Станіслава Кульчицького, котрий, до речі, в жовтні 1988 року протестував проти діяльності вже згаданої Міжнародної комісії юристів. А він повторював ту цифру, яка була дозволена москвою 1989 року, – 3,5 мільйона осіб.

Цю цифру він обґрунтовував ось таким своїм твердженням: “Найбільше від голоду постраждала Україна. Щоб вирахувати орієнтовну цифру втрат, необхідно мати дані про природній приріст за 1933 – 1936 рр. У нас є звітні дані лише за 1935 р. – 420 тисяч, а також наближені до звітних – за 1936 р. – 543 тисячі (перші три квартали – звіт, останній квартал – очікуваний результат). Для реконструкції гіпотетичного природного приросту за 1933 рік (якого насправді не було) та ймовірного приросту за 1934 р., скористаємося опублікованими у 1927 р. прогнозними оцінками українського демографа А. П. Хоменка. Скорегувавши їх за рівнем реальних даних 1935 р., одержимо природний приріст для 1933 р. – 415 тисяч і для

1934 р. – 418 тисяч чоловік. Додаючи загальну цифру природного приросту за 1933 – 1936 рр. (1787 тисяч) до фактичного дефіциту відносно початку 1933 р. (кількість населення станом на 1 січня 1933 року документи рахують у 31.901,4 тисячі осіб. – В. С.), який вказує перепис 1937 р. (1744 тисячі), одержуємо демографічні втрати в розмірі 3.531 тисяча чоловік” (Кульчицький С. 1933: трагедія голоду. Київ : Т-во “Знання УРСР, 1989. С. 47). Дивно, що історик Кульчицький вдався до своєрідних демографічних розрахунків у той час, коли підрахунки руху населення належать до царини статистики, яка, звичайно ж, не може брати до уваги “гіпотетичного природного приросту за 1933 рік”, а використовує наявні дані державного обліку. А вони дають можливість встановити реальні дані станом на 1 січня 1932 і 1934 років. Різниця між цими двома показниками і буде оптимальною цифрою втрат населення УСРР за 1932 – 1933 роки.

Так от, офіційні дані статистичних органів фіксують, що станом на 1 січня 1932 року в УСРР налічувалося 32.680,7 тисяч осіб. Якщо до цієї цифри додати народжених 1.252,700 у 1932 – 1933 роках, то станом на 1 січня 1934 року в УСРР мало б бути принаймні 33.933,4 мільйона мешканців.

Скільки ж було, якщо врахувати втрати населення за ці два роки?

Якщо уточнити офіційні дані Всесоюзного перепису населення 1937 року по УРСР в 28.383,0 тисячі осіб, тобто здійснити перерахунок порайонних результатів, то буде засвідчено: цей показник завищений принаймні на 532 тисячі осіб. Таким чином, станом на початок січня 1937 року населення України становило не більше 27.851 тисячі осіб.

Коли від цієї цифри відняти кількість приросту населення в 1934 році (88,2 тис. осіб), 1935 (417,2 тис.) і 1936 (533,7 тис.) – усього 1.039,1 тис., то маємо станом на 1 січня 1934 року 26.811,9 тисячі осіб. А мало бути 33.933,4: різниця – 7.122,3 тисячі!

Тобто, мінімальна цифра втрат, про яку ще з 1933 року писали в своїх донесеннях з Москви німецькі дипломати, а з 1953 року почала озвучувати українська еміграція в такій ось редакції: від семи до десяти мільйонів.

На жаль, професор Кульчицький не зробив цих розрахунків на основі первинних документів українських архівів. Трансформувавшись з учорашнього протестувальника проти діяльності Міжнародної комісії юристів після проголошення незалежності України в головного знавця проблематики Голодомору 1932 – 1933 років, він тепер уже калатає у всі дзвони про цю трагедію як геноцид, каючись за попередні свої публікації.

Щоправда, пояснюючи геноцид через соціальну призму, він не тільки не побачив у зумисних, свідомих діях влади національної складової, а й продовжував наполягати на запропонованій ним цифрі втрат у 3,5 мільйона.

Абсурдність виведення її через гіпотетичні прирости населення 1933 року (яких справді не могло бути) розуміли всі. Тому прихильники цієї цифри вирішили спробувати знайти іншу, зовні прийнятну методику підрахунку для підтвердження висновків професора Кульчицького – залучити демографів, хоч це – ще раз наголошуємо! – справа статистики.

Такий науковець, який виявив бажання застосувати демографічні прийоми до підрахунку жертв Голодомору-геноциду, знайшовся в США – Олег Воловина, котрий до того займався дослідями міграційних процесів українців за океан та їхнім становищем у місцях вселення. Він не тільки доповів про результати своїх перших пошуків на Міжнародній українознавчій конференції в Іллінойському університеті, де представники української діаспори його не зрозуміли, а й добився виділення зарубіжних грантів на залучення до цієї роботи українських академічних демографів.

Як результат – з'являється нова цифра втрат: 3,9 мільйона осіб.

Вона була оприлюднена в окремій статті демографів та істориків: “упродовж 1932 – 1933 рр. близько 8,7 млн смертей у СРСР було спричинено голодом. Майже 98 % цих втрат припадає на три радянських республіки: Україну (3,9 млн), Росію (3,3 млн) та Казахстан (1,3 млн). Якщо розраховувати відносні втрати, тобто в розрахунку на 1000 населення, Україна посідає друге місце після Казахстану. Втрати від голоду становлять 22 % від загальної чисельності населення Казахстану, 17 % – в Україні, 3 % – у Росії та менше 2 % – в інших республіках колишнього СРСР” (Левчук Н., Боряк Т., Воловина О., Рудницький О., Ковбасюк А. Втрати міського й сільського населення України внаслідок Голодомору в 1932 – 1934 рр. *Український історичний журнал*. 2015. № 4. С. 87). Саме з цією цифрою професор Кульчицький на спеціально скликаній прес-конференції в Укрінформі пропонував негайно звертатися до ООН з петицією про визнання Голодомору 1932 – 1933 років геноцидом, наголошуючи при цьому, що інакше світ не підтримає Україну.

Це змусило активізувати пошук нових документів про втрати, насамперед дитячі. Тим паче, що проаналізувавши судову науково-демографічну експертизу від 30 листопада 2009 року, фахівці прийшли до висновку, що викладені в ній дані не відповідають реальній чисельності знищених українців у 1932 – 1933 роках. Було також встановлено, що висновок щодо чисельності жертв від Голодомору-геноциду має значні розбіжності з дослідженнями демографів і статистиків 1930-х років М. Птухи, А. Хоменка, О. Асаткіна, за якими втрати були значно вищими.

Тому, як і передбачалося вказівками Генеральної Прокуратури України, до підготовки експертизи, яка здійснювалася в рамках кримінального провадження Служби Безпеки України, тепер було залучено

різнофахових спеціалістів: юристів, економістів, судових медиків, істориків, філологів, політологів. Вони мали взяти участь у комплексній судовій експертизі, “на вирішення якої поставити коло питань щодо кількості населення до і після Голодомору” (Геноцид українців. 1932 – 1933. За матеріалами досудових розслідувань. Видання II, доповнене. Київ–Харків : Право, 2022. С. 82).

Особливістю даної експертизи є й те, що вона вперше включала в себе вивчення шкільної статистики, що дозволило проаналізувати дитячу смертність на основі народжуваності в 1924 – 1932 роках і відповідного наповнення перших класів початкової школи в 1932 – 1940 роках восьмирічними першокласниками. Зокрема, це дало підставу стверджувати, що українські діти зазнали величезних втрат під час Голодомору-геноциду в 1932 – 1933 роках.

Для визначення остаточної кількості жертв важливе значення мають розрахунки, які робили тоді працівники Держплану УСРР і науковці-демографи. Досліджуючи архівні фонди 1930-х років, мною виявлено дані Держплану УСРР від 15 вересня 1931 року щодо вікового складу (3–17 років) населення України станом на вказану дату і розрахунок його природного руху до 1937 року (ЦДАВОВУ: Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1038. Арк. 4).

Треба особливо наголосити, що ці дані в основному відповідають тим розрахункам щодо кількості населення УСРР станом на 1 січня 1933 року, які здійснили відповідальні співробітники Держплану УСРР та академік Михайло Птуха:

За даними УНГО	За розрахунками М. Птухи	
5 років	862,5	861,6
6	880,5	843,6
7	879,7	823,6
8	853,2	791,0
9	785,2	716,8
10	708,3	680,8
11	698,9	720,5
12	664,7	611,2
13	599,0	588,0
14	631,4	675,7

(ЦДАВОВУ: Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 1029. – Арк. 50).

І ці результати цілком корелюються з даними Держплану УСРР від 1931 року, коли йдеться про вказані вікові групи: 7.609.232. Тобто, природні втрати становили за 1937 – 1938 роки 48.823 осіб, що відповідає визначеним нормам. Зрештою, за даними Управління народногосподарського обліку (УНГО) УСРР станом на 1 січня 1933 року дітей 5 – 14 вікових груп (1928 – 1919 р. н.) було 7.560,4 тисячі. Не дуже від цієї цифри відрізняються і розрахунки, одержані тоді ж академіком М. Птухою, – 7.312,8 тисячі.

Відповідно до методики Держплану УСРР, я розрахував кількість вказаного населення дитячого віку (як і народжених у 1928 – 1933 роках) станом на 1939 рік. Цей розрахунок був викликаний виявленням ще одного важливого документа – кількістю дітей 7–14 років станом на 8 лютого 1939 року, що була зафіксована для охоплення школою (ЦДАВОВУ: Ф. 2. Оп. 7. Спр. 159. Арк. 179). Якраз доповнений порівняльний аналіз цих двох документів і дає можливість визначити втрати дитячих вікових груп у 1932 – 1933 роках:

№ п/п	Рік народження	Вікова група в 1933 році	За даними Держплану УСРР (1931)	Мало бути в 1939 році	Було в 1939 році	Різниця
1	1933	0	470.700 (народилося)	406.685	305.620	- 101.065
2	1932	1	782.000 (народилося)	675.648	396.162	- 279.486
3	1931	2	959.870 (народилося)	772.111	509.456	- 262.655
4	1930	3	882.869	814.668	509.378	- 305.290
5	1929	4	909.181	838.948	524.558	- 314.390
6	1928	5	909.111	842.498	524.980	- 317.518
7	1927	6	909.381	855.464	524.673	- 330.791
8	1926	7	891.315	848.033	514.250	- 333.783
9	1925	8	844.371	809.536	487.246	- 322.290
10	1924	9	746.525	719.425	430.713	- 288.712
11	1923	10	683.758	661.211	394.499	- 266.712

№ п/п	Рік народження	Вікова група в 1933 році	За даними Держплану УСРР (1931)	Мало бути в 1939 році	Було в 1939 році	Різниця
12	1922	11	723.217	700.673	417.265	- 283.408
13	1921	12	613.277	594.479	353.834	- 240.645
14	1920	13	540.116	498.392	311.624	- 259.811
15	1919	14	678.161	652.937	391.269	- 261.668
	Разом	0 - 14	11.613.852	10.763.751	6.595.527	- 4.168.224

Отже, втрати становили щонайменше 4.168.224 дітей (*Голос України*. 2023. 15 лютого).

Виходячи з показників дитячої смертності, яка сягала до 40 відсотків, немає підстав сумніватися в тому, що втрати українців у 1932 – 1933 роках, зафіксовані історико-криміналістичною експертизою в рамках кримінального провадження СБУ, становили в УСРР 9.108.500 осіб, а з врахуванням наших етнічних масивів на Північному Кавказі, – 10.500 тисяч.

Омельченко А. В.

ВИСНОВОК НАУКОВО-ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ДОКУМЕНТ

Основні положення процесуальних кодексів України – Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) [1], Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) [2], Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) [3], Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) [4] щодо висновків експертів полягають в наступному:

1. Усі процесуальні кодекси передбачають можливість підготовки висновків експертів на підставах та у порядку, передбаченому цими кодексами та Законом України “Про судову експертизу”.

Висновки експертів є засобами встановлення (процесуальними джерелами) доказів.

2. Усі процесуальні кодекси зазначають, що предметом висновку експерта не можуть бути питання права (не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права).

3. ЦПК, ГПК та КАС допускають можливість підготовки висновку експерта у галузі права лише з окремих питань, що зазначені у цих кодексах (застосування аналогії закону чи аналогії права; питання змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі).

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду.

Однак слід зазначити, що законодавство містить нормативні підстави для використання поряд із висновком судової експертизи також і висновку науково-правової експертизи як процесуального документа (або складової процесуального документа).

Так, відповідно до ст. 7 Закону України “Про судову експертизу” судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим законом [5].

Згідно із ст. 10 Закону України “Про судову експертизу” до проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим законом. До фахівця у відповідній галузі знань, який проводить судову експертизу, застосовуються положення цього закону щодо гарантій, прав, обов'язків, відповідальності судового експерта, крім відповідальності за відмову від проведення експертизи та положень про фінансове та організаційне забезпечення судово-експертної діяльності [5].

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 20 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань [6].

Згідно із ст. 1 Закону України “Про наукову і науково-технічну експертизу” наукова і науково-технічна експертиза – це діяльність, метою

якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [7].

Наукова експертиза проводиться науково-дослідними організаціями та установами, вищими навчальними закладами, іншими організаціями та окремими юридичними і фізичними особами які акредитовані на цей вид діяльності. Згідно із ст. 4 Закону України “Про наукову і науково-технічну експертизу” суб'єктами наукової і науково-технічної експертизи є замовники, організатори експертизи, а також експерти. Замовники можуть вступати у відносини з експертами безпосередньо або через організаторів експертизи на підставі договорів або доручень. Замовники наукової експертизи формують завдання на проведення експертизи, забезпечують оплату витрат на її проведення, оплату праці експертів або послуг організаторів експертизи. Організаторами наукової та науково-технічної експертизи є фізичні та юридичні особи, які на підставі доручення або договору з замовниками організовують та проводять експертизу і подають експертні висновки. Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи [7].

Відповідно до ст. 6 Закону України “Про наукову і науково-технічну експертизу” підставами для проведення наукової та науково-технічної експертизи є: рішення органів виконавчої влади та органів місцевого

самоврядування, прийняті в межах їх повноважень; договори на проведення наукової та науково-технічної експертизи, укладені підприємствами, установами та організаціями, фізичними особами. Згідно із ст. 22 Закону України “Про наукову і науково-технічну експертизу” основним юридичним документом, що регламентує відносини між замовником і організатором у сфері наукової і науково-технічної експертизи, є договір на її проведення. Висновки громадської та інших наукових і науково-технічних експертиз мають, як правило, рекомендаційний характер [7].

Фізичні особи, які на постійній або професійній основі здійснюють діяльність, пов'язану з наданням експертних послуг, та юридичні особи, статутом яких передбачено таку діяльність, повинні пройти державну акредитацію і отримати свідоцтво, що підтверджує кваліфікацію його отримувача з питання організації та проведення наукової і науково-технічної експертизи.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2004 № 12 затверджено Порядок проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи. Цим наказом затверджений Перелік документів державного зразка, що дають право фізичним особам на провадження експертної діяльності та надання експертних послуг без отримання свідоцтва. До таких документів відносяться: 1. Диплом про присудження вченого ступеня кандидата наук у відповідній галузі знань; 2. Диплом про присудження вченого ступеня доктора наук у відповідній галузі знань; 3. Атестат про присвоєння звання старшого наукового співробітника; 4. Атестат про присвоєння звання доцента; 5. Атестат про присвоєння звання професора [8].

Отже, виходячи із вищезазначеного можна зробити наступні висновки:

1. Висновок науково-правової експертизи може бути процесуальним документом як складова частина або додаток до заяв, клопотань та пояснень учасників справи.

2. Висновок науково-правової експертизи, на відміну від висновку судової експертизи, не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. При цьому слід зазначити, що і висновок судового експерта для суду також не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими процесуальними кодексами.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
7. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2004 р. № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-04#Text>

ЕТИКА І СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Два концепційні складники конечні для суспільства та держави (влади), щоби вони шанували своїх членів чи населення. Концепції одначе дещо занедбані навіть у найбільш квітуючих демократіях. Ці елементи повинні проявлятися у моральних засадах які є втілені у законах і правилах суспільства, а також окремо для професій які посідають дуже часто провідну роль у даному суспільстві. Між ними професія юристів яка як показав досвід мабуть найширше проникає речників влади.

При цьому треба зрозуміти, що загально шановане і проголошене “верховенство закону” є недостатнє, а гірше того воно часто баламучує, мовляв коли державна влада аргументує, що вона діє на підставі законів котрі вона сама впровадила у життя для того, щоб укоренити свою владу. Дуже часто закони є не справедливими, а кон’юнктурними, щоби зберегти владу. Тим гірше таке впроваджує суспільство у блуд та дозволяє на використання. А в додатку світове суспільство таким чином також запроваджено у блуд чи сліпий спокій.

Ми звикли називати деякі держави чи суспільства демократичними тому, що вони переводять періодичні вибори і здається навіть демократичним способом бо немає дуже великого надужиття адмінресурсом та фактично більшість населення проголосувала за результатом, незважаючи яким цей результат. Тобто не було більших маніпуляцій. Інколи це вдається під страхом. Путіна чи Лукашенка мабуть обирається безтерміново через страх а не через вияв волі народу хоча через культуру імперії Росії Путін, вбивця та диктатор, може мати популярність. До культури великодержавництва додається елемент страху.

Культура того суспільства однак така, що саме суспільство потребує лікуватися. Цей стан навіть може походити з релігійних причин бо часто найбільш авторитарні суспільства мають релігійне піднебіння. Найбільш яскравий приклад це Іран. Але також і Росія з своїм звихненим Православям побудованим державою фактично як спецслужба, що суперечить одному з основних демократичних засад, відокремлення держави від релігії і релігії від держави.

Загально уважаться, що чисельно щодо кількості електорату найбільша демократія у світі це Індія. Який парадокс. Населення 1.4 мільярдів проголосувало за партію Прем’єр міністра Моді і так він обраний уже кілька разів і хіба демократичним способом. Тільки він вбивець але релігійна культура індусів хіба сліпо схвалює вбивство, а то і геноцид мусульман котрі

проживають сконцентровано на території Індії. Індія це яскравий приклад хворого демократичного суспільства де існує верховенство закону, але без справедливості. Це не тільки включає релігійний чинник який є наскрізь політичним бо найбільшим суперником Індії це Пакистан який сповідує Іслам. В нутрі Індія також побудована на систему каст, тобто не справедливого відношення до власного народу.

Правники фактично є апологетами свого клієнта і часто захисниками суспільства, а у менш демократичних країнах захисники державної влади замість захисту людини перед державою. Це основа авторитарного режиму. За радянщини були юристи але які? Був такий собі Віктор Медведчук. Був Євдокимов. Тобто просто бандити з зерном юридичної освіти. Вся Спілка юриста була колом бандитів і спецслужби.

Але навіть демократичні держави мають вади. Вони вказують на другі гілки влади які нормують чи регулюють президента чи парламент, тобто судочинство. Таким чином, для прикладу, можна дійти до абсурду бо вражіння одне, тобто що ця гілка влади справедлива і етична.

Ось найвищий суд Верховний в Америці, остаточний захисник справедливості та етики. Він не має кодексу етичної поведінки, а самі судді є обрані тільки частково за кваліфікаціями науки чи досвіду, але у більшості за політичним чи ідеологічним окресленням, чого вони після обрання зрікаються, але, як кажуть в Америці, коні вже вибігли з стайні. Він чи вона стають тоді за 24 години прикладом об'єктивності. Чи не абсурд!

Подібне з Верховним судом України хоча це суд України останньої інстанції. Колиб садили більше суддів за ґрати, суспільство було би здоровішим. Я не схвалюю корупцію українського судочинства. Але така корупція не почалась в Україні а існує в США 200 років. Розкаряка не заплющувати очі а карати.

Тобто проблема звичайно людська бо людина по основі тварина якої у першу чергу цікавить задоволення власних фізичних потреб. Культура суспільства дає дозу контролю над людиною як вказують зверхники культури між ними зокрема речники також релігії, що є не тільки чинниками добра чи зла, але також заслоною. Що відрізняє людину від тварини як вказують і не тільки християни це її душа.

Одначе з Православним Хрестом у руках і Путін і Кирило закликають москальських солдатів “стерти українців з лиця землі”. Ось тут релігія і християнство звиродніла і служить для облуди суспільства. Тим гірше коли речники іншої релігії висловлюють пошану до спотвореного.

Можу зокрема звернути увагу на християнство бо ця віра для мене найближча. В ім'я Православ'я та третього Риму вбивають невинних людей, викрадають дітей та перевиховують. Правда це звихнене Православ'я. Але

також Первоієрарх найбільшої Християнської церкви Католицької зустрічю з речниками зла, схвалює їх, свідомо чи ні, ставить моральні критерії та молиться за всіх рівно, вбивців та вбитих. Як розрізняти? Кажуть бо християни повинні молитися за усіх, добрих і поганих. Але християни повинні вказувати на зло бо інакше це збаламучує віруючих які не знають хто кривдить, а хто скривджений. Губиться моральний чинник зовсім невизначеністю особи яку деякі сліпі віруючі вважають непомильним.

Гірше того Церква вчить нас це прийняти. Ще є для того догма, яка здавна спаплюжена і ніхто з церковних достойників не справляє. Політика у Католицькій церкві така, що все відбувається без критики тому що у Католицькій церкві як у Верховному суді США немає кодексу етичної чи моральної поведінки, а дуже багато політично залежить від найвищого судочинства чи першої особи. Єдиний кодекс це Євангеліє яке остаточно інтерпретується тою особою яка провинилася. Люди забувають що ця особа тільки людина з великими слабостями. Це історично проявлялося у Католицькій церкві, а тим більше сьогодні коли компетентність та характер найвищої особи під знаком запитання.

Подібно з професією до якої я належу в Америці. Колись коли я щойно почав, конкуренцію між юристами старалась регулювати сама професія та забороняли рекламуватися безмежно, мовляв це зводить суспільство у блуд. З часом ця контроля знялася і відкрилось ціле поле брехні, фантазій та гарантій. Натомість немов для рівноваги професія наклала завдання на своїх членів виділити певну частину свого часу для добра суспільства, тобто праці без зарплати. Разом з рекламою збаламучення суспільства, ціни юридичних послуг збільшувалися настільки, що віддати 40-50 професійних годин річно без винагороди стало не відчутним, а просто ще однією рекламою, мовляв я віддаю безкорисливо багато годин суспільству, тобто я заслужений чесний чоловік. Отже ж професія стала далеко менш прозорою перед суспільством чим у минулому мимо того що юристи мають обов'язок служити суспільству. Отже ж найбільше втратила на тому професійна етика і внаслідок суспільство.

Ці міркування не для того щоби скривдити одну релігію чи професію до яких я належу але для того, щоби вказати, що ми як люди передусім тварини хоч навіть із душею. Нам потрібно динамічного культурного регламенту постійно, бо без регламенту ми як тварини готові на що-будь. Тільки хто має цей регламент запроваджувати. Якщо такі як ми, то наш обов'язок з моральної точки зору є контролювати тих котрі стоять на позиціях контролі. Взаємний контроль включає також взаємну критику та постійне слідкування. Цим повинні займатися але конструктивно усі члени суспільства від доярки до священника. Хіба усі мають душу.

От питання для Католиків чи Православних: якщо жінка може бути дояркою чи юристом, то чому вона не може бути священиком? А це належить до справедливості!

Стеценко В. Ю.

СУЧАСНИЙ СТАН СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

В даний час наша країна переживає дуже важкі часи. Страждають всі сфери суспільного життя, в тому числі і сфера охорони здоров'я. Крім загальних проблем, пов'язаних з війною, сфера охорони здоров'я ще зазнає додаткового навантаження, що пов'язане зі зростанням кількості пацієнтів. Дуже гостро стоять такі проблеми, як відсутність кваліфікованих медичних кадрів та нестача фінансування. На жаль, ми вимушені констатувати, що відбувається відтік кадрів, передовсім за причиною безпекової складової. Це відчувається у всіх напрямках медичної діяльності та на всіх рівнях.

Не краще характеризуються справи з фінансуванням цієї важливої сфери. Хоча 5 березня 2022 року, щоб забезпечити безперебійне фінансування лікарень, Уряд вніс зміни до Програми державних гарантій медичного обслуговування населення, відповідно до яких Національна служба здоров'я України (НСЗУ) почала сплачувати щомісяця фіксовану суму коштів закладам, незважаючи на фактично внесені записи в електронну систему охорони здоров'я, проте вже 1 липня 2022 року Кабінет Міністрів України повернув систему оплати за фактично надані медичні послуги й обов'язкове подання про них електронних звітів (крім лікарень, які працюють у тимчасовій окупації, у зоні бойових дій та на лінії фронту) [2]. Наявних коштів державного та місцевих бюджетів не вистачає для забезпечення необхідних потреб, що змушує органи державної влади та органи місцевого самоврядування шукати донорів чи інші джерела фінансування.

Після введення режиму воєнного стану Міністерство охорони здоров'я України видало Наказ від 24.02.2022 № 374 “Про затвердження Тимчасових заходів у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України” [1]. Документом, серед іншого, передбачалося: тимчасово припинити планові госпіталізації, підготувати додаткові хірургічні команди для допомоги пораненим, забезпечити в

повному обсязі надання екстреної меддопомоги. З огляду на ускладнену логістику відомство рекомендувало збільшити надання допомоги із застосуванням телемедицини та проводити медико-соціальну експертизу за спрощеною процедурою і заочно [2].

Заклади охорони здоров'я повинні забезпечити тимчасове припинення планових госпіталізацій пацієнтів у таких випадках:

- завантаження більше 70% ліжкового фонду терапевтичного профілю;
- завантаження більше 50% ліжкового фонду хірургічного профілю [1].

На практиці це означає, що у всіх стаціонарах має залишатися своєрідний резерв ліжок у 30% (терапія) і 50% (хірургія), щоб медзаклади могли в разі потреби прийняти на лікування поранених [2].

Дуже важливим є звіт, який підготувала Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) за підтримки Швейцарії (Швейцарської агенції розвитку та співробітництва) в рамках реалізації Спільної програми “Сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню сталого розвитку на національному та регіональному рівнях в Україні” [3]. В рамках цього документу здійснено аналіз ситуації у сфері охорони здоров'я України в умовах війни та визначені напрями подолання кризи. Перш за все це:

- планування способів подолання довгострокових наслідків на основі принципів всеохоплюючого доступу до послуг охорони здоров'я (universal health coverage);
- забезпечення доступу населення до базових медичних послуг, не страждаючи від фінансових труднощів під час війни;
- адаптація основних змін у механізмах оплати надавачів послуг, розпочатих на початку війни з урахуванням післявоєнного відновлення.

Це слід розпочати якомога швидше, оскільки досвід різних країн, які стикаються з конфліктами та надзвичайними ситуаціями, продемонстрував, що, хоча гуманітарне реагування має бути пріоритетним, і базові потреби повинні бути задоволені, необхідно враховувати довгострокові наслідки фінансування та організацію надання послуг з метою кращого відновлення [3].

Потребує подальшого правового регулювання порядок надання медичної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Слід зазначити, що за даними Міністерства реінтеграції України на початок 2023 року кількість внутрішньо переміщених осіб в країні складала майже 7 млн. чоловік, з них обліковано було 4,8 млн осіб [4]. Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 17 березня 2022 року № 496 “Про деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану” надавачі первинної медичної допомоги повинні забезпечити:

1) ведення обліку переміщених осіб, які звертаються для отримання первинної медичної допомоги, за формою, що додається;

2) надання первинної медичної допомоги та медичної допомоги пацієнтам у невідкладному стані з числа переміщених осіб;

3) проведення вакцинації відповідно до вимог календаря профілактичних щеплень [5].

Таким чином, враховуючи текст Наказу, можна зробити висновок, що внутрішньо переміщеним особам первинна медична допомога повинна надаватися без будь-яких обмежень, тобто незалежно від того, чи отримали вони статус переміщеної особи чи ні, а також незалежно від наявності декларації. Але на практиці, в більшості випадків, для отримання медичної допомоги, крім невідкладного стану, вимагають оформити довідку про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб.

Більшою мірою це пов'язане з тим, що через обмеження глобального бюджету надавачі медичних послуг в областях із підвищеним попитом не отримують компенсації за збільшення обсягу роботи... Це особливо викликає занепокоєння з огляду на велику кількість внутрішньо переміщених дітей, які зазвичай мають вищі медичні потреби, ніж дорослі, і наразі становлять 2,5 мільйона пацієнтів. Таким чином, слід надавати фінансові стимули закладам, у яких зростає кількість пацієнтів, щоб забезпечити доступ до медичної допомоги людям, які тікають від війни [3].

Враховуючи те, що через погіршення макроекономічних основ (знизився валовий внутрішній продукт та зросла інфляція) передбачається, що частка охорони здоров'я у валовому внутрішньому продукті збільшиться з 4,1% до 5,6%, тоді як видатки у сфері охорони здоров'я на душу населення зменшилися в реальному вимірі з 2860 грн до 2494 грн (зменшення на 12,8%) [3], важливою фінансовою допомогою є отримання коштів від Мультидонорського трастового фонду, яким опікуються Світовий банк та від Об'єднаний фонд для гуманітарного фінансування (ним керує Управління ООН з координації гуманітарних питань).

Таким чином, ситуація у сфері охорони здоров'я потребує дуже ретельного вивчення та змін у адміністративно-правовому регулюванні відповідних правовідносин. Необхідно вжити негайних заходів щодо подолання існуючої кризи з урахуванням довгострокових наслідків у сфері фінансування та організації надання медичних послуг з метою кращого відновлення у післявоєнний час.

Література:

1. Електронний ресурс. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0374282-22#Text>

2. Електронний ресурс. URL : <https://bukinfo.com.ua/index.php/zdorov-ya/medycyna-v-umovah-viyny-yak-zminylyasya-systema-ohorony-zdorov-ya>
3. Фінансування охорони здоров'я в Україні: стійкість в умовах війни. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ; 2022 [Електронний ресурс]. URL : <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/362077/WHO-EURO-2022-5882-45647-65908-ukr.pdf?sequence=1>
4. URL : <https://my.ua/news/cluster/2023-02-07-minreintegratsiyi-povidomilo-skilki-v-ukrayini-vnutrishno-peremishchenikh-osib>
5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text>

Бучма О. В.

ЛЮДИНА, РЕЛІГІЯ І ПРАВО У ДЕРЖАВНО-ВЛАДНІЙ ПАРАДИГМІ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Релігія і право завжди виконували й виконують важливу культурно-історичну роль. Вони регламентували та регулювали, зберігали й упорядковували традиції і звичаї та рухали суспільний поступ, визначаючи траєкторію еволюційного розвитку людської спільноти.

Так само і в нинішніх суспільних реаліях соціальних, політичних, культурних, релігійних, економічних та ін. трансформацій у світі й Україні, які набули ще яскравішого забарвлення в умовах повномасштабної гарячої війни російської федерації проти України, ключову роль відіграє позитивне, об'єктивне право. Домінуюча, у певному суспільстві, парадигма праворозуміння визначає зміст і характер права у ньому (суспільстві) [Див.: 6]. Своєю чергою право безпосередньо формує зміст співвідношення феноменів людини, закону, релігії у державно-владній парадигмі та позначається на стані гарантій, забезпечення та реалізації прав і свобод, особливо, в умовах фізичного і духовного насильства.

Власне, надто гострого звучання це набуває в нинішній ситуації війни. Коли йдеться про насильство та права і свободи, то перше, що спадає на думку – це тероризм, терор (лат. – страх, жах). Факти тотального залякування, придушування політичних, ідеологічних та інших противників шляхом застосування насильства аж до фізичного знищення траплялися, і надто часто, впродовж всієї історії людства в усіх сферах діяльності (духовній, культурній, економічній, політичній та ін.). У ньому брали участь найрізноманітніші за характеристиками і параметрами суб'єкти. Тому терор традиційно й класифікують за змістом як фізичний і духовний та за суб'єктами як державний і недержавний [5, с. 47].

Тероризм – соціальне, суспільне явище планетарного характеру, що історично має релігійне підґрунтя, а на тлі процесів глобалізації та антиглобалізаційних рухів спостерігається стійка тенденція до зростання тероризму з використанням релігійного чинника. І нині, на Європейському континенті де донедавна не було війни (хоча час від часу траплялися терористичні акти) відбувається розгул масового терору з боку російської федерації – держави-терориста до України.

Так, в Україні відбувається повномасштабна війна. Щодня російський терорист-агресор здійснює насильство: знищує мирне населення, руйнує міста й села, знищує об'єкти інфраструктури, пам'ятки культури, церкви, молитовні будинки, школи, університети, наукові установи, заклади охорони здоров'я, переслідує і піддає тортурам людей за національними, релігійними та іншими ознаками тощо.

Наголошу, російська війна проти України – це війна різних світів, менталітетів, світоглядів, способів життя, цінностей тощо, яка триває багато століть у різноманітних формах (прямих і опосередкованих, відкритих і завуальованих, гарячих і холодних). У цій війні на різних етапах українського державотворення (періоди УНР, радянський, сучасний) важливе місце в державно-владній парадигмі займав релігійно-правовий чинник.

Підкреслю, що саме за часів Української Народної Республіки було створено правову основу для організації Української Помісної Православної Церкви, конфесійної диференціації та утвердження в українській державно-владній парадигмі свободи совісті та міжконфесійної толерантності. Звертаємо увагу на те, що в радянський період війна росії проти України тривала в новій, завуальованій, прихованій, невидимій (на перший погляд) формі з активним використанням релігійного чинника. Результатами цього періоду стали: розгул войовничого/наукового атеїзму, радикальне винищення, русифікація українського православ'я, ліквідація УАПЦ та УГКЦ тощо. Особливу ідеологічну роль в державно-владній парадигмі того періоду відігравала радянська світська/ політична релігія (марксизм-ленінізм), що стала ключовою основою реалізації агресивної політики щодо історичної пам'яті та культурної ідентичності українського народу та маніпулятивним інструментом знищення української історії, культури, світогляду, нації, держави і права в інформаційній, гібридній, тотальній, повномасштабній та інших війнах / війні росії проти України [Див.: 1].

Українська історія і культура з їх невід'ємною складовою – релігією, піддавалися нищівним ревізіям і руйнаціям в Російській (особливо) і Австро-Угорській імперіях та Союзі Радянських Соціалістичних Республік – так званій державі “нового типу”. Повернення до трагічних сторінок української минувшини зберігає не тлінною історичну пам'ять і сприяє кращому

розумінню і усвідомленню трагізму ситуації в якій опинилася нинішня Україна, що охоплена, з одного боку, полум'ям війни, соціально-економічною кризою, правовим безкультур'ям на тлі розквіту корупції, тіньової нормотворчості тощо, а з іншого – героїзмом і незламністю духу українського народу.

Відзначу, що в контексті українського державотворення особливо трагічним було ХХ століття, яке влучно було визначене українським філософом, академіком Мирославом Поповичем як червоне і криваве [Див.: 3]. Можна додати до цього, що так само кривавим виявився й початок ХХІ століття.

Мрія українського народу про свою незалежну державу здійснилася у 1991 році. І вже 28 червня 1996 року Верховна рада України від імені Українського народу “усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями” прийняла основний закон держави – Конституцію, яка визначила Україну як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну й правову державу, в якій найвищою соціальною цінністю є людина [2]. Подолавши долею визначений історичний трагізм на тернистому шляху державотворення українці відбулися як державна нація. Конституція закріпила і гарантувала право кожної людини на свободу світогляду і віросповідання. Воно включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Конституцією визначено відокремлення церкви і релігійних організацій від держави, а школи – від церкви та закріплено неможливість визнання жодної релігії як обов'язкової.

Однак, нині, так само як і у далекому чи нещодавньому минулому, питання забезпечення прав і свобод залишається відкритим і набуває гострішого звучання в умовах сучасної російської війни проти України. А в цій війні держава терорист-агресор застосовує як зброю не лише армію та мову, а й релігію (орієнтовану на Москву).

Нещодавно у Раді безпеки російської федерації підняли питання про необхідність так званої “десатанізації” України. Про це повідомляє РБК-Україна з посиланням на ТАСС. Зокрема, російське агентство наводить витяг зі статті помічника секретаря Ради безпеки росії, якому примарилися “сотні сект, які діють в Україні”. Він вважає, що в ході продовження так званої “спеціальної воєнної операції” стає дедалі нагальнішим проведення “десатанізації” (християнський (православний) чинник) чи “повної дешайтанізації” (ісламський чинник) України [8]. Як бачимо коли не спрацювала “денацифікація” й “демілітаризація” кремлівські ідеологи

звернулися до релігійного чинника – “десатанізація” / “дешайтанізація” України [4].

Тому й для України такою зброєю є армія, мова та віра (релігія, що орієнтована на підтримку України) – засіб, що спрямовує український дух у бік добра для відновлення справедливості. Росія, використовуючи релігію як зброю у війні проти України, завдає великої шкоди людині та суспільству. Тому для України у цій справедливій для неї війні, релігія може бути дієвим чинником збереження і відновлення індивідуального і суспільного потенціалу. Для України ця війна, будучи боротьбою за право, за права і свободи, які вже утверджені та які ще утверджуються, є ще й боротьбою за майбутнє українського соціуму.

Одним з чинників досягнення такого майбутнього є дієві гарантії і забезпечення релігійних прав і свобод та неухильне дотримання/виконання законодавства всіма суб'єктами суспільно-релігійних відносин. При цьому має бути застосована належна міра відповідальності за його (законодавства) порушення, в тому числі й відповідальності таких релігійних організацій та їх членів, діяльність яких є небезпечною для української держави і суспільства.

В цьому контексті, таке майбутнє має постати як цілісний Український світ, що розбудований як дійсне (а не віртуальне) суспільно-правове поле для реалізації прав і свобод на відміну від протилежного йому “руського міра” де обмежуються права людини, її свободи під прикриттям боротьби за справедливість.

І в самій росії простежується безсилля права, нехтування і порушення прав, релігійних прав і свобод. Росія, на відміну від України, відзначається деформованим трактуванням прав і свобод людини, які декларуються у формально-юридичних та політико-ідеологічних нормах, але фактично пригнічуються. Більше того, вона характеризується не лише правовим конформізмом та вихованням некритичного сприйняття цінностей та гасел з боку своїх громадян, а й вимогою активної підтримки державного режиму. Однак вирішення цих проблем є внутрішньою справою самих росіян.

Для українців, війна російської федерації проти України є ключовим викликом державі, людині, суспільству. А релігійно-правова складова займає вагоме місце в системі національної безпеки. В цьому контексті, відзначу, що дієвим запобіжником переростання повномасштабної гарячої війни росії проти України у світову та внутрішньої духовної дезінтеграції й хаотизації українського суспільства є світський характер української держави та те, що її міждержавні відносини ґрунтуються на повазі до прав і свобод людини, в тому числі – совісті, релігії і переконань, визнанні свободи людини сповідувати будь-яку релігію, наданні повної можливості фактичного

користування правами і свободами релігійних / етнорелігійних меншин, правом розпоряджатися своєю долею тощо [Див.: 6].

Отже, перед Україною нині стоїть складне завдання повністю відмовитися від імперсько-радянської спадщини, подолати її наслідки правовими засобами, перемогти у війні з російською федерацією й розбудувати Український Світ – не як антипод “русскому міру”, а як власний дім (в якому реальними, а не формальними є права людини і панує свобода, рівність, справедливість, гідність), що стоїть на своєму ментальному, культурно-історичному фундаменті, – Український Світ, в центрі державно-владної парадигми якого знаходиться ціннісне єднання феноменів людини, релігії і права.

Література:

1. Бучма О. Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ–ХХІ століть. 2023. *Філософська думка*. 1. 45 – 58.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних “Законодавство України”. *ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Попович М. Червоне століття. Київ : АртЕк, 2005. 888 с.
4. РБК – Україна. (2022). Примарилися секти? У Раді безпеки РФ заговорили про “десатанізацію” України. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/primarilisya-sekti-radi-bezpeki-rf-zagovorili-1666711575.html>.
5. Юридична енциклопедія. Т. 6. Київ, 2004. 768 с.
6. Buchma, O. (2022). Religion and law: a vector of interrelationship in modern conditions. 2022. *SKHID (EAST)*. 3 (4). 9–16.

Панельні засідання

ПАНЕЛЬ І

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрусишин Б. І., Стан М. Р.

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЙ "УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН" ТА "РОЗУМНЕ ПРИСТОСУВАННЯ" ПРИ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ ЯК ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУПНІСТЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Неспровокована збройна агресія російської федерації проти України призвела до масштабних руйнувань інфраструктури та житлового фонду багатьох міст та сіл нашої держави, до масових жертв серед цивільного населення та всеохоплюючого порушення окупантами прав людини на тимчасово окупованих територіях. Не уникнули дискримінації та інших порушень прав людини і особи з інвалідністю [5].

Для подолання наслідків війни було розроблено план відбудови України, який передбачає зокрема: відбудову чистого та захищеного середовища, відновлення та модернізації житла та інфраструктури регіонів, соціальної інфраструктури, забезпечення ефективної соціальної політики [3]. До відбудови будуть залучені як державний, так і приватний сектори, а також міжнародні організації [1].

На нашу думку, для досягнення вищезазначених цілей плану з відбудови України, важливе місце у ньому має посідати забезпечення права на доступність для осіб з інвалідністю, оскільки метою цього плану є не просто масштабна реконструкція і відбудова окремих будівель, вулиць чи міст, а зміна середовища, яке має стати комфортним та безпечним для всіх членів суспільства. Важливим це питання є також і тому, що одним з наслідків війни є кратне збільшення осіб з інвалідністю, зокрема і серед

військовослужбовців, які повинні бути забезпечені усіма правами на рівні з іншими членами суспільства. Для забезпечення права на доступність для осіб з інвалідністю при відбудові України необхідно, серед іншого, використовувати такі засоби (концепції), як: “універсальний дизайн” та “розумне пристосування”.

“Універсальний дизайн” означає дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну” [2]. Тобто універсальний дизайн – це адаптація всього середовища відповідно до умов доступності для створення безбар’єрного середовища. У дизайні слід використовувати універсальний дизайн будь-якої будівлі, споруди, товарів, послуг, інформаційних та телекомунікаційних систем. Хоча універсальний дизайн – охоплює широкий спектр застосувань, тобто вимоги до права на доступність можуть відрізнятися залежно від типу інвалідності, об’єкта доступності, однак наукова література визначає сім загальних принципів, на яких універсальний дизайн базується і які на нашу думку мають використовуватись при відбудові.

До цих принципів відносяться: 1) справедливе використання – означає рівний доступ до міського середовища для всіх. Якщо рівний доступ не може бути наданий, необхідно надати альтернативні варіанти доступу, еквівалентні основному; 2) гнучкість у використанні – означає можливість зміни середовища так, щоб воно відповідало новим вимогам доступності. Наприклад, можливість переобладнати будівлі, не витрачаючи багато часу і грошей; 3) просте та інтуїтивне використання – означає забезпечення точних та інтуїтивно зрозумілих напрямних вказівок або маркерів. Наприклад, створення зручної навігаційно-інформаційної системи у доступній та зрозумілій формі; 4) сприйнятна інформація – означає надання інформації у формах та методах, доступних кожному. Сюди відносяться вивіски та сигнали, що використовують звукові, світлові або навіть стробоскопічні ліхтарі, піктограми, тощо; 5) толерантність до помилок – означає, що конструкція повинна враховувати всі обставини, які потенційно можуть представляти небезпеку для людей; 6) низькі фізичні зусилля – означає, що конструкцією можна користуватися ефективно та комфортно, з мінімумом втоми. Наприклад, для людей на інвалідних візках ефективним засобом забезпечення доступності будівлі буде встановлення пандуса, який відповідає всім вимогам щодо доступності (кут нахилу, простота використання тощо); 7) розмір та форма підходу та використання – означає, що обмеження людського тіла та розмірів обмежують доступність прилавоків, стелажів, приладів, дозаторів, елементів управління, електричних розеток, дверних ручок та інших важливих предметів [6]. Іншими словами, всі об’єкти

навколишнього середовища, створені та використовувані людиною, повинні відповідати фізичним та фізіологічним особливостям усіх людей і тому числі осіб з інвалідністю. Тобто універсальний дизайн є засобом, який має використовуватись при проектуванні нових будівель, вулиць, площ, міст – загалом навколишнього середовища.

Однак універсальний дизайн не має ретроспективного ефекту. У процесі відбудови велика частина будівель будуть реставруватись, а не будуватись з нуля, тому у цьому випадку універсальний дизайн не може бути застосований. У цьому випадку такий засіб, як “розумне пристосування” має бути застосовано.

“Розумне пристосування” означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи не виправданого тягара, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод” [2]. Тобто розумне пристосування – це забезпечення права на доступність тут і зараз у кожному конкретному випадку. На відміну від універсального дизайну, який застосовується як комплексне рішення для широкого спектру завдань, розумне пристосування – це дія, спрямована на усунення конкретного порушення права на доступність. Розумне пристосування – це індивідуальне рішення для конкретної особи, для її конкретних потреб. Крім того, якщо універсальний дизайн забезпечує повну доступність, то розумне пристосування має кілька критеріїв, які обмежують його застосування.

Такою межею є концепція розумності пристосування, яка складається з двох компонентів: ефективності та надмірності. Щоб оцінити, чи є розумне пристосування непропорційним чи не виправданим тягарем, беруться до уваги наступні дані:

“1. Кількість грошових витрат, необхідних для вжиття необхідних заходів з адаптації; 2. Розмір організації (установи, установи чи підприємства) та її фінансовий добробут; 3. Наявність доступу до альтернативних джерел фінансування заходів з адаптації; 4. Ступінь, в якій адаптація вимагає змін у роботі або процесі навчання, їх ключові елементи; 5. Ступінь, в якій прийняття адаптаційних заходів ставить під загрозу дотримання організацією (установою чи підприємством) вимог законодавства, нормативних вимог, правил безпеки тощо. Оскільки на основі цих даних ґрунтується, слід зробити висновок, чи розумне пристосування становить не виправданий тягар (не може застосовуватися з цієї причини)” [4].

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що при масштабній післявоєнній відбудові принципи “універсального дизайну” та “розумного

пристосування” мають бути використані як засоби для досягнення цілей відбудови та для забезпечення права на доступність для осіб з інвалідністю. Універсальний дизайн має використовуватись при проектуванні нового життєвого середовища, і здебільшого може бути застосований вже після закінчення бойових дій, а розумне пристосування має використовуватись тут і зараз для оперативного забезпечення прав осіб з інвалідністю, але з урахуванням ефективності та надмірності. Окрім того, варто зазначити, що використання таких принципів варто поширити на діяльність всіх учасників відбудови – державну, органи місцевого самоврядування, приватні та міжнародні організації.

Література:

1. Відбудова України. Солідарність ЄС з Україною. URL : https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/reconstruction-ukraine_uk (дата звернення: 18.05.2023).
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 6 лип. 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.05.2023).
3. План відновлення України. ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ. URL : <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 18.05.2023).
4. Пономарьов С., Федорович І. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування : навч. посіб. Міжнар. орг. з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с. URL : https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/15.iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf (дата звернення: 18.05.2023).
5. Расенко О. Глухоніма пара опинилася у пастці в Маріуполі, вони не розуміють, як поїхати. socportal.info. URL : <https://socportal.info/ua/news/doch-moya-liubliu-tebya-glukhonemaya-parakh-mariupolya-prosit-pomoshchi/> (дата звернення: 18.05.2023).
6. Preiser W. F. E. The seven principles of universal design into planning practice. Universal design and visitability. Columbus, 2007. P. 11–31.

Білозьоров Є. В., Єфіменко І. М.

ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Слово “інфраструктура” має латинське походження і складається із префікса *infra* – “під”, “нижче” та кореня *structūra* – “будівля”, “розташування”, що у буквальному розумінні означає те, що розташоване під будівлею та/або спорудою. За даними американського видавництва довідників та лексичних словників “Merriam-Webster, Inc.”, воно з’явилося в середньовічній Європі на теренах франкомовного населення і спочатку використовувалося для позначення підконструкцій будівельних об’єктів.

Після норманського завоювання Англії, цей термін увійшов у вжиток в англійську мову, де почав використовуватися у сфері будівництва об'єктів призначених для військового використання [1].

Згодом термін “інфраструктура” набув широкого вжитку й серед західних економістів [2]. Вважається, що основоположником його введення в економічну теорію є австрійський економіст польського походження П. Розенштейн-Родан (1902-1985 роки життя), який включив до його змісту базові галузі економіки, що є необхідними для економічного зростання і розвитку країни [3, с. 69]. У подальшому сфери застосування цього поняття значно розширилися, охопивши певні ресурси, організацію та персонал, який було задіяно на будівництві та функціонуванні певних споруд [4, с. 59].

Таким чином, термін “інфраструктура” увійшов до лексики не лише військовослужбовців, будівельників та економістів, а використовувався представниками інших професій у поєднанні із такими категоріями як військова інфраструктура, екологічна інфраструктура [2], інвестиційна інфраструктура [5, с. 22], інституційна інфраструктура [6], інформаційна інфраструктура [2], інфраструктура фінансового ринку [7, с. 244], локальна інфраструктура [8], міжнародна інфраструктура [9, с. 684], ринкова інфраструктура, соціальна інфраструктура, правова інфраструктура [10, с. 301-303], промислова інфраструктура [11, с. 34], регіональна інфраструктура [12, с. 167], транспортна інфраструктура тощо [13, с. 58].

Основними складовими компонентами інфраструктури є державні, приватні та корпоративні (змішані) фізичні чи віртуальні об'єкти, які взаємопов'язані між собою та надають товари, роботи і послуги необхідні для забезпечення, підтримки чи поліпшення соціальних умов життя населення, а також забезпечують захист та охорону навколишнього природного середовища на міжнародному, державному, регіональному, місцевому та локальному рівнях.

Ураховуючи багатовекторність використання поняття “інфраструктура” необхідно застосовувати методологічні підходи, які повинні виступати основними орієнтирами для визначення таких критеріїв як завдання, мета, об'єкти, суб'єкти, територія, форми та методи діяльності тощо. На нашу думку, інфраструктуру необхідно розглядати не лише через внутрішню побудову, але й охопити її багатосторонню сферу використання, функціональне призначення в суспільстві та державі в критичний період.

Інфраструктуру за певними критеріями можна класифікувати: 1) за функціональним призначенням (аграрно-промислова; банківська, будівельна; інвестиційна; інноваційна; інституційна; інформаційна або телекомунікаційна; оборонно-безпекова; охоронно-захисна; промислово-виробнича; соціально-культурна; страхова; торгівельна або ринкова;

транспортна; фінансова); 2) за територіальним охопленням (міжнародна; національна; регіональна; локальна (об'єктова); 3) за формою власності (державна; приватна; змішана); 4) за цільовим призначенням (військова; цивільна (громадська); економічна); 5) за галузевим поділом (міжгалузева або універсальна; внутрішньогалузева або спеціальна); 6) за рівнем прибуткової та інвестиційної привабливості (прибуткова або комерційна; спонсорська або неприбуткова); 7) за формою організації (реальна; віртуальна); 8) за періодом надання послуг (разова (короткострокова); постійна); 9) за ступенем важливості (критична (первинна); другорядна (вторинна)).

Важливого значення під час функціонування об'єктів інфраструктури набувають заходи щодо забезпечення їх безпеки та стійкості в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану. Починаючи з середини 90-х років минулого століття до системи захисту інфраструктури було віднесено поняття “критична інфраструктура”.

Головною особливістю критичної інфраструктури є приналежність її до національної системи інфраструктури, яку складають взаємопов'язані між собою органи державного та приватного управління на об'єктах інфраструктури, які прямо чи опосередковано впливають на рівень обороноздатності та національної безпеки країни, що забезпечують функціонування і життєдіяльність держави, її економіки та суспільства в цілому. Система захисту критичної інфраструктури відноситься до сфери безпеки та обороноздатності країни. Її формування здійснюється на базі вже існуючої у державі інфраструктури, несанкціоноване втручання в роботу якої, може мати негативні наслідки для національної безпеки і оборони країни. З огляду на це, безпека критичної інфраструктури є детермінантою національної безпеки, що дозволяє розглядати інфраструктуру як важливу правову категорію.

Література:

1. Merriam-Webster dictionary API. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/infrastructure>. (дата звернення: 22.05.2023).
2. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12489. (дата звернення: 22.05.2023).
3. Rosenstein-Rodan P. N. Notes on the Theory of the “Big Push”. Economic Development for Latin America. 1961. № 4. Pp. 57-81. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-08449-4_3. (дата звернення: 22.05.2023).
4. Рекуненко І. І. Науково-методичні аспекти дослідження поняття “інфраструктури” як економічної категорії. Економіка і управління. 2012. № 3. С. 57-62. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57901/7/Rekunenko_Infrastruktura.pdf. (дата звернення: 22.05.2023).

5. Лещук Г. В. Концептуальні детермінанти інвестиційної інфраструктури регіону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. № 24 (2). С. 20-24. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/7.pdf>. (дата звернення: 22.05.2023).
6. Мельник М. І., Лещук І. В. Розвиток інституційної інфраструктури підтримки бізнесу в регіоні: тенденції і перспективи. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7310>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.14. (дата звернення: 22.05.2023).
7. Рекуненко І. І. Інфраструктура фінансового ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку. Монографія. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2013. 411 с. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50078/9/Rekunenko_Infrastruktura_finansovoho_gynku_V.1.pdf;jsessionid=BDAA619AC34395EEDA8ADA234AE87D38. (дата звернення: 22.05.2023).
8. Небава М. І., Ткачук Л. М. Управління регіональним розвитком. Електронний навчальний посібник Вінницького національного технічного університету. URL : https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/6_3.html. (дата звернення: 22.05.2023).
9. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного та ін. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2000. Т. 1. 864 с.
10. Коваленко М. Є. Концепція інфраструктури у фінансовому секторі економіки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : зб. наук. прац. УАБС НБУ. Суми : 2006. Т. 16. С. 298-306. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52985/5/Kovalenko_Infrastruktura.pdf. (дата звернення: 22.05.2023).
11. Панченко Т. Ф., Сторожук С. С. Містобудівний аналіз промислової інфраструктури міста або промислового центру. Методичні рекомендації. ОДАБА. Одеса, 2017. 47 с.
12. Дубницький В. І., Федулова С. О., Василюк О. В. Регіональна інфраструктура: модернізація, пріоритети та перспективи розвитку. *Проблеми економіки: регіональна економіка*. 2017. № 2. С. 167-168.
13. Іксарова Н. О. Транспортна інфраструктура як компонент економічної безпеки України. *Економічний простір*. 2010. № 36. С. 55-61.

Босак А. С., Макарова О. В.

ПОЛІТИЧНІ ПРОЄКТИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЇ

Михайло Сергійович Грушевський – видатний історик, визначний державний і громадсько-політичний діяч, літературознавець, письменник, публіцист, організатор української науки, голова Центральної Ради, академік Всеукраїнської академії наук і Академії наук СРСР.

Михайло Грушевський завжди був у центрі політичного життя в Україні. Коли до влади прийшов гетьман П. Скоропадський, історик повинен був відійти від політичних справ і більше займатись науковою роботою. Проте, через деякий час, з установленням влади Директорії, М. Грушевський спробував знову включитись у справу українського державотворення, але

така ідея виявилася невдалою, нова влада більше не потребувала його досвіду, знань і впливу. Через такі обставини колишній голова Центральної Ради приймає рішення виїхати за кордон. Слід наголосити, що на цьому його політична діяльність не була припинена, вона просто була перенесена за межі України, хоча залишилась українською за змістом.

Михайло Грушевський виїхав за кордон 20 березня 1919 року як представник Закордонної делегації Української партії соціалістів-революціонерів (далі – ЗД УПСР). Відтак, першим політичним проєктом історика за кордоном була діяльність ЗД.

Основною причиною еміграції було прагнення продовжувати політичну діяльність. На Батьківщині він вже не міг нею займатись. Михайлу Грушевському залишалась лише можливість наукової праці, але йому цього було замало, тому він вирішує шукати можливості для реалізації своїх політичних планів за кордоном.

Метою Закордонної делегації М. Грушевський називає наступні завдання, вказуючи, що отримав він їх від ЦК УПСР: зв'язатися з II Інтернаціоналом, забезпечити входження УПСР до його складу, зав'язати зв'язки з соціалістичними та демократичними організаціями й групами [1, с. 112]. Хочеться наголосити, що вплив історика на УПСР був дуже суттєвий, довгий час, а саме з 1917 року, він фактично визначав політику партії, хоча й не був її членом. На думку суспільствознавця, саме за УПСР було майбутнє українського визвольного руху. Саме історик був обраний головою ЗД УПСР і був ним протягом усього періоду існування ЗД.

Перебуваючи у Празі, український політик підготував усі необхідні матеріали для подання до конгресу II Інтернаціоналу, який мав відбутися у Люцерні. Вони були опубліковані французькою мовою у вигляді трьох брошур, які розкривали історію та програму УПСР; відображали перебіг подій в Україні з екскурсом у минуле, містили аналіз соціальної структури українського суспільства та земельний закон Центральної Ради. Вже з цього переліку документів бачимо, що М. Грушевський дуже ґрунтовно та системно підходив до своєї політичної діяльності [2, с. 100].

Можна сказати, що ЗД УПСР була, фактично, політичним проєктом М. Грушевського і в еміграції історик намагався реалізувати за її допомогою свої політичні плани та своє бачення тактики й методів визвольної боротьби за українську державність.

Другим політичним проєктом М. Грушевського була діяльність Комітету Незалежної України (далі – КНУК), який також відомий під назвою Комітет порятунку. Знову ж таки, діяльність КНУК є малодосліджена.

КНУК було утворено 26 липня 1919 року в Парижі. Фактичним ініціатором його заснування був М. Грушевський, який також був

неформальним лідером організації. На засідання КНУК від 16 листопада історик був обраний головою комітету. Завдання організації бачились наступним чином: “В головніших політичних центрах Європи заснувати свої відділи, з сталим осідком, для того щоб вийти в безпосередні зносини з політичними партіями, впливовими діячами й представниками преси. Для освідомлювання політичних кругів і преси вже тепер приступить, разом з представниками інших покритих народів бувшої Росії, до видання часописи на французькій і англійській мові, яку розсилать членам парламентів, політичним діячам, важнішим органам преси цілого світу. Для поширювання вірних відомостей і збивання баламуцтва розширюваних нашими ворогами тепер же розпочать видаванне ґрунтовних книжок про Україну та український нарід, на французькій та англійській мові” [3].

Третім політичним проектом можна вважати діяльність Українського соціологічного інституту (далі – УСІ). Це питання, напевно, є найбільш вивченим. На перший погляд здається, що УСІ не міг бути якимось чином пов’язаний з політикою, але це не так, адже крім наукової роботи та видання наукової літератури його співробітники проводили і лекційну та пропагандистську діяльність, а сам історик вважав, що “наукова діяльність завжди повинна супроводжуватися громадсько-політичною”. Крім того, саме М. Грушевському належить авторство проектів УСІ, в яких, крім власне наукових засад діяльності, бачимо і політичну складову: утримувати зв’язки з національними й інтернаціональними організаціями, які виражають сучасний соціальний рух і представляти у них український народ; стежити за світовим соціальним рухом, світовими соціологічними дослідженнями, а також популяризувати їхні результати для українського громадянства; мати представництво у II Інтернаціоналі та подібних організаціях, створити філії у головних центрах світу [4, с. 49].

Михайло Грушевський намагався донести “українське питання” до владних кіл провідних європейських держав, брав участь у партійних об’єднаннях на кшталт Інтернаціоналу, так як в умовах поразки визвольних змагань і відсутності власної державності вагомим фактором політичної боротьби ставала інформація. Разом з тим, суттєво зростала роль партій і соціальних рухів.

Отже, можемо підсумувати, що можливі суспільно-політичні напрямки діяльності М. Грушевського поступово обмежувались. Він змушений був згортати свої політичні проекти. Причини цього були різними і їх з’ясування потребує окремого дослідження. Сучасні вчені володіють достатньою кількістю джерел, які дозволяють показати серйозні проблеми для історика у реалізації більшості з його проектів за кордоном. Звісно, що такий стан речей змушував шукати вихід і таким виходом для нього могло стати повернення

до України. Першим з його проєктів, 31 серпня 1920 року, припинив свою діяльність КНУК і це було логічно, адже всі його завдання цілком легально вже виконував УСІ, який, до речі, і став його офіційним правонаступником.

Таким чином, приходимо до висновку, що політична діяльність Михайла Грушевського в еміграції, незважаючи на першопочаткові успіхи, зазнала невдачі. Докладених істориком зусиль не вистачило, щоб у повній мірі реалізувати за кордоном його політичну програму. На це вплинули як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники. Але вважати М. Грушевського поганим політиком, на нашу думку, недоречно. Він робив усе, що міг і навіть більше. Уявити, що на його місці у тих складних умовах хтось інший міг досягти кращих результатів, дуже важко. Зрозуміло, що така ситуація не могла позитивно впливати на бажання історика залишатися в еміграції. В результаті М. Грушевський вирішує повернутися до України, де буде намагатися продовжувати політичну боротьбу, скориставшись досягненнями українізаційного проєкту радянської влади.

Л і т е р а т у р а :

1. Грушевський М. В першій делегації української партії соціалістів-революціонерів (квітень 1919 р. – лютий 1920 р.) // Грушевський Михайло Сергійович. Твори : у 50 т. / М. С. Грушевський ; редкол. : П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Світ, 2002. 112 с.
2. Жуковський А. Політична і публіцистична діяльність М.С. Грушевського на еміграції, 1919-1924 рр. *Український історичний журнал*. 2002. С. 96-125.
3. Центральний державний історичний архів в м. Києві (ЦДІАК України), ф. 1235, оп. 1, спр. 65, ст. 4-5. URL : <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/cgi-bin/hrushevsky/person.exe>.
4. Потульніцький В. А. Наукова діяльність М. С. Грушевського в еміграції (1919-1924 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 1992. с. 48-57.

Токарчук О. В., Головка Д.

ІНСТИТУТ КОПНОГО СУДУ У БАЧЕННІ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА

Андрій Яковлів (1872 – 1955) – український історик права, адвокат, державний і громадський діяч. Дипломатична діяльність періоду Української Народної Республіки та Української Держави. Боротьба за визнання Української Держави. Фондація товариства українських адвокатів у Києві. Заснування Музею Визвольної боротьби України у Празі. Започаткування української історико-правової науки в діаспорі. Ці здобутки дозволяють зарахувати Андрія Яковліва до плеяди визначних українських інтелектуалів першої половини ХХ століття. Свідченням наукового авторитету Андрія

Яковліва стало обрання його до Українського наукового товариства в Києві (1907), Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові (1926), Української Могілянсько-Мазепинської академії наук (1938), Української Вільної академії наук.

У XIV ст. в межах України виникає правовий інститут копного суду, який у своїй діяльності застосовував норми українського звичаєвого права. Копний суд був звичаєво-правовим інститутом, сформувавшись унаслідок зміни та розвитку суспільних відносин і підвищення рівня правової свідомості українського суспільства. Інституту копного суду передували вервні судові громади, що характеризуються окремими спільними рисами, однак існувало чимало відмінних ознак [1].

Андрій Яковлів дослідив побудову та компетенцію копних судів, детально проаналізував і дав визначення “копної околиці”, охарактеризував процес у копному суді, з’ясував обставини зникнення копних судів в Україні, що обумовлено передусім, зміною соціально-економічних умов побуту та тогочасних уявлень політичної влади щодо функцій органів забезпечення охорони та правопорядку.

Правник зазначав, що компетенція копних судів не була чітко означеною. Виключенням стали злочини проти держави й порядку управління, політичних (публічних) справ, карних і цивільних справ, які виникали в середовищі населення сіл. Повноваження копного суду поширювалися на усіх мешканців околиці, різноманітні суспільні верстви. Учений ознайомився з документами, де мова йшла про відмову панів, шляхти, іноді міського населення та євреїв “брати участь у копі, посилаючись на своє право, на свій стан чи на окремі привілеї” [3].

Копне право мало внутрішню систему (норми, інститути), що забезпечувалася механізмом судового захисту – копними судами. Деякі норми копного права розвинулися наступних формах козацького, карпатського звичаєвого права, окремі норми – стали частиною майбутнього законодавства. Копне право посіло першорядне місце в історії українського права, ґрунтовно вплинуло на українську правову традицію та правову культуру й свідомість.

У період функціонування копних судів у Литовсько-Руській державі законодавство й судочинство не розмежовувало поняття карного злочину та цивільної шкоди. А. Яковлів писав, що з карного вчинку ще не було виділено публічного елемента, злочин розглядався не як порушення загально-громадської безпеки та державного правопорядку, а за ступенем матеріальної шкоди, пов’язаної з карним вчинком. Державні органи не надавали допомоги потерпілому (не втручалися у його справи пов’язані з вчиненням злочину), з власної ініціативи держава не переслідувала злочинця, не виступала в суді з

публічним обвинуваченням. Потерпілий самостійно ініціював процес – самостійно розшукував злочинця, знаходив свідків та інші докази, виступав у суді з обвинуваченням. Обрані судді заслуховували сторони і свідків. Значення суду зводилося до винесення рішення у справі та призначення покарання [2].

У випадках, якщо потерпілий не зібрав належної інформації і не зміг самостійно знайти правопорушника, підкреслював А. Яковлів, то “зібрана ним копа ставала йому на допомогу” та разом із потерпілим у визначений спосіб проводила розшук винного та здійснювала попереднє слідство. Якщо правопорушник став відомим і був присутній, то спочатку заслуховували потерпілу сторону, яка звернулася до суду. Далі тривав допит свідків. У разі доведення злочину правопорушник зізнавався у скоєному, а “копа виносила присуд, накази, декрет”. На підставі зібраних доказів суд приймав рішення або передавав справу до “суду городського”, який для копного суду був вищою інстанцією.

Судовому процесу в означений період відповідали процесуальні інститути сформовані звичаєвим правом. У судовому процесі застосувалися обряди, що було прикладом широкого ужитку звичаєвого права. Обряд виступав як гарантія публічності права, участь у судовому процесі різних суспільних верств, а не виключно сторін та осіб, що мають інтерес у справі.

Література:

1. Бедрій М. М. Копні суди на українських землях у XIV-XVIII ст.: історико-правове дослідження : монографія. Львів : Галицький друкар, 2014. 264 с.
2. Токарчук О. В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920-1930-і рр.) : монографія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 477 с.
3. Яковлів А. Про копні суди на Україні. Наклад Українського університету в Празі. Прага, 1930. 24 с.

ПАНЕЛЬ ІІ

РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ ПРАВА У ДЕРЖАВНО-ВЛАДНІЙ ПАРАДИГМІ

Деркачова Н. О., Дарвіш Халід Хусам

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Розвиток науково-технічної сфери наразі є пріоритетною політикою нашої держави, оскільки наразі у всіх галузях державного управління відбувається діджиталізація, яка можлива виключно при переведенні державної діяльності у електронний формат.

Тим не менше, світові тенденції розвиваються ще дужчими темпами і тому особливо актуальним питанням наразі є використання штучного інтелекту у правовідносинах (зокрема у сфері державного управління). Штучний інтелект (ШІ) – це галузь науки та технології, яка набуває все більшого значення у сучасному світі. ШІ демонструє вражаючі досягнення у таких сферах, як медицина, транспорт, фінанси та інші. При цьому, правова система стикається із проблемами і ризиками використання штучного інтелекту для виконання основних функцій держави, адже наразі відсутній чіткий механізм правового регулювання відносин із існуванням штучного інтелекту.

Метою роботи є аналіз чинного законодавства на виявлення проблем та ризиків правового регулювання штучного інтелекту.

У 2020 році Кабінетом Міністрів України було прийнято Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. Відповідно до вищезазначеної концепції штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі

прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [3].

Впровадження штучного інтелекту дасть можливість вирішити низку проблем у сфері державного управління, зокрема, низький рівень цифровізації та компетентності державних службовців та спеціалістів у сфері інновацій, низький рівень інвестицій у цю сферу через різні причини, ведення воєнних дій, що впливає на обмеженість доступу штучного інтелекту до тої чи іншої інформації через недосконалий механізм захисту інформації, зростання кількості спроб несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих системи, комп'ютерних мереж, низький рівень інформаційної безпеки, значний рівень бюрократії, зокрема, у сфері надання послуг тощо.

Якщо говорити про проблеми правового регулювання штучного інтелекту, то можна визначити проблеми, визначені Кабінетом Міністрів України:

- відсутність або недосконалість правового регулювання штучного інтелекту (зокрема у сферах освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони), а також недосконалість законодавства стосовно захисту персональних даних;

- складність перевірки відповідності роботи систем штучного інтелекту законодавству та існуючим етичним принципам;

- відсутність єдиних підходів, що застосовуються при визначенні критеріїв етичності під час розроблення та використання технологій штучного інтелекту для різних галузей, видів діяльності та сфер національної економіки;

- наявність ризиків зростання рівня безробіття у зв'язку з використанням технологій штучного інтелекту [3].

Не можна не погодитись із тим, що в Україні наразі відсутнє правове регулювання штучного інтелекту в Україні, що включає у себе:

- право інтелектуальної власності:

- стосовно охорони прав на створення штучного інтелекту – чи варто його розглядати як окремий об'єкт авторського права, як комп'ютерну програму або як сукупність об'єктів (наприклад, комп'ютерна програма, веб-сайт, доменне ім'я тощо);

- стосовно створених ними бази даних – відповідно до Цивільного кодексу України та Закону України “Про авторське право та суміжні права” є окремим об'єктом авторського права. Проте автором може бути виключно фізична особа. Чи є нею особа, що створила штучний інтелект (запрограмувала його) або особа, яка дала штучному інтелекту стимул на

створення бази даних та зібрала разом із штучним інтелектом цю базу даних, або розробник та ця особа;

- інформаційне право, зокрема у сфері захисту персональних даних та кібербезпеки: низький рівень захисту персональних даних, через витік інформації та несанкціоноване втручання у роботу автоматизованих, комп'ютерних систем є основною проблемою і цій галузі.

Також є проблема у сфері забезпечення кібербезпеки інформації, що обробляється штучним інтелектом. Окрім цього, оскільки створення штучного інтелекту можливе виключно через прописання коду, програми, щоб штучний інтелект міг вчитися самостійно, то варто віднайти можливі шляхи блокування можливості особи, що прописувала такий код, тобто творця чи творців такого штучного інтелекту, отримувати інформацію про персональні дані особи та іншу інформацію, що належить до інформації з обмеженим доступом (таємну, конфіденційну, службову, державну таємниці тощо).

- цивільне право та деліктні відносини: визначення особи, відповідальної за шкоду, завдану штучним інтелектом (повертаючись до питання творця штучного інтелекту, незрозуміло хто саме має відповідати за деліктне порушення, а також як отримати таку шкоду фізично, навіть за рішенням суду, у випадку, якщо творець знаходиться, наприклад, за кордоном); застосування правил відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, до відносин із використанням цифрових технологій, виходячи з того, чи була шкода, завдана дією чи бездіяльністю штучного інтелекту [4].

Таким чином, питання впровадження штучного інтелекту є актуальним для України, зокрема у сфері публічного управління. Штучний інтелект вносить суттєві зміни в різні сфери життя, але також ставить перед суспільством і правовими системами нові виклики. Розв'язання проблем правового регулювання ШІ потребує комплексного підходу та взаємодії між науково-технічними та правовими спільнотами. Запровадження відповідних нормативно-правових актів та створення етичних стандартів є важливими кроками на шляху до сталого та ефективного використання штучного інтелекту для блага суспільства.

Отже, не зважаючи на чітке визначення поняття штучного інтелекту, наразі невідомо який механізм правового регулювання відносин, що пов'язаний із ним. Успішне правове регулювання штучного інтелекту має враховувати баланс між стимулюванням інновацій та захистом прав та свобод людей. Воно повинно сприяти розвитку ШІ з урахуванням етичних та соціальних наслідків, а також забезпечувати прозорість, відповідальність та правову визначеність у сфері штучного інтелекту.

Таким чином проблеми правового регулювання штучного інтелекту становлять значний виклик для суспільства. Розв'язання цих проблем потребує широкої дискусії, міжнародного співробітництва та розробки нових нормативних актів, які забезпечать ефективно та етично використання штучного інтелекту відповідно до цінностей та прав людини.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 15.04.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.04.2023).
2. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX: станом на 15.04.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20> (дата звернення: 17.04.2023).
3. Про схвалення концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2.12.2020 р. № 1556-р.: станом на 29.12.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80> (дата звернення: 17.04.2023).
4. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 27. No. 4. 2020. С. 185-198.

Кириленко М. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДСТАВ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ МІСЬКИХ РАД В СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Необхідність захисту прав і інтересів міських рад в господарській сфері в Україні може виникати у випадках виникнення підстав, які складають загрозу реалізації даними суб'єктами місцевого самоврядування їх основних завдань, функцій, встановлених на рівні компетенцій, передбачених в положеннях законодавства. Законодавство України встановлює широкий спектр повноважень міських рад, які в тому числі стосується управління комунальною власністю міст, регуляторної діяльності в сфері господарських відносин. Вказані напрямки господарської компетенції виступають основними сферами, за якими можуть виникати порушення зазначених прав і інтересів, і які є підставами захисту даної категорії. На нинішньому етапі становлення правової науки відсутні дослідження складу та характеристик зазначених підстав, що свідчить про певні проблеми теоретичного забезпечення за вказаним напрямком. З огляду на вказане, актуальним виступає дослідження особливостей нормативно-правового регулювання зазначеної категорії підстав в площині українського законодавства.

Потрібно виокремити такий аспект як відсутність системного регулювання складу підстав захисту прав та законних інтересів міських рад в площині господарських відносин на рівні нормативно-правових документів,

що відносяться до загального законодавства (ГК України, Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р.). Вказане обумовлює ускладнення організації правозастосування, не дозволяє сформулювати вичерпний перелік дій (напрямків бездіяльності) на рівні окремих суб'єктів, які можна кваліфікувати у якості підстав даної категорії.

Аналіз положень ГК України свідчить про те, що законодавець не встановлює правову природу і склад підстав захисту даного типу. Хоча п. 1 ст. ЦК України передбачено, що кожна особа наділена правом невизнання, оспорювання та порушення.

Законом, який регулює правові засади місцевого самоврядування передбачено, що міські ради наділяються правами щодо здійснення представництва інтересів місцевих громад і прийняття рішень від їх імені (ст. 1 Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р.). Як свідчать положення ст. 1 Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р. п. 1 ст. 216 ГК України, підставами захисту прав і інтересів міських рад в сфері господарських відносин від неправомірних дій учасників виступають порушення, які здійснено з боку останніх. П. 1 ст. 218 ГК України визначено, що у якості підстав, які встановлюють господарсько-правову відповідальність учасників є здійснені ними правопорушення у господарській сфері. Отже, господарське законодавство передбачає, що господарські правопорушення виступають у якості підстав появи господарсько-правової відповідальності.

Слід виокремити таку особливість нормативно-правового регулювання підстав вказаної категорії, яка пов'язана із їх категоризацією з огляду на форми організації захисту.

Дослідження зміст наукових робіт М. Григорчук [1, с. 95], А. Монаєнко [5], К. І. Чижмар [9], І. О. Ромащенко [6, с. 111], І. Лагутіної [4, с. 7-8], Л. Діденко [2], п. 3 ст. 124 Конституції України, ст. 222 ГК України (організація досудового (претензійного) регулювання господарських спорів), ст. 16, 17, 18 ЦК України, ст. 4 Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р. (організація судового захисту), п. 3 ст. 158 ЗК України (організація досудового (претензійного) регулювання земельних спорів) дало змогу встановити, що підстави захисту даної категорії можна категоризувати за тими, які передбачають використання: юрисдикційної (судовий та позасудовий захист) форми захисту; неюрисдикційної (в тому досудового (претензійного) захисту) форми захисту прав і інтересів міських рад в сфері господарських відносин.

Зміст ст. 222 ГК України (організація досудового (претензійного) регулювання господарських спорів), ст. 16, 17, 18 ЦК України, ст. 4 Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р. (організація судового захисту), п. 3 ст. 158 ЗК України (організація досудового (претензійного) регулювання

земельних спорів) містить посилання на окремі види та форми захисту, що дає змогу встановити склад вказаних підстав. Але, в положеннях вказаних нормативно-правових документів немає вказівки на вичерпний склад підстав зазначеної категорії в розрізі акценту на видах та / або формах захисту.

Керуючись змістом положень законодавства сформульовано перелік вказаних підстав з огляду на найбільш розповсюджені види та форми захисту вказаної категорії, який включає:

1) для неюрисдикційної форми:

– досудового (претензійного) захисту:

- порушення прав комунальної власності територіальних громад, захист яких передбачено повноваженнями міських рад, в тому числі, які представлені складовими в сфері купівлі-продажу об'єктів, які відносяться до складу комунального майна, купівлі-продажу земельних ділянок, які відносяться до складу комунальної власності місцевої громади, положень договорів, законодавства України про концесію, оренди об'єктів, які відносяться до складу об'єктів комунальної власності;

- порушення правил регуляторної діяльності в сфері господарських відносин, недотримання яких порушує права територіальних громад і захист яких знаходиться в господарській компетенції міських рад (за сферою порушень стосовно умов надання доступу до об'єктів, які перебувають у комунальній власності територіальних громад, умов нарахувань, сплати місцевих податків і зборів, визначених органами місцевого самоврядування); порушення права власності осіб в межах територій територіальних громад (земельні спори), захист яких знаходиться в господарській компетенції органів місцевого самоврядування;

2) для юрисдикційної форми:

– судового захисту: перелік порушень, аналогічний до переліку, визначеного для досудового (претензійного) захисту із умовою, що звернення до останнього є пріоритетним стосовно порушення права власності осіб в межах територій територіальних громад (земельні спори), захист яких знаходиться в господарській компетенції органів місцевого самоврядування. У разі неможливості вирішення господарських спорів із застосуванням досудового (претензійного) захисту, використовується судовий захист.

Потрібно визначити таку особливість підстав захисту зазначеного типу як стан та нормативно-правове забезпечення фінансування делегованих повноважень. Дослідження наукових праць (А. Цабєка [8], Н. Татарин [7], А. Корбутяк, Н. Сокровольська [3]) свідчить про те, що на нинішньому етапі існує неспроможність певних територіальних громад через власні міські ради здійснювати фінансування делегованих їм повноважень, так як в

законодавстві є низка невідповідностей відносно пріоритетного фінансування окремих із них. А саме, зазначене стосується захисту прав і інтересів громадян, які делеговані їм з боку органів виконавчої влади (місцевих державних адміністрацій). В Бюджетному кодексі України не встановлено повного переліку складових “гарантованих” послуг, міські ради можуть надавати громадян, суб’єктам господарювання міст рівень послуг (якщо це делеговано їм в рамках повноважень), який має вартість вищу за ту, яка передбачена бюджетом для відшкодування. Отже, виникають проблеми стосовно узгодженості фінансового забезпечення за даним напрямком.

Література:

1. Григорчук М. В. Органи захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб’єктів господарювання. *Економіка та право*. 2016. № 3 (45). С. 90-97.
2. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. Вісник Запорізького національного університету. *Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 44-49.
3. Корбутяк А. Г., Сокровольська Н. Я. Фінансування повноважень органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2018/104.pdf
4. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса : Нац. ун.-т “Одеська юридична академія”, 2007. 20 с.
5. Монаєнко А. На стику юрисдикцій. *Юридична газета*. 2019. № 24 (678). URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/na-stiku-yurisdikciy.html>
6. Ромашенко І. О. Порядок та форми захисту суб’єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів шляхом зміни та припинення правовідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 110-115.
7. Татарин Н. Б. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 11. С. 159-162.
8. Цабека А. В. Делегування повноважень у механізмі децентралізації органів виконавчої влади в Україні. *Держава та регіони*. 2020. № 2. С. 106-111.
9. Чижмар К. І. Організація та діяльність нотаріату в Україні: загальні засади конституційно-правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29, т. 1. С. 119-123.

Денисенко О. С.

СТАТУС ТА ВИДИ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УКРАЇНІ

Після вторгнення Російської Федерації на територію України з лютого 2014 року та початку Антитерористичної операції на сході нашої держави гостро постало питання щодо управління та адміністрування на тимчасово

окупованих територіях та в зонах збройної агресії, внаслідок чого було утворено військово-цивільні адміністрації, що замінили вже діючі органи управління Указом Президента від 05 березня 2015 року № 123/2015 [1]. На сьогодні, після повномасштабного вторгнення країни-агресора 24 лютого 2022 року на територію України, виникає потреба в дослідження нормативно-правових актів щодо статусу та видів ВЦА та ефективності їх функціонування.

Військово-цивільні адміністрації (далі – ВЦА) – тимчасові державні органи, які діяли на території Донецької та Луганської областей у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції [5].

Повноваження військово-цивільних адміністрацій району, області починаються у день набрання чинності актом Президента України про їх утворення і припиняються у день відкриття першої сесії новообраної ради, а військово-цивільних адміністрацій населених пунктів починаються з дня внесення запису про їх державну реєстрацію як юридичних осіб до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань і припиняються у день відкриття першої сесії новообраної ради [5].

Проаналізувавши повноваження ВЦА, які викладено в Законі “Про військово-цивільні адміністрації” можемо сказати, що їх діяльність спрямована на реалізацію напрямів діяльності, до яких віднесено: реалізацію державної регіональної політики; заходи щодо соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, формування та реалізації місцевого бюджету, податкової політики, мобілізаційної роботи, охорони державного кордону, відсічі збройній агресії проти України, сприяння діяльності правоохоронних органів; запровадження та контроль за реалізацією тимчасових обмежувальних заходів; запобігання гуманітарній катастрофі тощо. Отже, можемо виокремити спеціальні функції даних органів, зокрема: організаційну, бюджетно-розпорядчу, забезпечувальну, регулятивну, обмежувальну [3].

ВЦА є специфічним тимчасовим органом державної влади та підпорядковуються: Антитерористичному центру при СБУ (з огляду на законодавче закріплення та специфіку виконуваної функції в межах АТО), Кабінету Міністрів України (по вертикалі виконуваних функцій державної адміністрації відповідного району чи області), Президенту України

(внаслідок створення ним ВЦА та призначення їх голів), Верховній Раді України (у питаннях реалізації військово-цивільних відносин) [2].

Аналіз нормативно-правових актів щодо ВЦА дав змогу помітити відсутність правового закріплення в Конституції України системи органів тимчасового управління, підстав та порядку їх утворення, на що звертає увагу в своїй кваліфікаційній роботі В. Шевченко, зазначаючи, що у Конституції України взагалі відсутні норми, що регулюють питання утворення й функціонування місцевих органів державної влади з елементами військової організації управління [4].

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року Указом Президента України введено режим воєнного стану, що, відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” зумовило створення тимчасових державних органів – військових адміністрацій (ВА) [6].

Військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації – це тимчасові державні органи, які формуються указом Президента України та діють на визначеній главою держави території України, як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації. Однак, вони мають різне правове регулювання, зокрема ВЦА керуються Законом України “Про військово-цивільні адміністрації”, тоді як ВА – Законом України “Про правовий режим воєнного стану”.

У день набрання чинності актом Президента України про утворення районних, обласних військових адміністрацій, військових адміністрацій населених пунктів на території України, де функціонували ВЦА, припиняються повноваження відповідних районних, обласних ВЦА та ВЦА населених пунктів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що військово-цивільна адміністрація є суб’єктом публічного управління, що має спеціальне призначення і виконує функції, як органів місцевої державної адміністрації, так і відповідних органів місцевого самоврядування. Особливість цієї інституції полягає у тому, що вона є комплексною адміністративною конструкцією, яка виконує управлінські та правоохоронні функції. Діяльність ВЦА направлена в першу чергу, на реалізацію функцій держави, однак у багатьох аспектах вони не узгоджені з чинним законодавством, зокрема, Конституцією України.

Література:

1. Про утворення військово-цивільних адміністрацій: Указ Президента України від 05.03.2015 № 123/2015. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2015#Text>.
2. Шевченко В. Й. Роль військово-цивільної адміністрації в забезпеченні виконання військовослужбовцями обов'язків у зоні АТО. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 120-127.
3. Погиба П. П. Нормативно-правове забезпечення діяльності місцевих державних адміністрацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія “Юридичні науки”. 2015. Вип. 6-2. Т. 2. С. 85-89.
4. Шевченко В. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій. *Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2016. № 4. С. 196-206.
5. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. – сайт ВРУ. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Купчак Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна розгорнута росією проти України ставить низку викликів у сфері кримінального права. В основному це пов'язано зі специфікою правового режиму воєнного стану, оголошеного 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента № 64/2022, і того, що правоохоронним органам вперше доводиться працювати в умовах війни.

Науковці заявляли з 2014 року про необхідність, що стосується внесення певних змін до кримінально-процесуального законодавства, що було зумовлено самим початком тимчасової окупації півострова Крим та окремих частин Донецької та Луганської областей. Однак протягом восьми років інтенсивного збройного конфлікту жодна з проблем не була вирішена та не була ретельно вивчена, а існуючі зміни були обговорені та прийняті під час воєнного стану.

Тому, депутати у липні 2022 року проголосували за проект закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану”.

Як зазначено в пояснювальній записці, законопроект покликаний удосконалити положення кримінально-процесуального законодавства для більш ефективного виконання органами досудового розслідування та

прокурорами завдань кримінального провадження, а також законопроект дозволить забезпечити більш оперативне отримання та збереження доказів у кримінальних провадженнях, забезпечивши при цьому права та законні інтереси осіб, які потерпіли від кримінального правопорушення [3]. Тільки час покаже, чи досягне закон своїх цілей і документально підтвердженої обґрунтованості його застосування для реалізації цілей кримінального процесу під час війни.

Згідно з ч. 3 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України, “в умовах воєнного стану зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам, які зазначені у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 Кримінального процесуального кодексу” [2].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або ж в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Водночас він визначає права і свободи, які навіть при умовах війни не можуть бути обмежені.

З огляду на зміни, запропоновані законодавцем сьогодні до Кримінального процесуального кодексу України зрозуміло одне: дотримання конституційних норм можливе не в повній мірі.

У випадку воєнного стану та якщо відсутня об’єктивна можливість виконувати слідчим суддею свої повноваження, передбачені статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 цього Кодексу, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [2]. Відповідно, керівник прокуратури може дозволити: тимчасовий доступ до речей і документів, обшук; проводити негласні слідчі (розшукові) дії; накладати арешт на майно; продовжити строки досудового розслідування; надати дозвіл на отримання зразків для проведення експертизи; привід або надати дозвіл на затримання з метою приводу.

У положенні ст. 5 Закону України “Про судоустрій та статус суддів” сказано, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [5].

Згідно ст.ст. 29, 30 Конституції України, не допускається проникнення до житла або до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Ніхто не може бути

заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1].

Відповідно до ст. 29 Конституції України, “у випадку нагальної необхідності запобігти кримінальному правопорушенню чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати такий тимчасовий запобіжний захід як тримання особи під вартою, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання, якщо їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою” [1].

Якщо посилатися на норми Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, а саме на ст. 20 цього Закону, то обмеження свобод і прав людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України не допускається навіть в умовах воєнного стану [4].

Загальним засадам кримінального процесу повинні відповідати його зміст і форма. Серед цих принципів важливу роль відіграють забезпечення права на свободу, повага до людської гідності, недоторканність особи, її житла або іншого майна.

Відповідно до ст. 223 Кримінального процесуального кодексу, не допускається проведення слідчих (розшукових) дій у період з 22 до 6 години, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України [2]. Отже, внесенням змін законодавець надав дозвіл слідчим і прокурорам цілодобово проводити слідчо-розшукові дії в умовах воєнного стану.

Крім того, можливим стало обшук чи огляд житла або іншого майна осіб, обшук особи, а також проведення відповідних слідчих (розшукових) дій без участі понятих, якщо участь понятих об’єктивно неможлива або створює потенційну небезпеку для їхнього життя чи здоров’я. У цьому випадку – хід і результати обшуку або огляду житла або іншого володіння особи, обшук особи фіксується наявними технічними засобами безперервний запис.

Ця ситуація дуже небезпечна, враховуючи наступні фактори.

1. Поки діє правовий режим воєнного стану, по всій території України запроваджено комендантську годину. Відразу стає незрозумілим, як обшукуваний може здійснити своє право на захист, яке закріплене ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

2. Такий підхід сприятиме зловживанню правоохоронними органами своїх повноважень.

3. Можливо, це виправдано на територіях, де ведуться або на територіях поблизу бойових дій, коли несвоєчасне проведення слідчих (розшукових) заходів може обмежити або не розкрити кримінальне правопорушення. Однак, право на захист має забезпечуватися завжди.

Під час досудового розслідування, якщо захисник не може брати участь у провадженні, слідчий, прокурор можуть гарантувати дистанційну участь захисника за допомогою технічних засоби (відео-, аудіозв'язок, що передбачено ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України. Проте законодавець не врахував того, що у справах, де захисники брали участь дистанційно, підозрювані, обвинувачені не мали можливості конфіденційного спілкування з адвокатом, мало того, що це порушує права особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, але і виникає питання щодо захисту адвокатської таємниці, якщо підозрюваному, обвинуваченому надали можливість поспілкуватися зі своїм адвокатом засобами відео- та аудіозв'язку до початку слідчих дій підозрюваним.

Крім того, адвоката позбавляють права визначати чи до його підзахисного не застосовувалися заходи психічного чи фізичного впливу під час проведення слідчих дій [6].

Загалом війна на українській території стала важким випробуванням застосування кримінально-процесуальних законодавчих норм. Незважаючи на зміни, Кримінальний процесуальний кодекс України все ще потребує вдосконалення, щоб повністю забезпечити ефективне розслідування в умовах війни.

Л і т е р а т у р а :

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану”. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1293546>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 28. Ст. 250.
5. Про судоустрій та статус суддів: Закон України 02.06.2016. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 31. Ст. 545.
6. Чуприна З. Особливості кримінального процесу в умовах воєнного стану. Режим доступу : https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/212017_osoblivost-kriminalnogo-protsesu-v-umovakh-vonnogo-stanu.

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження є одним із найбільш процесуально спірних з точки зору вибору та обґрунтування рішення про застосування того чи іншого заходу. Серед науковців і практиків досі точаться суперечки щодо поняття та сутності цієї категорії. Невизначеність цих питань призводить до не завжди правильного застосування заходів забезпечення кримінального провадження та збільшення помилок у правоохоронній діяльності.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це сукупність примусових заходів, заходів кримінальної відповідальності та інших заходів обов'язкового характеру, які тимчасово обмежують права і свободи, використовуються лише в порядку, на умовах, з підстав і у випадках, визначених розділом II Кримінального процесуального кодексу України уповноваженими органами та їх посадовими особами або за заявою сторони кримінального провадження – іншими працівниками правоохоронних органів, фізичними особами до конкретних учасників кримінального провадження або осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, незалежно від їх волі та бажання [6, с. 85].

Запобіжні заходи є надзвичайно важливими для забезпечення правопорядку, боротьби зі злочинністю, захисту прав громадян та ефективної роботи правоохоронних органів. Проте, незважаючи на це, науковцями неодноразово було досліджено проблемні аспекти застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

С. Л. Шаренко та О. Г. Шило зазначають, що закон не згадує про необхідність судового контролю на всіх стадіях кримінального провадження, в тому числі в апеляційному порядку, що призводить до неоднозначності вирішення проблеми обчислення строку тримання обвинувачених під вартою [7, с. 56].

Суди інколи застосовують запобіжний захід у вигляді тримання під вартою формально, порушуючи вимоги статті 183 Кримінального процесуального кодексу України. Тримання під вартою є виключним запобіжним заходом і застосовується лише в тому випадку, якщо прокурор доведе, що більш м'які запобіжні заходи не зможуть гарантувати безпеку, передбачену статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України. Також, на жаль, чинний КПК України не містить обов'язкової вимоги щодо належного мотивування рішення суду про продовження тримання особи під

вартою. Суди часто використовують однакові або недостатньо конкретні підстави для продовження тримання під вартою, а в деяких випадках взагалі не пояснюють своє рішення.

У рішенні в справі “Ігнатов проти України” [3], Європейський суд з прав людини встановив, що відсутність чіткої процедури розгляду питання про продовження запобіжних заходів у підготовчому провадженні, яка не визначена в статті 315 Кримінального процесуального кодексу України, є суттєвим недоліком. Суд зазначив, що така практика має системний характер, який вже був виявлений раніше у рішенні по справі “Чанев проти України” від 09.10.2014 р. [5]. У цій справі було визнано незаконним тримання під вартою особи без обґрунтованого рішення в період між закінченням досудового розслідування та підготовчим судовим засіданням.

В Україні досі не існує реального механізму компенсації для осіб, які стали жертвами незаконних дій органів, зокрема незаконного тримання під вартою, хоча законодавство передбачає таку можливість, зокрема норми Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” [1]. Єдиним варіантом отримання компенсації є позиватися до Європейського Суду з прав людини, адже національна судова система може затягувати процес і не гарантує справедливого рішення.

У своєму рішенні щодо справи “Авраїмов проти України” [4], Європейський суд з прав людини встановив порушення пункту 3 статті 5 Конвенції [2], оскільки національні суди не надали достатніх підстав для продовження тримання заявника під вартою, і не пояснили, як положення законодавства і принципи практики відносяться до конкретних обставин його справи. Згадуючи свою попередню практику щодо України, Європейський суд також встановив порушення пункту 5 статті 5 Конвенції [2], оскільки заявник не отримав права на відшкодування шкоди, пов’язаної з його неправомірним триманням під вартою.

Вдосконалення застосування заходів забезпечення кримінального провадження є необхідним для забезпечення правосуддя та боротьби зі злочинністю.

Відповідно до Закону України від 18 жовтня 2022 року № 2690-IX “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану” [4], внесені зміни стосуються процедури обрання, скасування, зміни або продовження запобіжного заходу. Положення, що за відсутності клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час

досудового розслідування, вважається продовженим, більше не включене до частини 3 статті 315 КПК. Згідно зі змінами до статті 331 КПК, суд повинен розглянути питання доцільності продовження запобіжного заходу до закінчення двомісячного строку з дня його застосування лише за наявності відповідних клопотань. У відсутності таких клопотань, суд не може розглядати це питання за власною ініціативою.

Кримінальний процес дозволяє прокурору та слідчому за згодою прокурора звернутися з проханням про зміну запобіжного заходу, включаючи скасування, зміну або додаткові вимоги, передбачені частиною 5 статті 194 КПК або зміну їх виконання. Однак процедура зміни запобіжного заходу через обрання додаткових вимог, передбачених частиною 5 статті 194 КПК, не регулюється на законодавчому рівні, якщо такі вимоги не були включені до попереднього рішення про запобіжний захід або їх термін закінчився. Цей законодавчий недолік не може бути вирішений шляхом тлумачення закону і має бути виправлений шляхом внесення змін до статті 200 КПК.

Також стаття 181 Кримінального процесуального кодексу України, яка регулює застосування домашнього арешту, не містить ясних вказівок щодо дій прокурора та суду у випадку невиконання обвинуваченим покладених на них обов'язків, таких як з'явлення за викликом або дотримання інших умов арешту. Це можна виправити, доповнивши статтю 181 КПК України частинами 7 та 8, які б містили такі вимоги: підозрюваний або обвинувачений має бути письмово повідомлений про свої обов'язки, а також про те, що невиконання цих обов'язків може призвести до більш жорстких запобіжних заходів та грошового стягнення. У разі невиконання обов'язків слідчий або прокурор повинні подати до суду клопотання про заміну домашнього арешту на запобіжний захід тримання під вартою.

Література:

1. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР : станом на 31 березня 2023 р.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Рішення : Справа “Ігнатов проти України”. ІАС Консультант. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0B1ID2E0EE> (дата звернення: 27.04.2023).
4. Справа “Авраїмов проти України” (Заява № 71818/17). Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f72#Text (дата звернення: 27.04.2023).
5. Справа “Чанєв проти України” (Заява № 46193/13). Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/974_a37 (дата звернення: 27.04.2023).
6. Кримінальний процес : підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

7. Шаренко С. Л., Шило О. Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою : проблеми правового регулювання... і правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016 р. № 1. С. 50-57.

Купіна Л. Ф.

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЛЮДИНОЮ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Цифровізація сучасних процесів, які породжують розвиток нового кола суспільних відносин безумовно має вплив на різні сфери реалізації прав людини. Сфера зайнятості не стала винятком, і нині видається актуальним питання впливу на людину досягнень цифрового світу, зокрема, при реалізації права на працю.

Кожна промислова революція створює нові види економічної діяльності, нові підходи, моделі, а це своєю чергою змінює ринок праці. Згідно з аналітичними матеріалами Всесвітнього економічного форуму в Давосі, кожна промислова революція справді призводила до безробіття на початковому етапі, однак уже через невеликий проміжок часу (від 1 до 5 років) виникали нові потреби та запити з боку ринку, що зумовлювало появу нових професій.

Цифровізація є четвертою промисловою революцією в результаті якої трансформуються системи виробництва, управління, змінюються підходи до централізованого та локального врегулювання трудових відносин, що згодом має як позитивний, так і негативний характер при поширенні цифрових технологій в сфері зайнятості.

Щодо позитивних зрушень, то варто відмітити, що внаслідок цифровізації покращується організація процесу праці, зокрема, впровадження в трудову діяльність сторін трудового договору мережевих систем автоматизованого зв'язку дає можливість забезпечувати постійний інформаційний та документальний взаємний обмін між учасниками трудових правовідносин, своєчасно формувати завдання для працівника та сприяти швидкій звітності перед роботодавцем, а також ефективній взаємодії трудового колективу при виконанні командної роботи.

Стрімкий розвиток цифрових технологій в останні кілька десятиліть зумовив появу та розповсюдження у всьому світі нестандартних форм зайнятості, а також актуалізацію специфічних форм організації праці, зокрема, віддаленої роботи або, як її називають, надомної праці (home-based work), чи дистанційної праці (telework). Використання засобів

комунікативного зв'язку дозволило вирішити проблеми реалізації права на працю шляхом впровадження дистанційної роботи, що стало необхідністю під час запровадження карантинних обмежень, у зв'язку із пандемією COVID-19 та під час повномасштабного вторгнення росії на територію України, коли українці змушені були евакуюватися у безпечні місця, при цьому продовжували працювати із використанням програмно-технічних засобів.

Варто зазначити, що поширення цифровізації в організацію процесу праці дозволяє не лише оптимізувати трудові процеси, а й забезпечити ефективну реалізацію ст.30 Кодексу законів про працю України, норми якої встановлюють обов'язок працівника виконувати роботу особисто без передоручення її іншій особі, за винятком випадків, передбачених законодавством. З практичної точки зору, це може бути забезпечене шляхом періодичної ідентифікації працівника через активізацію режиму Face Id перед початком чи продовженням роботи на цифровій платформі.

Водночас, гнучкість трудових процесів, що досягається через їх цифровізацію, а також внаслідок застосування нестандартних форм зайнятості таких як дистанційна чи надомна робота, робота на цифрових платформах, поширення практики укладення гіг-контрактів та трудових договорів з нефіксованим робочим часом, має й негативні наслідки від цифрових трансформацій, що пов'язані із забезпеченням ефективності правового регулювання трудових правовідносин. Передусім, мова йде про низький рівень ефективності норм трудового права, якими регулюються питання робочого часу та часу відпочинку працівників, визначення правового статусу працівників, які реалізують своє право на працю у нових сферах економіки та суспільства, а також активне поширення неповної зайнятості серед населення.

Виникнення попиту на відносно нові професії, такі як таргетолог, трендотчер, робототехнік, інфостиліст посприяли актуалізації проблеми перегляду класифікатора професій та посад та засвідчили низький рівень ефективності норм трудового права, в частині визначення кваліфікаційних характеристик та ознак вказаних професій, що спонукає до висновку про нездатність трудового законодавства врегулювати ринок нестандартних професій та забезпечити реалізацію людині права на працю у відповідності до ст. 43 Конституції України: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Зрозуміло, що цифровізація призводить до перегляду змісту трудових відносин у зв'язку із виникненням нових професій, водночас, при цьому і відбувається суттєве зниження попиту на професії традиційного напрямку, що забезпечували роботу на надання традиційних послуг. Зокрема,

професіями із найбільшим рівнем ризику поступового витиснення з сучасного ринку праці є офісна робота та адміністрування; ведення бухгалтерського обігу; рекрутинг; оффлайн-торгівля та комерція; адміністрування транспортних зв'язків, логістики та туристичних послуг. Так, за окремими даними моніторингових досліджень, що проводяться у сфері реалізації права особи на працю, обґрунтовується тенденція заміщення понад 50% осіб, що зайняті у наданні “традиційних” професій, що буде замінено роботами, електронними онлайн-послугами. Отже, очевидно, що затребуваним на ринку праці завжди буде працівник із нестандартним мисленням, який прагне до постійного професійного розвитку та має можливість до виконання міжгалузевих трудових задач, зокрема, професіями, яким не загрожує “вимирання” у майбутньому внаслідок цифровізації, є архітектори, аналітики та обробники даних; розробники програмного забезпечення та додатків; фахівці у галузі створення мереж, штучного інтелекту; дизайнери та виробники нових інтелектуальних машин, роботів та 3D принтерів; фахівці в галузі цифрового маркетингу та електронної комерції.

Здійснені сучасними інформаційними компаніями моніторингові дослідження свідчать про економічну прибутковість заміни праці людини (навіть за умови використання так званого ринку дешевої праці) на використання роботів, що дозволяє знизити витрати на виробництво товарів до 90%. За даними дослідження, здійсненого Всесвітнім економічним форумом подальша цифровізація трудових відносин до 2035 року призведе до скорочення 85 мільйонів робочих місць, але і до появи 97 млн нових.

Особливе значення у процесах забезпечення ефективності норм трудового права є триваюча російсько-українська війна, що має негативний вплив не лише на економіки країн, залучених до безпосереднього протистояння, але і країн Євразії в цілому. Український та світовий ринок праці вже не буде таким як раніше. Якщо до цього ми напряму залежали від зовнішньої кон'юнктури, то сьогодні саме війна в Україні змінює попередні парадигми і принципи, за якими функціонувала як економіка, так і ринок праці.

Попри зазначені негативні тенденції забезпечення ефективності трудового права, що виявляються у подальшому запровадженні роботизації виробництва при зменшенні рівня соціальної відповідальності бізнесу, витисненню традиційних професій, значному відсотку імміграції населення працездатного віку, особливо жінок та дітей, прогностичні моніторингові дослідження свідчать, що розвиток ринку праці в Україні у післявоєнні часи буде мати тенденції до нехватки робочих рук, до затребуваності працівників, задіяних у відновленні та реструктуризації національної економіки.

Саме тому вже зараз потрібно розпочати роботу над нормативним забезпеченням процесу відновлення економіки із використанням цифрових технологій, що дасть можливість сформувати ефективне законодавство, у тому числі в сфері застосування праці.

Сушицька Н. В.

ПРАВА ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ЕКСКУРСІ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ

Права людини, їх соціальне призначення в суспільстві – одна із найбільш важливих проблем історичного розвитку правової держави. Розвиток будь-якої держави в сучасному світі зумовлюється, насамперед, ціннісним ставленням до людини, що виражається в ступені її свободи, широті та забезпеченості її прав, наявності дієвих механізмів їхньої реалізації та захисту. Відтак, однією з нагальних проблем сучасного світу і України зокрема є проблема прав людини, створення системи їх надійного захисту, затвердження дієвих гарантій реалізації. Гостроти історико-правовим дослідженням даної теми для України додає поєднання національного, іноземного та радянського досвідів у її розвитку, постійна увага до обраної проблеми в українському суспільстві [1, 106].

Розуміння сутності прав людини обумовлене соціально-економічним розвитком держави, політичними формами державного устрою, політичного правління і політичного режиму і культурними надбаннями.

Історія прав людини має глибоке коріння і пов'язана з еволюцією розвитку самої держави. Зауважимо, що в історичному контексті розвитку соціуму розуміння прав і свобод людини трансформувалося, а відтак зазнало не лише кількісного зростання реєстру прав людини, але й якісно суттєвих змін [2]. Безумовно, що невід'ємною умовою розвитку правової держави є дотримання верховенства права в правовій системі та її прав і свобод людини, як основного чинника. Національна правова система в різні часи по-своєму тлумачить сутність даної дефініції, що віддзеркалює правовий порядок в країні, рівень соціальної справедливості. Розвиток державності в стародавні часи і період середньовіччя уособлює права людини з місцем особи у суспільстві, належністю до різних соціальних груп і кланів, що забезпечується наявністю приватної форми власності і олігархічної ієрархії. Можна стверджувати, що на розуміння прав людини в кожній соціально-економічній формації впливає ідеологія правлячого прошарку населення,

геополітичне розташування, стан економічного розвитку. Тут ми вбачаємо векторність, різне забарвлення поняття “права людини”. Поштовхом до цивілізаційного розгляду сутності прав людини в контексті розвитку правової держави стали буржуазні революції Нового часу. Саме в цей період висувається ідея прав і свобод людини і громадянина, боротьба за природні права, розвиток підприємництва, достатній життєвий рівень. У період ранніх буржуазних революцій формується концепція природних прав людини, які знайшли своє відображення у працях Г. Гроція, Б. Спінози, Т. Гоббса. Вчення авторів природного права відстоювали права недоторканості, самозбереження і самозахисту людини.

Одним із перших загальноєвропейських конституційних актів в історії людства стала Декларація прав людини і громадянина 1789 р. у Франції, яку можна вважати предтечею Загальної декларації прав людини 1948 р. Декларація проголосила, що люди народжуються вільними і рівними у правах, мета якого політичного союзу – забезпечення природних і невід’ємних прав людини-свободи, власності, безпеки і опору гнобленню. Декларація проголошує презумпцію невинності, свободу совісті, вільне вираження думок, свободу друку, гарантії особистих та інших прав громадян.

XIX-XX століття характеризуються зміцненням буржуазних прав і свобод, унормуванням конституційних прав і свобод людини та їх гарантій у конституціях і конституційних актах, активна кодифікація законодавства, закріплення політичних і економічних прав і свобод.

Сучасна теорія прав людини, на відміну від теорії природних прав, на думку багатьох науковців, передбачає розуміння прав людини як низки специфічних захистів від уряду, якими є свобода слова, релігії, заборона рабства, обмеження на переслідування та покарання злочинців, належна процедура, рівність перед законом, а також невтручання у приватні справи, в тому числі у використання приватної власності [3, 96].

Від початку виникнення цивілізації йшов пошук шляхів та механізмів захисту прав людини від загроз різного походження, впорядкування суспільного життя, створення умов для подальшого розвитку. З часів виникнення і розвитку держави як основного атрибуту дотримання, збереження і розвитку прав людини питання людської гідності, свободи, добробуту, природних і позитивних прав стає в центрі уваги. У статті 3 Конституції України визначено: “Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” [4]. На сучасному етапі суспільного розвитку відбувається істотна трансформація правової системи держави. Однією з причин цього процесу є

загальноцивілізаційна тенденція зростання ролі людського чинника в суспільних подіях, актуалізація значення таких людських цінностей, як гідність, свобода, соціальна справедливість тощо.

Українська держава декларує дотримання прав людини, що і відбувається через вплив держави шляхом правового регулювання, конкретизації та інтерпретації. В контексті реалізації та захисту прав людини особливо важливе значення має подальший розвиток та вдосконалення національної правової системи, продовження роботи щодо імплементації у національне законодавство норм міжнародних права, прийняття законодавцем цілої низки нормативно – правових актів, що регламентують соціально – економічні права індивідів. Суттєвим це питання стає саме зараз, після здобуття Україною статусу кандидата в члени ЄС. Правова держава є каталізатором, лакмусовим папірцем в праворозумінні прав людини. Адже, питання прав людини і громадянина у правовій державі, до якої ми прагнемо, є пріоритетними.

Права і свободи людини на сучасному етапі державотворення залишаються невід’ємною характеристикою державної політики в її внутрішньому та міжнародному аспекті. На конституційному рівні найвищою соціальною цінністю проголошена людина, її права і свободи, а визнання, утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є обов’язком, що покладається на державу. Права людини стають предметом міжнародно-правового регулювання.

В контексті історичного становлення ідей правового регулювання суспільних відносин, прав і свобод людини простежується певний змістовий зв’язок, логіка наступності та момент розвитку [6, 12].

Література:

1. Панфьорова М. А. Права людини в Україні: історико-теоретичний вимір. *Часопис Київського університету права*. Серія : Конституційне право. Муніципальне право 2020. № 4. С. 106.
2. Чернописька В. З. Права людини у контексті постмодерного правового світогляду. С. 110. URL : [lpnu.ua https://science.lpnu.ua > files > nov > chornopisk](https://science.lpnu.ua/files/nov/chornopisk)
3. Казацький В. Д. Першоджерела ідеї прав і свобод людини: від античності до Відродження. *Інформація і право*. 2021. № 4 (39). С. 96.
4. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. *Наукові записки НаУКМА : Політичні науки*. 2005. Т. 45 С. 12.

ПАНЕЛЬ ІІІ

ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ І ПРАВА

Бунгеа Л. С.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЇ ПОЛІТИЧНОЮ СВІДОМІСТЮ

В умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства активно використовуються нові інструменти для впливу на масову свідомість, до яких можна віднести і соціальні мережі.

Соціальні мережі концентрують в собі значні обсяги інформаційних ресурсів, забезпечують трансляцію подій в режимі реального часу, а також створюють відчуття безпосередньої причетності до тих чи інших соціально-політичних процесів.

Медійна сфера нині має потужний вплив на політичну свідомість громадян через соціальні мережі. Медіа-ресурси можуть використовувати маніпулятивні технології у подачі інформації, що суттєвим чином впливає на політичні орієнтації та цінності громадян.

На думку М. Кастельса, мережеве суспільство засвідчує якісну зміну у людському досвіді. Мережі змінюють публічну сферу, що відображається й на демократії [7, с. 14-15]. Активне використання новітніх інтернет-технологій сприяє заміщенню соціальної та політичної реальності комп'ютерними симуляціями [3, с. 62].

Нині соціальні мережі нараховують велику кількість користувачів. Згідно дослідження “Digital 2023: global overview report” загальна кількість користувачів Інтернету в 2013 році становила 2 534 000 000, в 2018 році – 3 977 000 000, а в 2023 році – 5 158 000 000. Статистичні дані свідчать про зростання користувачів соціальних мереж, адже наприклад: в 2013 році їх становило 1 720 000 000, в 2018 році – 3 196 000 000, а в 2023 році – 4 760 000 000 споживачів.

В Україні кількість людей, що використовує соціальні мережі в 2023 році становить 74% (26,7 млн) від загальної кількості населення [6].

Останнім часом використання соціальних мереж має і соціально-політичні цілі. Так, їх використовують для формування громадської думки, політичних вподобань, у передвиборчих кампаніях протестах проти диктаторських режимів тощо. Не заперечуючи мобілізаційний потенціал соціальних мереж, дослідники вказують і на низку небезпек цих комунікаційних і комунікативних платформ.

Так, Н. Фергюсон зазначає, що “Нам надзвичайно важко усвідомити, як багато в наш час важить зростання мереж. На кожну статтю, яка вказує їхню позитивну роль, припадає інша, що попереджає про негативний їхній вплив” [5, с. 552].

У соціальних мережах комунікація побудована за принципом горизонтальних зв'язків, не ієрархічних. Це розширює можливості використання їх як комунікативних платформ з різною метою, серед яких і вплив на думки, свідомість, уподобання тощо. При цьому суб'єктами такого впливу можуть бути: окремі громадяни, політичні лідери і політичні партії, навіть терористичні організації, держави-агресори. Інтернет-технології одночасно можна розглядати і як своєрідний “демократичний потенціал”, заохочення до свободи, і як перешкоду демократії завдяки медіа-маніпуляціям.

Щодо основних засобів та методів, які використовуються в соціальних мережах, то варто зазначити, що на сьогодні інформаційні війни ведуться, перш за все, за допомогою інтелектуальних інструментаріїв. І соціальні мережі є тим середовищем і засобом для реалізації маніпулювання.

На думку Г. Почепцова, одним із нових видів впливу на громадськість є мікротаргетинг.

Він полягає у персоналізованих повідомленнях, що публікуються на рівні окремої людини для привернення її уваги. Загалом виділяють такі основні моделі ведення інформаційних війн за допомогою соціальних мереж:

- модель мережевих атак;
- модель із використанням користувачів-волонтерів;
- модель тотального блокування [2].

Модель мережевих атак є досить складною в аспекті планування, передбачає створення певної “завіси” у вигляді оманливих повідомлень чи повідомлень, які провокуватимуть конфліктні ситуації між користувачами соціальних мереж. Прикладами використання такої моделі можуть бути маніпуляції за допомогою хештегу, наприклад “євромайдан” під час відповідних подій в Україні. Тоді копіювались та масово поширювались

твіти та пости, вміст яких мав вплинути на громадян, які “не визначились” чи громадян інших країн, щоб сформуванати думку та сприйняття ситуації [4].

Сутність моделі із використанням користувачів-волонтерів полягає у веденні дискусій та обговорень, створенні прихильних коментарів, публікації заміток, критиці та підтримці певних дій, висвітлюючи їх лише під певним кутом зору [4].

Тотальне блокування є третьою моделлю. Усі соціальні мережі передбачають механізми блокування користувачів, дії яких заважають іншим користувачам, принижують чи ображають їх погляди. Коли користувач публікує інформацію, яка є неприйнятною для іншого користувача, останній може вирішити неприємну ситуацію за допомогою блокування автора повідомлення (поста).

Варто також зазначити, що пости із наявністю в них фото та медіа матеріалів підвищують зацікавленість, привертають більше уваги та довіри з боку користувачів. Наявний інструментарій соціальних мереж дає можливість швидкого поширення інформації щодо певної події без очікувань її висвітлення у традиційних засобах масової інформації. На сьогодні така швидкість передачі інформації має часто вирішальне значення у розвитку подій та процесів. Так, наприклад, найбільшого поширення набуває той пост, який було викладено першим, незалежно від джерела інформації [4].

Соціальні мережі можуть виконувати роль не лише інструменту впливу, але й майданчика для збору інформації, бути своєрідним джерелом інформації про користувача. Наприклад, вчені Кембриджського університету виявили, що те, де користувач ставить “лайки” у соціальних мережах, може розповісти ряд інформації про нього, оскільки сучасні електронні програми надають можливість отримання необхідної інформації та її аналізу [1, с. 23-29].

Підсумовуючи, можна вказати на популярність використання соціальних мереж, зростання кількості їхніх користувачів, наявність різних цілей їх використання, серед яких і маніпулятивна. Останнє актуалізує потребу захисту та протидії маніпуляції, особливо в умовах війни росії проти України. Серед шляхів протистояння можна назвати розвиток критичного мислення, формування інформаційної культури, системи політичних знань та інші. Це потребує комплексного підходу із залученням інститутів держави та громадянського суспільства.

Література:

1. Ковальська Л. А. Ретроспективний потенціал інформаційних ресурсів : теоретичні аспекти. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ, 2020. № 3. С. 23-29.

2. Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. URL : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303>
3. Свідерська О. І. Формування віртуального натовпу шляхом маніпуляції свідомості населення. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 149 (№ 10). С. 62-64.
4. Сибиряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/08.pdf>
5. Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. Київ : “Наш формат”, 2018. С. 552.
6. Datareportal. Digital 2023 : global overview report. URL : <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>
7. Castalls M. Information Technology, Globalization and Social Development. *Unations Reseach Institute for Social Development Discussion Paper*. № 114 (September 1999). P. 14-15.

Мельник Н. О.

РЕГІОНАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації стало найбільшим викликом для України з дня відновлення її незалежності. З-поміж інших війна загострила й проблеми досягнення стійкості регіонів та громад.

Перебіг бойових дій продемонстрував міцність та ефективність горизонтальних зв'язків в українському суспільстві. Коли обласні й районні військові адміністрації та обласні ради зосереджені на розв'язанні питань збройної боротьби з агресором, істотна частина тягаря війни лягає на територіальні громади. Окрім акумулювання й доставки волонтерської допомоги ЗСУ і Силам територіальної оборони, приймання й розселення вимушених переселенців, місцеві ради зосереджуються на підтримці бізнесу й забезпечують функціонування місцевої економіки й життєдіяльність населення.

Місьцеве самоврядування в його сучасному вигляді ще ніде у світі не стикалося з викликами, які постали перед територіальними громадами України внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії. Так склалося, що українські регіональні суб'єкти не тільки проходять власний краш-тест в абсолютно жорстких і небезпечних умовах, але й упроваджують на практиці принципи й стандарти основних міжнародних документів у сфері місцевого самоврядування – особливо важливі під час війни, які:

- доводять справедливість ідеї субсидіарності, закріпленої в Європейській хартії місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.);

- підтверджують доцільність розширення поняття місцевого самоврядування в редакції Всесвітньої декларації місцевого самоврядування (Ріо-де-Жанейро, 26 вересня 1985 р.), а саме як “право й обов’язок місцевих органів влади регулювати і вести державні справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення”;

- “сміливо й рішуче беруть на себе відповідальність за створення, прямо чи опосередковано, економічного зростання” на місцях відповідно до Європейської хартії міст 1992 р. [2, с. 5].

Успішність реформи територіальної організації влади в Україні визнають міжнародні партнери. Саме тому основні завдання Уряду на 2022–2025 рр. було спрямовано на забезпечення стійкого розвитку регіонів і територіальних громад. Водночас ці плани зазнали вимушеної корекції через російський напад. Рішення центральної влади, спричинені потребою оперативно реагувати на умови воєнного часу, призупинили процеси децентралізації у певних напрямках.

Через широкомасштабне вторгнення РФ в Україну перед регіональними суб’єктами політики постали суворі виклики відсічі окупантам, матеріально-технічного забезпечення територіальної оборони та національного спротиву, організації евакуації та приймання внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Змінилось управління регіонального й місцевого рівнів, в усіх областях і в багатьох громадах створено військові адміністрації – це уможливило адаптування регіонів та громад до воєнних умов.

Суттєвих змін зазнало також ставлення до регіональної ідентифікації. Реформа децентралізації влади сприяла розвитку регіональних ідентичностей, однак саме війна вплинула на зміцнення національної ідентичності, яка стала запорукою збереження української нації. Українська дослідниця Л. Коробка зазначає: “Таким чином можемо говорити про те, що найбільш рельєфно ідентичність проявляється в найбільш кризовій ситуації – війні, яка виступає в якості найбільш виразного і дієвого подразника кристалізації національної свідомості та ідентичності” [3, с. 129].

На тлі безпрецедентних загроз світовій демократії, які створила Росія своїм нападом регіональні суб’єкти в Україні доводять – розширення компетенції місцевого самоврядування через делегування його органам частини державних повноважень є виправданим і розумним кроком. Система управління воєнного часу забезпечила стійкість на регіональному і місцевому рівнях. На вільних землях ці суб’єкти стали базовою ланкою забезпечення стійкості тилу й соціальної стабільності. Стійкість територіальних громад, що опинились у тимчасовій окупації після 24 лютого, дала змогу прискорити процес стабілізування після деокупації.

Війна завдала значних збитків нашій державі та стала випробуванням для місцевого самоврядування України, але й започаткувала також цілу низку важливих позитивних змін стратегічного характеру. На думку О. Ляшенка, зараз в Україні з'являється нове покоління політиків і “їхньою історичною місією має стати трансляція ідей державності у сенсі формування власним прикладом авторитету і довіри до Держави на протипагу тотальній недовірі попередніх років; національно-громадянських цінностей на протипагу регіональним і локальним” [1, с. 22]. Зміни також стосуються істотного підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади та регіональними політичними суб'єктами, зокрема представниками громадських і волонтерських організацій. Громади своєю спільною роботою не тільки зміцнюють власний потенціал, але й відіграють важливу роль у зміцненні економічного потенціалу країни. В умовах війни місцева влада працює, надає послуги та допомагає армії. Робота йде не лише в тилу, а й на тимчасово окупованих територіях і навіть там, де точаться бої.

Література:

1. Ляшенко О. О. Соціологічні маркери нового політичного покоління в Україні. Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій : матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.) / за наук. ред. Ю. Ж. Шайгородського, С. Л. Чуніхіної ; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком, 2022. 36 с.
2. Потапенко В. Г., Баранник В. О. та Бахур Н. В. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с.
3. Korobka, L. Transformation of community identities under the influence of war. The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society : international scientific conference, conf. proceedings, July 30-31, 2022. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2022. 364 p.

ПАНЕЛЬ IV

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Бучма І. О.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ У ДИКУРСІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Соціальні мережі, спочатку, були створені з метою спілкування та поширення інформації. Сам термін “соціальна мережа”, передуючи ері Інтернету, був введений в 1954 році британським соціологом Джеймсом Барнсом. Це поняття стосувалося соціальних відносин між двома і більше особами, що виходили за межі тогочасних загальноприйнятих соціологічних концепцій, які стосувалися, наприклад, обмежених груп (племена, сім’ї тощо) соціальних категорій (стать, етнічна приналежність тощо) та ін. Нині соціальна мережа є онлайн-сервісом, що функціонує як платформа, яка допомагає людям налагоджувати зв’язки та об’єднуватися за певними інтересами. Користувачі на таких платформах мають широкий вибір способів спілкування один з одним, включаючи відео, чати, зображення, музику, блоги тощо. Сучасна глобальна соціальна мережа відноситься до соціальної мережі, що об’єднує колосальну кількість людей або груп, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик, уподобань чи географічного розташування [Див.: 2].

Соціальні мережі являють собою веб-сайти та програми, які допомагають користувачам та організаціям обмінюватися інформацією та формувати відносини. Люди можуть спілкуватися між собою, сім’ями, з друзями та тими, хто має однакові інтереси. Сьогодні, соціальні мережі є одним з найважливіших застосувань Інтернету. Популярні сайти соціальних мереж, такі як Facebook, Twitter, YouTube, Instagram і TikTok, дозволяють людям підтримувати соціальні зв’язки, бути в курсі подій і отримувати

доступ до великої кількості інформації та ділитися нею. Соціальні мережі передбачають наявність зв'язків як у реальному, так і в віртуальному (цифровому) світі. Нині цей термін в основному використовується для позначення соціальних комунікацій в Інтернеті. Інтернет дозволив людям знайомитися і спілкуватися з тими, кого вони, можливо, ніколи б не зустріли в умовах іншої (не віртуальної) реальності [Див.: 7].

За останні десятиліття людство увійшло у новий соціальний вимір, що характеризується тенденціями глобалізації, модернізації й інформатизації. В цих умовах все більшого прояву набувають інформаційні змагання, конфлікти і війни в яких національні держави дедалі активніше ведуть іноземні пропагандистські кампанії на соціальних медіа-платформах, таких як Facebook і Twitter, фактично перетворюючи ці платформи на технології впливу. Підтвердженням цього є дослідження Оксфордського університету, згідно з яким близько 70 країн світу займаються маніпулюванням соціальними медіа для обслуговування внутрішньої і зовнішньої політики. Зокрема, це дослідження задокументувало закордонні інформаційні пропагандистські кампанії, які проводили Росія, Китай, Індія, Іран, Пакистан, Саудівська Аравія та Венесуела [6, с. 2].

Відтак, соціальні мережі все частіше використовуються як інструмент іноземної пропаганди. Вони є дешевими і простими у використанні, що допомагає визначати та охопити конкретні закордонні аудиторії, зокрема певних осіб, демографічні групи виборців та етнічні спільноти. Такі онлайн-пропагандистські кампанії проводяться кількома способами з використанням облікових записів “ботів” і “тролів”. Боти – це автоматизовані облікові записи в соціальних мережах, часто в Twitter використовують код для повторення людської діяльності або для просування певного повідомлення. Щоб увімкнути більше складні взаємодії з іншими користувачами, кампанії ботів використовують реальних людей або тролів задля відстеження та контролю підроблених акаунтів в соціальних мережах. У кампаніях використовуються такі типи облікових записів багатьма способами. Вони можуть поширювати потрібний пропагандистський контент, атакувати позиції противника, відволікати розмови чи критику від певної проблеми, сприяти розколу та поляризації, пригнічувати участь суб'єкта шляхом нападів або переслідувань [Див.: 5].

Аналізуючи основні інструменти маніпулятивних технологій, які використовуються в соціальних мережах, підтримуємо слушну думку Г. Почепцова, який підкреслив, що останні війни здебільшого ведуться за допомогою інтелектуального обладнання, а соціальні мережі є безпосереднім середовищем для його використання. Також цікавою є його позиція щодо

створення нового способу впливу на громадську думку – мікротаргетування [4].

Соціальні мережі уможливають пошук людей за віком, розвагами, місцем проживання, визначають в яких спільнотах вони знаходяться, привертають їх інтерес і завойовують прихильність [1, с. 55]. За допомогою сучасних алгоритмів і штучного інтелекту соціальні мережі можуть відстежувати поведінку своїх користувачів і створювати профілі їхніх уподобань та інтересів. Військові та політичні організації можуть потім використовувати ці дані для створення цільової реклами, яка резонує з певними групами людей, що уможливорює вплив на думки та рішення цих груп.

В Україні соціальні мережі набули популярності у 2000-х роках. Перша українська соціальна мережа i.ua була запущена в 2002 році. Вона дозволяла створювати профілі, надсилати повідомлення та приєднуватися до груп. Іншими популярними в Україні соціальними мережами були vk.com та ok.ru (російського виробництва), які були запущені в 2006 році. Вони були схожі на Facebook і дозволяли користувачам створювати профілі, ділитися фотографіями та спілкуватися з друзями [3, с. 45]. Саме за допомогою цих соціальних мереж українці потрапили до російського інформаційного простору.

Відтак, протягом багатьох років російська пропаганда функціонувала в соціальних мережах просуваючи міф про “братні народи”, спільне минуле та дискусії про майбутнє. Саме це пізніше спонукало користувачів дивитись російських блогерів на YouTube та слідкувати за ними в Instagram і Tik-Tok.

Нині ж, в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, ці соціальні мережі та російські блогери висвітлюють російську агресію як “спеціальну військову операцію” в якій, начебто, немає нічого поганого. Постійні інформаційні вкиди та дезінформація пересилаються з одного каналу на інший. Фейкові новини – це основа, на якій тримається російська пропаганда в соціальних мережах. Їх поширюють з метою дезінформації та маніпулюванням громадською думкою. Вони працюють як на “своє”, російське населення – “СВО йде за планом”, “українського контрнаступу не буде”, “візьмемо Київ за 3 дні” тощо, так і на українське – “ми не стріляємо по цивільних об’єктах”, “Залужний отримав поранення та знаходиться в критичному стані” і ще дуже багато різних вкидів. Росіяни намагаються нав’язати страх та паніку на українське населення і за допомогою соціальних мереж їм інколи це вдається.

Отже, соціальні мережі займають важливе місце в сучасному світі та є не лише засобом комунікації, але і потужним інструментом інформаційної війни, зокрема, й у дискурсі російської агресії. Фактично соціальні мережі

стали ще одним з потужних видів зброї у війні росії проти України. Вже очевидним є те, що соціальні мережі – це майданчик для поширення різноманітної дезінформації, яка може викликати різноманітні наслідки (аж до вкрай негативних) в українському соціумі. Адже значна кількість людей отримують новини через соціальні мережі. А тут є небезпека недостатньої перевірки джерел та інформації, яка надходить до них. Соціальні мережі дозволяють швидко та масово поширювати ідеї, вірування та інформацію серед широкої аудиторії. Це використовується ворогом для маніпулювання індивідуальною та масовою свідомістю. Застосування соціальних мереж з боку росії для здійснення шкідливих маніпулятивних інформаційних впливів, порушення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, створення загроз інформаційній інфраструктурі та національній безпеці формує нові виклики українській державі. На цьому тлі актуальність медіаграмотності і вміння аналізувати інформацію набуває ще більшого значення.

Однак зауважимо, що все-таки більшість сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних мереж є й ефективним інструментом розвитку суспільства та налагодження партнерських відносин між народами і державами. На нашу думку, оскільки росія застосовує соціальні мережі як маніпулятивну і дезінформаційну зброю у розв'язаній нею війні проти України, то й українці мають також активно використовувати соціальні мережі у якості зброї з метою реінформації (відновлення природної достовірності фактів і їх значення) та запобігання ворожим маніпулятивним діям щодо індивідуальної і масової свідомості. Це буде одним з вагомих чинників прискорення перемоги України у цій війні.

Література:

1. Деркаченко Я. А. Соціальні мережі, як середовище для технологій маніпулятивного впливу. *Сучасний захист інформації*. 2016. № 1. С. 55.
2. Соціальні мережі : поняття, історія виникнення. URL : <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya/bibliotechna/fahova-osvita/socialni-merezhi-piv#q1>
3. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі : навчальний посібник. Київ : ВІКНУ, 2016.
4. Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. URL : <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/5380/2012-12-16-informatsiyna-viyna-yak-intelektualna-viyna/>
5. Helmus T. C. Social media and influence operations technologies. STRATEGIC ASSESSMENT 2020 into a new era of great power competition. 2020.
6. Samantha Bradshaw and Philip N. Howard, The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organized Social Media Manipulation, Working Paper No. 2019.3 (Oxford, UK: Project on Computational Propaganda, 2019).
7. Wright G., Yasar K. What is social networking and how does it work? – TechTarget Definition. WhatIs.com. URL : <https://www.techtarget.com/whatis/definition/social-networking>

ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Вже більше року в Україні триває війна, що була розпочата з боку агресора росії, ці події актуалізують проблему захисту прав осіб підліткового віку, що опинились в складних життєвих обставинах. Однією із самих незахищених верств населення є діти, які потребують особливої уваги в силу вікових обмежень та психологічної незрілості. Коли дитина потрапляє в складні життєві обставини, вона, як наслідок стикається із складною життєвою ситуацією де потрібно приймати важливі рішення та брати на себе відповідальність. Захист прав дітей здійснює держава на рівні своїх створених державних установ, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

У статті 1 Законі України “Про охорону дитинства ” зазначається, що дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – це дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров’я та розвиток, в тому числі у зв’язку з настанням воєнних дій чи збройних конфліктів. Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [1].

Згідно з сімейним Кодексом України, а саме статтею 6 дитиною вважається особа до досягнення нею повноліття, а також у п. 2. кодексу зазначено, що малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [2]. Отже, особа підліткового віку це малолітня дитина, яка ще не досягла 18 років.

20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція “Про права дитини”, яка вважається світовою конституцією для дітей. Конвенція визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов’язковість створення для цього необхідних умов [3].

Згідно з факультативним протоколом до Конвенції “Про права дитини” щодо участі дітей у збройних конфліктах наголошено на тому, що права дітей потребують особливого захисту і забезпечення постійного покращення становища дітей без жодного розрізнення, а також їхнього розвитку та освіти в умовах миру та безпеки. Держави-учасниці Конвенції

“Про права дитини” [3] домовились про підтримку та впровадження заходів щодо фізичної та психосоціальної реабілітації і соціальної реінтеграції дітей, які є жертвами збройних конфліктів [4]. Визначається, що піклування про дитину на державному рівні це загальнонаціональний пріоритет. Метою цього Закону є забезпечення прав дитини на життя, здоров'я, освіту, соціальний, правовий та інший захист.

Проблема психологічного здоров'я найбільш гостро постає у період формування особистості, зокрема у підлітковому віці, оскільки цей період особистісного розвитку вагомо впливає на формування фундаментальних психологічних структур, суб'єктність у діяльнісних, індивідуальних і соціальних, стихійних і свідомих вимірах індивіда [5].

На підставі статті 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя [6] і виходячи з засад Конституції України як основного Закону України можна зробити висновок, що кожна людина має вчасно отримувати від держави психологічну допомогу опинившись в складних життєвих обставинах.

В статті 1 Закону України “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні” визначено, що психологічна реабілітація це система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості. Надано визначення психологічній підтримці, що це система соціально-психологічних, психолого-педагогічних способів і методів допомоги особі з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, сприяння соціально-професійному самовизначенню, підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці та спрямуванню зусиль особи на реалізацію власної професійної кар'єри. А також, зазначено, що психологічна адаптація це система заходів, спрямованих на формування в особи здатності пристосовуватися до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв за рахунок присвоєння їй норм і цінностей даного суспільства [7]. В вищезазначеному законі надані визначення психологічної реабілітації, психологічної підтримки та психологічної адаптації для осіб з інвалідністю. Але ж на нашу думку такі визначення психологічної допомоги є актуальними для дітей, що потрапили в складні життєві обставини і як наслідок опинились в складній життєвій ситуації не маючи при цьому інвалідності, але перебуваючи в країні під час війни.

Підсумовуючи вищевикладене, ми вважаємо, одним із головних принципів стандартів життя Європейського Союзу є верховенство Права, а також захист прав та свобод громадян кожної країни, що закріплено у міжнародних договорах, в переліку яких є і Україна. До світових та європейських стандартів захисту прав та свобод дітей належить Україна у

відповідності з міжнародним законодавством. Під час війни, дії органів виконавчої влади здебільшого зосереджені на загальних питаннях, на розроблення і втілення державної політики, спрямованої на забезпечення виконання законів, а також керуванням сферами суспільного життя. На нашу думку в період воєнного стану з боку держави не існує чітко узгодженого механізму психологічної допомоги дітям, які опинились в складних життєвих обставинах і як наслідок вони перебувають в складній життєвій ситуації, яка на рівні психологічного та емоційного стану має тенденцію загострюватись. Звісно, міжнародні організації як ООН, ЮНІСЕФ та приватні міжнародні фонди допомагають короткостроковими програмами підтримки сімей здебільшого грошовою допомогою, покращенням житлових умов і лікуванням. На нашу думку, на державному рівні мають бути розроблені дієві програми психологічної підтримки дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, що супроводжуються злагодженим механізмом правової взаємодії на законодавчому рівні в умовах воєнного стану. Усі дії що пов'язані з дитиною, яка перебуває у складних життєвих обставинах, мають бути спрямовані на захист прав та інтересів дитини, виявлення та припинення причин таких обставин, особливо під час війни. Необхідно створити і забезпечити безпечні умови перебування дитини, надання медичної та психологічної допомоги, забезпечення належного утримання дитини, надання комплексу необхідних послуг.

Література:

1. Закон України “Про охорону дитинства. Документ №2402-III, під редакцією від 31.03.2023 р. [Електронний ресурс]. URL : ”<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
2. Стаття 6 Сімейного кодексу України. Документ №2947-III під редакцією від 19.02.2022 р. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Конвенція “Про права дитини” № 789-XII від 20.11.2014 р. [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Преамбула. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах № 1845-IV від 23.06.2004 р. [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text
5. Стець В. І., Волошин О. О. Психологічне здоров'я підлітків та особливості його оцінки. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології No3 (5). Дрогобич, 2010 р. с. 133. [Електронний ресурс]. URL : <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/26-6.pdf#page=132>
6. Конституція України № 27-IX із змінами від 03.09.2019 р. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Закон України “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні” №2961-IV під редакція від 01.05.2023 р. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

СУЧАСНЕ ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: ВИТОКИ І ТРАДИЦІЇ

Почнемо з визначення понять. Відповідно до Загальної декларації волонтерів, яку прийнято на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 р., волонтерство є добровільною, активною, спільною або особистою участю громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку.

По-суті, цю європейську ліберальну модель взаємин держави, суспільства і громадянина – волонтера як приватної особи імплементує Закон України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., який визначає, що волонтерська діяльність це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [1] Цю лінію визнання українського волонтера приватною особою продовжує й інше дотичне законодавство України, визначаючи його статус як надавача соціальних послуг, (правда, лише за умови залучення волонтера до цієї діяльності), що підтверджується положеннями абзацу 4 статті 1, статті 3, абзацу 10 статті 18 Закону України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. та абзацу 2 статті 7, абзацу 4 статті 17 Закону України “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 р.

Очевидно, що для сучасної європейської ліберально-демократичної держави таке розділення приватної і державної форми надання соціальних послуг є нормою. Адже сфери державного і громадського життя тут чітко розділені і гармонізовані. Держава належно виконує свою функцію забезпечення прав і свобод громадян. Можливі дії громадян щодо розширення своїх соціальних прав мають протестний, а не волонтерський характер.

Але сучасна українська практика здійснення волонтерської діяльності, починаючи з боротьби за незалежність України у 1990 року, постійно демонструє іншу логіку реалізації волонтерства, а саме, як всяку добровільну діяльність фізичних осіб/людей, громадян/ із соціально корисною з погляду загальнолюдської моралі, але неодмінно поєднуючи це з метою розбудови і захисту української держави та своїх прав і свобод.

Тому волонтерство в Україні мало і має переважно не приватний, а громадсько-публічний характер, що з необхідністю проявлятиметься у змісті, функціях, напрямках і сферах волонтерської діяльності і її правовому закріпленні. Так, Закон України “Про волонтерську діяльність” від

19.04.2011 р. вже двічі у 2015 і 2022 роках істотно доповнювався, імплементуючи правові інститути, властиві саме публічній сфері правового регулювання [2].

Як аргумент в підтвердження громадсько-публічного характеру сучасного українського волонтерства, тут слід назвати феномен масового волонтерства у 2014 р., і його повсюдне відтворення з початком відкритого російського нападу на Україну, а також поява, починаючи 24 лютого 2022 р., нової форми добровольчого руху в Україні – майже 100 тисяч добровольців вступили до лав Сил територіальної оборони ЗСУ. Але особливо важливим є те, що згідно із опитуванням Фонду “Демократичні ініціативи” у травні 2022 р. також зафіксовано, що більше половини мешканців Заходу і Центру країни (56,9%) були залучені до волонтерської роботи, допомагаючи фізично та фінансово. Причому п’ята частина населення одночасно допомагала як фінансово, так і фізично [4, 269].

Тому сучасне волонтерство стало однією з важливих громадсько-політичних основ формування нової колективної ідентичності українців як політичної нації, що об’єднує їх не тільки на основі етнічних, мовних, регіональних чи класових й ін. факторів, на підставі гідності вільних і відповідальних за долю держави людей.

На наш погляд, об’єктивна необхідність руху в цьому напрямку в правовому регулюванні волонтерства в Україні очевидна вже сьогодні і вона буде продовжуватися. Запорукою цьому перш за все є багата історична традиція волонтерства в історії України.

Україна, як кожна нація, має власне світобачення, своє розуміння правди і неправди, добра і зла та всіх інших морально-етичних вартостей. І це морально-етичне ментальне ядро в тих чи інших формах волонтерського і добровольчого руху завжди в історії України реалізовувалося, починаючи з Старокиївської держави, з Галицько-Волинської держави, і українських земель у складі Великого князівства Литовського, Гетьманщини і визвольних змагань ХХ ст.. Продовжується воно також і в наші дні.

Тут перш за все слід назвати українське козацтво – народне військо, яке формувалося виключно на добровольчій основі, де структура, форма і стиль управління військом характеризувалися вірністю традиціям українського народу, а саме, – самозабезпечення через організацію господарського життя, утвердження нового типу лицарських, тобто козацьких відносин між членами спільноти, встановлення особливого демократичного характеру формування та функцій органів управління. Козаки були в правовому, соціальному, політичному й моральному відношенні рівними братами-товаришами, що відображало морально-етичну спрямованість української ментальності за тезою – щоб не було в Україні ні царя, ні пана, ні хама [3, 24-25].

Ще одним морально-етичним джерелом сучасного українського волонтерства є такий його внесок у набуток Європейської цивілізації, як православні братства. Це була волонтерська самоорганізація священиків, вчителів і частини української шляхти та міщан з метою поширення освіти, духовної культури, мистецтв та зміцнення позицій православного духовенства. У жодній країні Європи, крім України, таких добровільних культурно-духовних організацій не існувало. Масове формування православних братств у 16 ст. стало громадсько-політичною основою збереження, захисту і розвитку національно-релігійних, культурно-освітніх, навіть політико-правових інтересів православних українців проти окатоличення.

Прикладом продовження цих традиційних форм українського, волонтерського і добровольчого руху є поява його нових форм і головне, – нового змісту в ході боротьби за незалежну Українську державу, починаючи з 1988р. і утвердження її національного і демократичного характеру в ході Помаранчевої революції і революції Гідності. І принциповою новелою тут є те, що в ході цієї боротьби, а нині – мужнього спротиву Російській Федерації у її геноцидній війні проти України сформувався і самолегітимувався, в тому числі і завдяки масовому волонтерству, новий тип української людини і національної спільноти.

Завдання науковців сьогодні полягає в необхідності осмислення, збереження і політико-правового закріплення сформованих також і через волонтерство нових особистих якостей і морально-етичних стандартів української людини і суспільства. Очевидно, що це вимагатиме імплементації в юридичну доктрину і практику волонтерства нових правових принципів, норм й інститутів. Виконання цієї внутрішньої роботи зробить зовнішню європейську та світову легітимацію нової сутності Української держави лише питанням часу.

Л і т е р а т у р а

1. Закон України Про волонтерську діяльність. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011, № 42, ст.435
2. Закон України Про внесення змін до Закону України “Про волонтерську діяльність” щодо підтримки волонтерської діяльності
3. Закон Божий (Книга буття українського народу) = Закон Божий (Книга бытия украинского народа) / М. І. Костомаров. Київ : Либідь, 1991. 38, [1] с.
4. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

**ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ
ЗА ГЕНОЦИДНУ ВІЙНУ ПРОТИ УКРАЇНИ І ПОРУШЕННЯ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ**

Наразі, з 24 лютого 2022 року, Україна перебуває в стані повномасштабної війни з російською федерацією. Гібридна війна розпочалась ще раніше, з 2014 року. Конфлікт такого масштабу виявив величезні геополітичні ризики, перед якими опинився світ: силове перекроювання міжнародно визнаних кордонів, протистояння демократичних та авторитарних режимів, слабкість міжнародних інститутів, таких як ООН, Червоний хрест, МАГАТЕ. Наприклад, в ООН в квітні головувала росія, і намагалася просувати свої інтереси. До того ж, росія при кожній нагоді користується в ООН правом вето, що значно ускладнює прийняття резолюцій з приводу її збройної агресії проти України. Червоний хрест і МАГАТЕ обмежуються роллю спостерігачів (наприклад, ситуація із Запорізькою АЕС, або знищення українських військовополонених в Оленівці). Російська федерація неодноразово порушувала закони і звичаї війни, зухвало і серйозно зруйнувавши міжнародний правопорядок, і має понести за це покарання.

Для України є дуже важливим організувати належний процес притягнення російської федерації до відповідальності за свої дії на території України згідно норм міжнародного гуманітарного права, подібно до того, як був організований Нюрберзький процес для нацистської Германії. Такий процес має бути міжнародним, для того, щоб інші авторитарні агресивні режими зрозуміли неминучість покарання за свою агресію і злочини проти людства. Зазначене потребує консолідованої підтримки багатьох держав, зусиль не лише юристів-практиків в галузі міжнародного права, а і наукової спільноти в аспекті здійснення в подальшому наукових досліджень із зазначеної проблематики.

В той же час, так як Україна не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) (англ. Rome Statute of the International Criminal Court, далі – Римський статут), відповідні фахівці шукають можливі варіанти вирішення такої ситуації, про що свідчать численні дискусії [1,2]

Дискусії ведуться, на думку Смирнова М. І., [2], навколо таких концептуальних питань:

– які переваги і недоліки, а також які правові наслідки матиме для України ратифікація Римського статуту;

– як ратифікація Римського статуту може вплинути на можливості притягнення до відповідальності країни-агресора за допомогою такої міжнародної судової інституції, як МКС;

– як Україна та МКС повинні розслідувати злочини, скоєні під час повномасштабного військового вторгнення країни-агресора; який порядок взаємодії МКС з національними судовими органами у питаннях судового розгляду та виконання рішень МКС [1].

Є багато інших питань, які теж потребують дослідження але всі вони є похідними від вирішення концептуальних питань.

МКС був створений та діє на основі багатостороннього міжнародного договору – Римського статуту. Ратифікуючи Римський статут, держава бере на себе зобов'язання та визнає юрисдикцію МКС щодо злочинів, що входять у його предметну юрисдикцію. Відповідно до Римського статуту МКС має юрисдикцію стосовно злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії (ст. 5-8 Римського статуту) [3].

Смирнов зазначає, що в основі діяльності МКС лежить принцип компліментарності (доповнюваності), як особливий порядок взаємовідносин національної та міжнародної юрисдикцій, та принцип індивідуальної кримінальної відповідальності. Цей принцип означає, що МКС має право притягнути до відповідальності лише посадових осіб країни-агресора, які віддавали злочинні накази. При цьому службове становище та відповідні імунітети суб'єкта не обмежують персональну юрисдикцію МКС. На думку Смирнова, саме тому, що юрисдикція МКС заснована на принципі компліментарності, виникли питання щодо сумісності положень Римського статуту з нормами Конституції України. Отже, однією із причин нератифікації Римського статуту Україною є комплементарний характер юрисдикції МКС.

Але сьогодні слід врахувати, що в червні 2016 року стаття 124 Конституції України була викладена в новій редакції, яка передбачає, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом. [7] Хоча російська федерація не є учасницею Римського статуту, оскільки відкликала свій підпис у 2016 р. після того як МКС постановив, що діяльність росії в Криму є “тривалою окупацією”. Міжнародний кримінальний суд має суб'єктну і територіальну юрисдикцію, тобто поширює свою дію на злочини, вчинені на території або громадян держави учасниці, а також на злочини, вчинені на території або громадянами держави, яка подала *ad hoc* декларацію про визнання юрисдикції МКС відповідно до ст. 12 (3), що відповідає ситуації в Україні [8].

Отже, попри спробу уникнення від механізму притягнення до відповідальності росії, дії її громадян все ж підпадають під юрисдикцію МКС.

Слід зазначити, що у березні 2022 року Міністр закордонних справ України, Дмитро Кулеба, разом із провідними національними та міжнародними експертами з міжнародного права, погодив підписання декларації про створення спеціального кримінального трибуналу для притягнення до відповідальності осіб, винних у злочині агресії проти України [1].

На сьогодні відомо, що вже 42 держави звернулися до Міжнародного кримінального суду з приводу злочинів російських військ і на території України, а 13 держав почали розслідування злочинів росії проти України [4].

ПАРЄ ухвалила дві резолюції: “Наслідки агресії РФ: роль і реакція Ради Європи” та про притягнення до відповідальності винних у міжнародних злочинах, скоєних під час агресії РФ [1].

17 березня 2023 року судді Міжнародного кримінального суду (МКС) видали ордери на арешт президента росії володимира путіна та російської дитячої омбудсменки марії львової-бєлової. Їх підозрюють у воєнних злочинах у вигляді незаконних депортації та переміщення населення, зокрема дітей, з тимчасово окупованої території України, щонайменше з 24 лютого 2022 року [5]. За словами Жосєпа Боррєля, високого представника ЄС, “Рішення МКС видати ордер на арешт володимира путіна за воєнний злочин у незаконній депортації та переміщення дітей з України до росії є початком процесу його притягнення до відповідальності” [5].

На мою думку, показовим є нещодавнє голосування щодо резолюції про співпрацю ООН та Ради Європи, яке відбулось 26 квітня 2023 року, про що сповістив С. Кисилиця [6]. Цю резолюцію підтримали 122 країни. Я вважаю, що дуже важливою є підтримка цього документу Китаєм (раніше він голосував проти подібних резолюцій, в кращому випадку утримувався). Документ схвалили також Казахстан, Бразилія, Вірменія та Індія. Проти висловилися КНДР, Сирія, Нікарагуа, Білорусь та росія. Утрималися від голосування 18 країн. У резолюції є пункт, в якому йдеться про “безпрецедентні виклики, які сьогодні стоять перед Європою після агресії російської федерації проти України, а до цього проти Грузії”. Також є заклик “відшкодувати збитки, завдані жертвам, та притягнути до відповідальності всіх тих, хто винний у порушенні норм міжнародного права”.

А 28 квітня комітет ООН із ліквідації расової дискримінації висунув заяву щодо серйозних порушень прав людини в Україні з боку російських збройних сил і приватних військових компаній, зокрема, “вагнерівцями”. Мова йде чисельні позасудові страти, тортури, насильницькі зникнення і т.д.

Прес-служба Офісу генерального прокурора України повідомила про те, що станом на квітень правоохоронцями зареєстровано близько 80 тисяч випадків потенційних воєнних злочинів, скоєних російськими військовими від початку повномасштабного вторгнення.

Отже, у висновку можна сказати, що незважаючи на складнощі, робота над процесом по притягненню рф до відповідальності розпочата. Крім того, багато країн працюють над створенням міжнародного трибуналу над російськими злочинцями. Я вважаю, що порушники норм міжнародного права все ж будуть притягнуті до відповіді.

Література:

1. Руснак Ю. І., Приполова Л. І., Риндич Д. С. Спеціальний механізм для України по притягненню до відповідальності російської федерації за наслідки збройної агресії, *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 80-83 [Електронний ресурс]. URL : http://lsej.org.ua/8_2022/16.pdf
2. Смирнов М. І. Концептуальні питання ратифікації римського статуту міжнародного кримінального суду та співробітництва України з міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 542-546. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/125.pdf
3. Електронний ресурс. URL : https://web.archive.org/web/20110118070450/http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en
4. Малюська Д. Через війну в Україні 42 країни звернулися до Гааги: міжнародне розслідування почалось [Електронний ресурс]. URL : <https://armyinform.com.ua/2022/04/11/cherez-vijnu-v-ukrayini-42-krayiny-zvernuly-sya-do-gaagy-mizhnarodne-rozsliduvannya-pochalos/>.
5. URL : <https://www.dw.com/uk/zahid-vitae-risenna-mks-pro-order-na-arest-putina/a-65030356>
6. URL : <https://twitter.com/SergiyKyslytsya/status/1651336381577191424>
7. Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 02.06.2016р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
8. Нуріджанян Г. С. Міжнародний кримінальний суд : юрисдикція, типи міжнародних злочинів та механізми відповідальності за злочини, які вчиняються в Україні. URL : Ukrainian Bar Association. webinar 15/06/2022 <https://www.youtube.com/watch?v=m-sTx6m8nZA>

Стан М. Р.

АНАЛІЗ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУПНІСТЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Конституція України передбачає, що: “Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” [2]. 16.12.2009 Україна ратифікувала міжнародну Конвенцію про права осіб з інвалідністю (Конвенція), за якою наша держава зобов’язується “забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод

всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності” [1]. Статтею 9 Конвенції закріплено право на доступність для осіб з інвалідністю.

Для забезпечення права на доступність держава вживати відповідних заходів для усунення бар’єрів та перешкод, пов’язаних із компонентами цього права.

Оскільки право на доступність є складним поняттям і охоплює широкий спектр питань, пункт 2 статті 9 Конвенції містить перелік основних заходів, які повинна вжити держава для забезпечення відповідного права, а саме:

“(а) розробляти, оприлюднювати та контролювати імплементацію мінімальних стандартів та керівних принципів щодо доступності об’єктів та послуг, відкритих або наданих громадськості” [1].

Ці заходи передбачені для зобов’язання держави регулювати норми, які визначатимуть загальні риси права на доступність, його мінімальні стандарти. У цьому випадку такі стандарти повинні бути гармонізовані зі стандартами інших держав-учасниць згідно зі статтею 18 Конвенції ООН про захист прав осіб з інвалідністю для забезпечення свободи пересування (включаючи транскордонні пересування) осіб з інвалідністю [4]. Таким чином, держави зобов’язані здійснювати міжнародне співробітництво у галузі стандартизації стандартів доступності.

“(b) забезпечити, щоб приватні організації, які пропонують продукти та послуги, які є відкритими або надаються громадськості, враховували всі аспекти доступності для осіб з інвалідністю” [1].

Забезпечення права на доступність залежить не лише від органів державної влади, а й від приватних підприємств. Тому держава також зобов’язана забезпечити, щоб стандарти доступності поширювались також і на послуги та продукти, які виготовляються / надаються приватними підприємствами.

Оскільки право на доступність не є сталим, а таким, що постійно розвивається, а також для правильного застосування правил доступності та врахування всіх можливих проблем та нюансів, пов’язаних із доступністю, держави повинні:

“(c) Забезпечити навчання зацікавлених сторін з питань доступності, з якими стикаються особи з інвалідністю” [1].

Мета цих навчальних занять – забезпечити правильне практичне застосування стандартів доступності. Тому вони повинні включати як розробників інфраструктури (дизайнери, дизайнери, архітектори) або послуг, так і їх конкретних підрядників (будівельників, персонал, що надає послуги).

Учасниками таких тренінгів також повинні бути особи з інвалідністю, як безпосередні користувачі права на доступність.

Одним з основних бар'єрів, з якими стикаються люди з вадами зору, є відсутність доступних навігаційних знаків, написів, що дозволяють їм краще орієнтуватися в будівлях, транспорті чи інших громадських місцях. Ось чому ще одним важливим заходом, який має вжити держава, є:

“(d) Забезпечувати в будівлях та інших приміщеннях, відкритих для загалу вивіски шрифтом Брайля, та у зручних для читання та розуміння формах;” [1]. Ці заходи важливі, оскільки за даними ВООЗ, “принаймні 2,2 мільярда людей мають вади зору поблизу або на відстані” [5]. Шрифт Брайля – один із найкращих та найпростіших способів надати інформацію людям з такими вадами.

Отже, ще одним важливим заходом для забезпечення права на доступність є:

“(e) надавати форми живої допомоги та посередників, включаючи гідів, читачів та професійних перекладачів жестової мови, для полегшення доступу до будівель та інших об'єктів, відкритих для громадськості” [1]. У поєднанні з шрифтом Брайля ці заходи можуть значно покращити доступність будівель та послуг, а також допомогти особам із сенсорною інвалідністю орієнтуватися в просторі.

Заходи, передбачені пунктом 2 (f) (g) статті 9 Конвенції, є більш загальними:

“(f) сприяти іншим відповідним формам допомоги та підтримки особам з інвалідністю для забезпечення їх доступу до інформації;

g) сприяти доступу особам з інвалідністю до нових інформаційно-комунікаційних технологій та систем, включаючи Інтернет;” [1]. Ці заходи у поєднанні з заходами, передбаченими в пункті (e), повинні бути спрямовані на якнайповніше надання інформації особам з інвалідністю. Тобто, щоб усунути бар'єри, що заважають їм отримувати достатньо інформації. У своєму загальному коментарі № 2 (2014) до статті 9 Конвенції Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю зазначає, що доступ до інформації має прямий вплив на основні права людини, свободу вираження поглядів, закріплену у статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Зазначається, що “Без доступу до інформації та спілкування, користування свободою думки та вираження поглядів та багатьма іншими основними правами та свободами для осіб з інвалідністю можуть бути серйозно підірвані та обмежені” [4]. Методами такого забезпечення є, зокрема, надання доступу до Інтернету як одного з найбільших і найбільш широко використовуваних джерел інформації.

Доступ до Інтернету (термін веб-доступність також використовується в літературі) не означає надання безкоштовного доступу до Інтернету для всіх осіб з інвалідністю, а усунення бар'єрів, що заважають таким людям користуватися Інтернетом. “Веб-доступність – це розробка веб-сайтів та програмного забезпечення, які гнучкі для задоволення різних потреб користувачів, уподобань та ситуацій” [3]. Зміст та компоненти інтерфейсу веб-сайту повинні бути зручними для читання та використовуватися різними способами, включаючи допоміжні програми, такі як зчитувачі з екрана. Тобто доступність Інтернету означає не саме його існування, а можливість використовувати його ресурси відповідно до індивідуальних особливостей. Наприклад, для людей із вадами зору розробляються такі технічні налаштування веб-сайту, як зміна кольорів, розмір шрифту, зменшення або збільшення міжрядкового інтервалу. Веб-сайти також підтримуються відповідними аудіопрограмами.

Очевидно, що вживання всіх вищезазначених заходів займає багато часу та грошей. З метою мінімізації часу та ресурсів параграф (h) також передбачає такі заходи, як:

“(h) сприяти проектуванню, розробці, виробництву та розповсюдженню доступних інформаційно-комунікаційних технологій та систем на ранній стадії, щоб ці технології та системи стали доступними за мінімальних витрат” [1].

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, ми можемо прийти до висновку, що лише ратифікація Конвенції закріпила на законодавчому рівні право на доступність для осіб з інвалідністю. Для забезпечення цього права держава повинна вжити відповідних заходів, передбачених у тому числі частиною 2 статті 9 Конвенції.

Література:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 6 лип. 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.05.2023).
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 23.05.2023).
3. Abrar A., Dingle K. J. “From madness to method: the americans with disabilities act meets the internet. *Harvard civil rights-civil liberties law review*. 2009. Vol. 44, no. 1. P. 133–172.
4. General comment no. 2 (2014), article 9, accessibility. United Nations Digital Library System. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/812025> (date of access: 23.05.2023).
5. Vision impairment and blindness. World Health Organization (WHO). URL : <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment> (date of access: 23.05.2023).

ФЕЙКОВІ НОВИНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА-ПЛАТФОРМАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНА ТЕОРЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Поширення фейкових новин є одним із методів інформаційної війни [1, р. 448]. На думку Дж. Х. Фетцера, фейкові новини – “це твердження, які є неправдивими, завідомо неправдивими та які стверджуються з наміром ввести в оману або заплутати” [2, р. 231]. У своїй роботі Дж. Х. Фетцер робить наголос на наступних 5 типах дезінформації:

- поширення інформації, яка була навмисно відібрана для спотворення з метою введення в оману;
- формування упередженого враження про конкретну подію, ігнорування її очевидних рис, щоб ввести інших в оману щодо фактичну суть події;
- надання образливої інформації шляхом нападу на автора чи редактора публікації, використовуючи аргументи, які є недоречними або вводять в оману та не мають нічого спільного з думкою автора чи редактора;
- ігнорування та відхилення важливих доказів, висновків, або гіпотези, які стосуються певної події;
- спотворення інформації через некомпетентність її джерела, оскільки без знання фактів робляться неправильні висновки.

Зі свого боку, Р. Чесні та Д. К. Сітрон пропонують більш вузький підхід до терміну фейкові новини. Автори винайшли термін “глибокий фейк”, щоб означати редагування аудіо- та відеоконтенту з метою створення надзвичайно реалістичних і, здавалося б, незаперечних кадрів реальних людей, які “роблять або говорять те, чого вони ніколи не говорили і не робили” [3]. Однак інші автори критикують такий підхід до фейкових новин, вважаючи, що останні не слід розглядати обмежено: як наклеп чи спотворення фактів. Зокрема, Н. Рохлін [4, р. 386] вважає, що фейкові новини намагаються змінити особисті переконання суб’єктів медіа-простору, що дозволяє автору дійти висновку про те, що “фейкові новини – це правда епохи пост-правди”. На думку Н. Рохліна, в епоху пост-правди правдивість того або іншого нарративу більше не має значення. Важливо лише те, чи відповідає зміст тому, що суб’єкт хоче почути [4, р. 386]. Через суб’єктивність сприйняття проблема не може бути розв’язана простим “позначенням одних новин як “фейкових”, а інших як “справжніх”” [4, р. 388]. У цьому контексті світ пост-правди – це світ, у якому сприйняття важливіше за правду, і будь-які маніпуляції та фейковий контент можуть

легко поширюватися серед широкої громадськості. Наведені вище концепції, таким чином, виходять зі спільного засновку, що фейкові новини – це новини, засновані на недостовірних фактах, тоді як мотивація є другорядним питанням в обговоренні цього поняття, причому під мотивацією тут розуміється наявність або відсутність свідомого наміру зробити помилку в новинному матеріалі.

З точки зору засобів масової інформації можна виділити три основні типи фейкових новин: перший – це повна дезінформація, причому фейкові новини є неправдивими, а факти сфабриковані з умислом, другий тип фейкових новин – коли “правда” під питанням, тобто читач введений в оману фактами, поданими вибірково або без відповідного контексту. Третій тип фейкових новин у ЗМІ – це маніпуляція цитатами, тобто цитата вміло використана в іншому контексті або початкова точка заяви змінена шляхом відсікання частин повного твердження для доведення відповідного аргументу. З огляду літератури про фейкові новини та їхню популярність, яка зростає з 2014 року, стає зрозуміло, що соціальні медіа є основним фактором надзвичайного зростання фейкових новин за останні роки, як у цифровій сфері, так і впливаючи на повсякденне життя людей. Як підкреслюють у своїй недавній статті Е. Е. Ігбеуїке та Л. Чімуанья, соціальні медіа використовуються в масових масштабах (щомісячна кількість активних користувачів перевищує 1 мільярд), але, що більш важливо, вони виступають джерелом інформації для значної кількості користувачів, причому 43% соціальних мереж користувачі медіа повідомляють, що отримують новини з Facebook [5]. Крім того, як зазначають автори, соціальні медіа забезпечили фейкові новини практичними інструментами для дезінформації та маніпулювання, такими як “інтерактивні інструменти, які дозволяють недорогі нові випуски та швидко повторну публікацію інформації” [5, р. 44]. Причини масового поширення дезінформації в онлайн-середовищі можна інтерпретувати через призму поведінки в Інтернеті, яка, як доведено, відрізняється від поведінки людей у реальному житті. Фейкові новини, особливо ті, що поширюються в Інтернеті, легко створювати, поширювати, і з ними важко боротися [5].

Більш м'яке, менш контрольоване онлайн-середовище, яке дозволяє користувачам мати меншу відповідальність за власні дії, можна зрозуміти як причину збільшення кількості фейкових новин на платформах соціальних мереж. У цьому зв'язку, фейкові новини характеризуються своєю емоційною насиченістю, логічним безладдям, незавершеністю та тенденційністю, що вписується в алгоритми основних платформ соціальних медіа та пояснює посилену присутність фейкові новини в цьому просторі. Важливий погляд на історію та зростання популярності фейкових новин, особливо в соціальних

медіа та цифровому контексті загалом, було представлено в дослідженні М. Хилінського (2018), який описав феномен фейкових новин з точки зору його економічно високої змагальний характер. Автор зазначає, що інформаційні товари, які дають знання про важливі події, необхідні у своїй ролі задоволення цікавості людей. Інформаційні товари допомагають людям у процесі прийняття рішень або у підтвердженні власних переконань чи припущень, а також створюють реальне уявлення про різні події та явища [6, р. 13]. Статус “суспільно затребуваних товарів” дає зрозуміти, що вони мають бути поширені в некомерційний спосіб, що неможливо для деяких інформаційних товарів через ринкові причини [6]. Історично грошову цінність інформації визначали ті, хто працював у пресі, і її цінність зростала з її точністю та перевіреністю і, аналогічно, знижувалася через відсутність цих характеристик [6, р. 14]. Однак, з економічної точки зору, це робить фейкові новини сильнішим конкурентом на ринку, оскільки їх мета повністю протилежна меті інформаційних товарів – фейкові новини мають на меті ввести в оману та представити спотворену реальність, що, з точки зору економіки, є дешевшим виробничим процесом, який не потребує точності та перевірки якості [6]. Таким чином, соціальні медіа є потужною та економічно ефективною платформою для розповсюджувачів фейкових новин, особливо в умовах війни, коли дезінформація стає інструментом, який використовується як зброя.

Література:

1. Paterson, T., Hanley, L. Political warfare in the digital age: cyber subversion, information operations and 'deep fakes'. *Australian Journal of International Affairs*. Canberra, Australia. 2020. No. 74 (4). P. 439-454.
2. Fetzer, J. H. Disinformation: the use of false information. *Minds and Machines*. New York, 2004. No. 14. P. 231-240.
3. Chesney, B., Citron, D. Deep fakes: a looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*. Berkeley, California, 2019. No. 107 (6). P. 1753-1820.
4. Rochlin, N. Fake news: belief in post-truth. *Library Hi Tech. Bingley*. England, 2017. No. 35 (3). P. 386-392.
5. Igwebuike, E. E., Chimuanya, L. Legitimizing falsehood in social media: a discourse analysis of political fake news. *Discourse & Communication*. London, 2021. No. 15 (1). P. 42-58.
6. Chyliński, M. Fałszywe wiadomości: antydobra w ekosystemie informacji. *Com. press*. Krakow, 2018. No. 4 (1). S. 6-22.

Підсумковий документ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

“ВІСІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

Людина, закон і право у державно-владній парадигмі”

24 травня 2023 р.

У 1991 році Україна добровільно відмовилася від авторитарної моделі системи управління, відновила державний суверенітет, а згодом проголосила себе демократичною, соціальною, правовою державою, закріпивши на конституційному рівні принцип пріоритету прав і свобод людини, яка набула статусу фундаментальної засадничої соціальної цінності.

З проголошенням незалежності реалізувалося право українського народу на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. Відтак, Україна перейшла від формальної суверенності до реальної міжнародної правосуб'єктності, увійшла в складну систему світового політико-правового простору, окресленого глобалізаційним контуром та чітко визначила західний вектор свого розвитку з метою повернення в родину європейських народів.

Відтак, перед молодою державою постали проблема створення гармонійної єдності ціннісного потенціалу феноменів Людини, Права і Закону у новій державно-владній парадигмі та завдання – не допустити виникнення підстав для повернення у минуле, де принципи верховенства права та законності підмінялися політичною доцільністю та підпорядковувалися панівній ідеології, а людина була маленьким гвинтиком великого державного механізму.

І саме цій проблематиці присвячена міжнародна наукова конференція “ВІСІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. Людина, закон і право у державно-владній парадигмі” (Київ, 24 травня 2023 р.), організаторами якої виступили Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, Громадська організація “Феміда”, Центр правової освіти і науки, Інформаційно-просвітницький центр з прав людини.

На основі теоретичного, історичного, філософського правових методологічних конструктів та галузево-правової, політологічної, педагогічної (освітнянської) аналітики учасниками конференції визначено і розкрито специфіку взаємозв'язків у тріаді “Людина – Право – Закон” в контексті трансформації державно-владної парадигми.

Встановлено, що за роки незалежності Україна зробила важливі кроки в бік євроінтеграції та вже пододала на цьому шляху значну частину різноманітних перешкод та системних намагань супротивників повернути цей рух у зворотному напрямку.

Звертаємо увагу, разом з позитивними змінами у політико-правовому просторі сучасної Української держави залишаються й негативні тенденції: непрозорість, закритість, бюрократизм у діяльності органів державної влади; девальвація таких правових цінностей як свобода, рівність, справедливість, відповідальність; політизація правового простору та домінування принципу політичної доцільності над верховенством права; колізії законодавства; суперечливість та невизначеність характеристик політичного режиму (змішування різнорідних ознак – від демократії й автократії до анархії, охлократії та олігархії); конфлікти між державними органами тощо.

Вище зазначене знижує рівень ефективності соціальної дії права, а, відтак, детермінує в суспільстві соціальну напругу, правовий нігілізм, спільнотні депривації, деформації правосвідомості, що негативно позначається на характері, рівні, стані правової і політичної культури українського суспільства та призводить до виникнення й ескалації різних видів соціальних конфліктів, розчарування громадян у можливості реалізувати політичні і соціальні очікування, викликає невдоволення з боку значної частини населення. А соціально-економічний і політико-правовий хаос в українському суспільстві, прояви свавілля і корупції у різних сферах державної влади, збільшення бюрократичного тиску на науку й освіту та зменшення академічної свободи підривають підвалини молодого української держави та можуть відкинути її на поріг соціально-економічного та політичного занепаду й позбавити довіри й поваги народу.

Наголошуємо, все це відбувається на тлі повномасштабної російської війни проти України, війни, яка кинула виклик українській державно-владній парадигмі, українському громадянському суспільству і людині. Вкотре підкреслюємо, що нинішня війна росії проти України – це війна ментальностей, світоглядів, цінностей, способів життя тощо. З боку росії ця війна несправедлива, загарбницька. Проте, вона ціннісно вмотивована з боку України. Для України ця війна справедлива, вітчизняна. Це війна за минуле, нинішнє і майбутнє українського народу та держави, війна за право, війна за права і свободи, які вже утверджені та які ще утверджуються.

З метою подолання викликів українській державно-владній парадигмі та її вдосконалення і більше послідовного й ефективного вирішення проблем, що постають у сфері державного функціонування, висловлюємо пропозиції (рекомендації) органам державної влади та їх посадовим особам, науковій спільноті, освітянам:

– консолідуватися на основі національної свідомості, ідеї національної духовності, пріоритету загальнолюдських цінностей в державному управлінні;

– сприяти реальному, а не формальному юридичному втіленню в життя принципів верховенства права і правового закону, захисту і гарантій прав і свобод людини та громадянина, подоланню відомчої та тіньової нормотворчості, завершенню процесу формування нової судової системи (передусім спрямованої на захист прав і свобод людини), впорядкуванню правотворчості, поділу влади, формуванню чіткої правової політики держави тощо;

– поєднуючи глобальні та локальні рівні реалізації і забезпечення прав і свобод людини, засобом збалансованості інституційно-владного та соціокультурного підходів до процесів державотворення впроваджувати в державно-правову стратегію концепт відповідальності за керування процесами демократизації на уряд при одночасному визнанні активної ролі народу в цих змінах;

– долати суперечливість законодавства, що негативно впливає на стабільність правової системи шляхом його вдосконалення і гармонізації, привести окремі правові норми у відповідність з реаліями життя, відновити довіру населення до закону, владних інститутів, унеможливити маніпулювання свідомістю громадян, усунути прогалини у законодавстві;

– спрямовувати діяльність держави, її органів і посадових осіб на подолання правового нігілізму, маргіналізації права, деформацій правосвідомості;

– продовжувати вживати ефективні правові механізми для забезпечення реалізації національної ідеї в державотворчому процесі, підтримки української мови як державної, забезпечувати її функціонування в усіх сферах життя, сприяти збереженню культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин України;

– вимагати від Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій та Міністерства освіти і науки України відхилення так званого удосконалення кваліфікаційних вимог, пов'язаних з оприлюдненням результатів наукових досліджень в науковій періодиці та збірниках, які включені до наукометричних баз Scopus та/або Web of Science Core Collection, як такого, що спрямоване на нищення української соціально-гуманітарної науки, а відтак і руйнування української державності.

– вимагати від вище названих органів визнання і врахування при оцінюванні кваліфікації публікацій які видають міжнародні наукові інституції, а також університети з високою репутацією, авторитетні наукові

товариства й асоціації в Україні нарівні з тими, які включені до наукометричних баз Scopus та/або Web of Science Core Collection;

– вимагати від Міністерства освіти і науки України про переведення курсів соціально-гуманітарного циклу (правознавство, політологія, релігієзнавство, соціологія, філософія, психологія та ін.) у вищих навчальних закладах України до переліку обов'язкових навчальних дисциплін, адже саме вони формують світогляд, загальну культуру (з її окремими складовими) людини та уможливають успішне демократичне майбутнє для української держави і суспільства;

– законодавчо забезпечувати державно-національний вектор розвитку церковної політики в українському православ'ї; юридичними засобами сприяти подальшому світовому визнанню Православної Церкви України та утвердженню Української Помісної Православної Церкви та ін. релігійних організацій, діяльність яких спрямована на підтримку цілісності, незалежності, суверенітету України; притягувати до відповідальності за порушення законодавства релігійні організації та їх членів, діяльність яких є небезпечною для української держави і суспільства.

– сприяти створенню міжнародного трибуналу з воєнних злочинів і злочинів проти людяності росії в Україні та притягненню винних до відповідальності й їх покаранню;

– вдосконалювати механізм забезпечення національної, інформаційної та духовної безпеки людини, держави й суспільства; сприяти становленню і розвитку права національної безпеки.

– організовувати науково-практичні дискусії, круглі столи, конференції щодо вдосконалення шляхів/способів суспільних перетворень та забезпечення ефективного державного управління;

– сприяти збереженню історичної пам'яті та враховувати уроки історії й не припускати колишніх помилок як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівнях.

Сподіваємося, що спільні зусилля учасників та результати конференції будуть каталізатором активізації наукового, культурного, морального потенціалу українських вчених (теоретиків і практиків), сприятимуть систематизації знання, акумульованого в різних галузях державознавства і правознавства й експлікації його у правотворчість, правозастосування та навчально-виховний процес, що прискорить перемогу України у війні з російською федерацією та забезпечить побудову демократичної, соціальної й правової держави та утвердження інститутів громадянського суспільства в Україні.

НАШІ АВТОРИ

Андрусишин Б. І.	завідувач кафедри теорії та історії держави і права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (м. Київ, Україна)
Аскольд С. Лозинський	Juris Doctor (Нью Йорк)
Бабкіна О. В.	завідувач кафедри політичних наук Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, академік Української академії політичних наук, доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (м. Київ, Україна)
Білозьоров Є. В.	кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)
Бобровник С. В.	доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
Босак А. С.	студентка IV курсу спеціальності “Право” Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
Бунгеа Л. С.	аспірантка 3 курсу спеціальності “052 Політологія” Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
Бучма І. О.	студент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, (м. Київ, Україна)
Бучма О. В.	кандидат філософських наук, доцент, вчений секретар щорічної міжнародної наукової конференції “Юридичні читання”, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (м. Київ, Україна)

ГАВРИЛЬЧЕНКО Г. М.	студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ГОЛОВКО Д.	аспірант кафедри теорії та історії держави і права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ДАРВИШ ХАЛІД ХУСАМ	студент 5 курсу спеціальності “Право” Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ДЕНИСЕНКО О. С.	студентка 43-П групи Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ДЕРКАЧОВА Н. О.	старший викладач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ЄФІМЕНКО І. М.	кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)
КИРИЛЕНКО М. М.	здобувач наукового ступеню “Доктор філософії у галузі права”
КОВАЛЕНКОВА А. А.	аспірант кафедри психосоматики та психологічної реабілітації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
КОПИЛЕНКО О. Л.	академік НАН України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, народний депутат України
КУПНА Л. Ф.	докторка юридичних наук, професорка завідувачка відділом публічно-правових досліджень НДІ правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України (м. Київ, Україна)

КУПЧАК Н. В.	студентка IV курсу Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
МАКАРОВА О. В.	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
МЕЛЬНИК Н. О.	аспірант спеціальності “Політологія” Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ОГІРКО Р. С.	кандидат юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ОМЕЛЬЧЕНКО А. В.	доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри приватного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (м. Київ, Україна)
ОНЩЕНКО Н. М.	заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік НАПрН України
ПАЄВСЬКА Л. І.	студентка IV курсу спеціальності “Право” Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ПАРХОМЕНКО Н. М.	доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ, Україна)
ПИЛИПЧУК В. Г.	доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор Державної наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України”

СЕРГІЙЧУК В. І.	доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
СТАН М. Р.	аспірант кафедри теорії та історії держави і права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
СТЕЦЕНКО В. Ю.	доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
СУХИЦЬКА Н. В.	кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства і галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ТОКАРЧУК О. В.	доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
ФЕДОТЕНКО К. А.	аспірантка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)

Зміст

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Андрущенко В. П. Вітальне слово до учасників конференції.....	3
Копиленко О. Л. Вітальне слово	4
Оніщенко Н. М. ПРАВО І ЛЮДИНА: КОНТЕКСТ СЬОГОДЕННЯ.....	6
Пилипчук В. Г. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	8
Андрусишин Б. І. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМИН ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ.....	13
Бабкіна О. В. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР	18
Пархоменко Н. М. ЦІННОСТІ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС В УМОВАХ ВІЙНИ.....	22
Бобровник С. В. ФУНКЦІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	26
Сергійчук В. І. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА ВСТАНОВЛЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ	30
Омельченко А. В. ВИСНОВОК НАУКОВО-ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ДОКУМЕНТ.....	36
Аскольд С. Лозинський ЕТИКА І СПРАВЕДЛИВІСТЬ	40
Стеценко В. Ю. СУЧАСНИЙ СТАН СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....	43
Бучма О. В. ЛЮДИНА, РЕЛІГІЯ І ПРАВО У ДЕРЖАВНО-ВЛАДНІЙ ПАРАДИГМІ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	46

ПАНЕЛЬ I
ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрусишин Б. І., Стан М. Р.

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЙ “УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН” ТА “РОЗУМНЕ ПРИСТОСУВАННЯ” ПРИ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ ЯК ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУПНІСТЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	51
--	----

Білозьоров Є. В., Єфіменко І. М.

ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	54
---	----

Босак А. С., Макарова О. В.

ПОЛІТИЧНІ ПРОЄКТИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЇ	57
--	----

Токарчук О. В., Головка Д.

ІНСТИТУТ КОПНОГО СУДУ У БАЧЕННІ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА.....	60
--	----

ПАНЕЛЬ II
РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ ПРАВА
У ДЕРЖАВНО-ВЛАДНІЙ ПАРАДИГМІ

Деркачова Н. О., Дарвіш Халід Хусам

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	63
---	----

Кириленко М. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДСТАВ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ МІСЬКИХ РАД В СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	66
---	----

Денисенко О. С.

СТАТУС ТА ВИДИ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УКРАЇНІ	69
---	----

Купчак Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	72
--	----

Пасєвська Л. І.

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	76
---	----

Купіна Л. Ф.

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЛЮДИНОЮ ПРАВА НА ПРАЦЮ	79
--	----

Сушицька Н. В.

ПРАВА ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ЕКСКУРСІ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ	82
--	----

ПАНЕЛЬ III
ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ І ПРАВА

Бунгеа Л. С.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЇ
ПОЛІТИЧНОЮ СВІДОМІСТЮ 85

Мельник Н. О.

РЕГІОНАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 88

ПАНЕЛЬ IV
ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Бучма І. О.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНСТРУМЕНТ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ У ДИКУРСІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ 91

Коваленкова А. А.

ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ,
ЯКІ ОПИНИЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ 95

Огірко Р. С.

СУЧАСНЕ ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: ВИТОКИ І ТРАДИЦІЇ 98

Гаврильченко Г. М., Огірко Р. С.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ ЗА ГЕНОЦИДНУ ВІЙНУ
ПРОТИ УКРАЇНИ І ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ 101

Стан М. Р.

АНАЛІЗ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУПНІСТЬ
ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ 104

Федотенко К. А.

ФЕЙКОВІ НОВИНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА-ПЛАТФОРМАХ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ:
МІЖНАРОДНА ТЕОРЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА 108

Підсумковий документ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
“ВІСІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ
Людина, закон і право у державно-владній парадигмі” 24 травня 2023 р..... 111

Наукове видання

ВІСІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

**Людина, закон і право
у державно-владній парадигмі**

Матеріали міжнародної наукової конференції

24 травня 2023 року

Матеріали подані мовою оригіналу.

Автори опублікованих матеріалів **несуть повну відповідальність** за підбір, точність наведених фатів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Оригінал-макет – Т. Меркулова

Підписано до друку 29.06.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 7,62. Об.-вид. арк. 7,12.
Наклад 300 прим. Зам № 243
Віддруковано з оригіналів

Видавництво

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.
01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002 (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова (044) 239-30-26

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА